

Notariatas

PLIUS

ASESORIŲ BAIGIAMIEJI STRAIPSNIAI

Nr. **5**/2023

Turinys

Ižanga	3
Nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas paveldėjimo teisiniuose santykiuose Andrius Džavachidis	4
Bendrojo sutuoktinių testamentinio praktinio įgyvendinimo problematika Lina Kasparavičiūtė	21
Uždarnosios akcinės bendrovės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties tvirtinimas notarine tvarka Laurynas Kasiulynas	39
Hipotekos teisės perleidimo ypatumai Dalia Vaišytė	66
Vedybų sutarčių institutas ir jo taikymo probleminiai aspektai Valda Varkulevičė	84

Numerį rengė Lietuvos notarų rūmai

Kalbos redaktorė Edita Birulienė

Leidinio maketą rengė UAB „Druka“
Dizainerė Ingrida Ramanauskienė

Leidinyje publikuojamų straipsnių autorių vertinimai,
nuomonės nebūtinai sutampa su Lietuvos notarų rūmų pozicija

Viršelyje panaudota lehim /iStock iliustracija

ISSN 2669-2996

Lietuvos notarų rūmų adresas:
Olimpiečių g. 4, Vilnius
El. p. rumai@notarai.lt
www.notarurumai.lt

© Lietuvos notarų rūmai, 2023

Ižanga

Gerbiamieji skaitytojai,

Publikuojame naują elektroninio leidinio „Notariatas Plius“ numerį. Jame - asesorius praktiką baigusių teisininkų (du iš jų jau pradėjo notaro darbą) rašto darbai skirtingomis notaro kompetencijos temomis. Andrius Džavachidis analizuoja nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo paveldėjimo teisiniuose santykiuose temą. Lina Kasparavičiūtė nagrinėja bendrojo sutuoktinių testamentinio įgyvendinimo problematiką. Kauno rajono notaras Laurynas Kasiulynas rašo apie uždarnosios akcinės bendrovės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties tvirtinimą notarine tvarka. Dalia Vaišytė nagrinėja hipotekos teisės perdavimo ypatumus. Tauragės rajono notarė Valda Varkulevičė gilinasi į vedybų sutarčių institutą ir jo taikymo probleminius aspektus.

Linkime prasmingo skaitymo,
Jūsų „Notariatas Plius“

Nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas paveldėjimo teisiniuose santykiuose

Andrius DŽAVACHIDIS

Kandidatas į notarus
(asesorius)

Įvadas

Vienas iš fundamentalių notarinių veikslių pavyzdžių yra paveldėjimo bylų vedimas bei paveldėjimo teisės liudijimų išdavimas.¹ Paveldėjimo teisinių santykių analizė yra neišvengiama kiekvieno notaro kasdienybės dalis. Notaras, vykdydamas įstatymo su- teiktas funkcijas paveldėjimo procese, privalo užtikrinti paveldėjimo proceso dalyvių ir suinteresuotų asmenų teises bei nepamiršti labiau pažeidžiamų asmenų, kurie asmeniškai savo teisių įgyvendinti negali. Nors nepilnamečiams asmenims nebūdingas teisinis subjektiškumas,² jie taip pat, kaip ir kiti įpėdiniai, turi teisę paveldėti palikėjo turtą ar jo dalį įstatymo ar testamento nustatyta tvarka.

¹ Lietuvos Respublikos notariato įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) 26 straipsnio 1 dalies 2 punktą // Valstybės žinios, 1992, Nr. 28-810.

² MIZARAS, V., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 186.

2023 m. sausio 1 d. įsigaliojus Civilinio kodekso 3.188 straipsnio pakeitimui³, nepilnamečio vaiko tėvams nėra privaloma gauti išankstinį teismo leidimą, kad turėtų teisę savo nepilnamečio vaiko vardu priimti ar atsisakyti priimti palikimą. Šiuo pakeitimu įstatymų leidėjas įgalino notarą savarankiškai užtikrinti tinkamą nepilnamečio vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą paveldėjimo teisiniuose santykiuose, eliminuodamas privalomą teisminę kontrolę. Atsižvelgiant į Civilinio kodekso 3.3 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos bei gynimo principo turinį ir tikslus, bei į tai, jog viešasis interesas ginti nepilnamečių vaikų interesus iki minėto Civilinio kodekso pakeitimo buvo geriausiai užtikrinamas teismui sprendžiant dėl leidimo leisti vaiko tėvams vaiko vardu priimti ar atsisakyti priimti palikimą išdavimo (neišdavimo),⁴ yra aktualu išanalizuoti probleminius paveldėjimo proceso, kuriame dalyvauja nepilnametis vaikas, aspektus, kadangi nesant teisminės kontrolės, notaras yra atsakingas už nepilnamečio vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą paveldėjimo teisiniuose santykiuose.

1. Nepilnamečių vaikų teisių įgyvendinimas bei teisėtų interesų užtikrinimas paveldėjimo procese

Civilinių teisinių santykių subjektu gali būti tik asmuo, kuriam būdingas teisinis subjektiškumas, t. y. asmuo, kuris gali turėti ir įgyti civilinių teisių ir pareigų.⁵ Civilinis teisnumas, t. y. galėjimas turėti civilines teises ir pareigas, yra pripažįstamas visiems fiziniams asmenims bei yra įgyjamas fiziniam asmeniui gimus.⁶ O civilinis veiksnumas, t. y. fizinio asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas, atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t. y. sulaukus aštuoniolikos metų.⁷ Įstatymas nustato išimtį, jog visišką civilinį veiksnumą nepilnamečiai asmenys taip pat gali įgyti emancipacijos būdu.⁸ Kadangi nepilnamečiai asmenys neturi visiško civilinio veiksnumo, už nepilnamečių asmenų teisių įgyvendinimą yra atsakingi nepilnamečio vaiko tėvai. Jeigu nepilnametis asmuo tėvų neturi arba tėvų valdžia yra apribota, už nepilnamečio veiko teisių įgyvendinimą yra atsakingi globėjai (rūpintojai)⁹, tačiau atkreiptinas dėmesys, jog nepilnamečio vaiko globai (rūpybai) yra taikomos Civilinio kodekso 3 kny-

³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.65, 1.117, 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144, 3.188, 5.7, 6.492, 6.493 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.54-1, 3.54-2, 3.54-3, 3.54-4, 3.76-1 straipsniais įstatymo 21 straipsnis (3.188 straipsnio pakeitimas) // TAR, 2022-07-14, Nr. 15441.

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-14/2012.

⁵ MIZARAS, V., *supra note 2*, p. 186.

⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 2.1 straipsnis, 2.2. straipsnio 1 dalis // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁷ *Ibid.*, 2.5 straipsnio 5 dalis.

⁸ *Ibid.*, 2.9 straipsnio 1 dalis.

⁹ *Ibid.*, 3.157 straipsnio 1 dalis, 2 dalis.

gos XVIII skyriaus nuostatos, todėl iš teisinio reguliavimo kylantys reikalavimai, susiję su nepilnamečio vaiko teisių įgyvendinimu, nepilnamečio vaiko tėvams bei globėjams (rūpintojams) gali būti skirtingi. Pareigos rūpintis vaiku, auklėti jį ir išlaikyti, sudaryti normalias gyvenamosios aplinkos sąlygas kyla iš tėvų prigimtinės prievolės būti atsakingiems už vaikų padėtį iki jiems sulaukiant pilnametystės.¹⁰ Atsižvelgiant į tai, kokio amžiaus yra nepilnametis vaikas, sandorius jo vardu sudaro tėvai arba sandorius nepilnametis vaikas sudaro pats asmeniškai, tačiau tam yra reikalingas tėvų sutikimas.¹¹

Kadangi nepilnametis vaikas turi civilinį teisnumą, jis turi tam tikras įstatymuose nustatytas teises bei pareigas, pavyzdžiui, nepilnametis vaikas gali nuosavybės teise turėti nekilnojamąjį turtą. Kadangi nepilnametis vaikas neturi civilinio veiksnumo, teisių į nekilnojamąjį turtą įgyvendinimas, pavyzdžiui, turto priežiūra ar disponavimas juo, yra neįmanomas be nepilnamečio vaiko tėvų dalyvavimo. Nors nepilnamečio vaiko tėvai dalyvauja nepilnamečio vaiko teisių įgyvendinimo procese nekilnojamojo turto priežiūros ar disponavimo nekilnojamuoju turtu prasme, tėvai nėra minėto turto savininkai. Taip yra todėl, kad nepilnamečio vaiko ir jo tėvų turto atskyrimas yra nustatytas įstatyme.¹² Turta, kuris yra nepilnamečių vaikų nuosavybė, tvarko jų tėvai uzufrukto teisėmis.¹³ Turto atskyrimas, be kita ko, reiškia ir tai, jog negalima išieškoti iš vaikai priklausančio turto, kurį tėvai tvarko uzufrukto teisėmis, pagal tėvų ar vieno iš tėvų prievolės, nes šis turtas yra ne tėvų, o jų nepilnamečio vaiko, kuris neatsako pagal savo tėvų prievolės, nuosavybė.¹⁴ Tėvų uzufrukto teisė yra specifinė, todėl Civilinio kodekso 4.141–4.159 straipsniai, reglamentuojantys uzufruktą, kaip daiktinę teisę, tėvų uzufrukto teisei taikomi tiek, kiek neprieštaruja Civilinio kodekso trečiosios knygos nuostatomis.¹⁵ Nors vaikų turtas ar jo duodamos pajamos, prireikus, gali būti panaudojami bendriems šeimos poreikiams tenkinti,¹⁶ šia teise tėvai negali piknaudžiauti bei privalo veikti išimtinai nepilnamečio vaiko interesais, kadangi tiek nacionalinėje teisėje,¹⁷ tiek tarptautinėje teisėje¹⁸ yra įtvirtintas vaikų teisių bei teisėtų interesų viršenybės principas.

Iki 2022 m. gruodžio 31 d. galiojusioje Civilinio kodekso 3.188 straipsnio redakcijoje, be kita ko, buvo nustatyta, jog be išankstinio teismo leidimo tėvai neturi teisės savo ne-

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-259/2004.

¹¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *op. cit.*, 2.7 straipsnis, 2.8 straipsnis.

¹² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra note* 6, 3.161 straipsnio 4 dalis.

¹³ *Ibid.*, 3.185 straipsnio 1 dalis.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-239/2009.

¹⁵ MIKELĖNAS, V. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2009, p. 387.

¹⁶ VITKEVIČIUS, S. Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai. Vilnius: Justitia, 2006, p. 190.

¹⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra note* 6, 3.3 straipsnis.

¹⁸ 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 straipsnis // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.

pilnamečių vaikų vardu priimti ar atsisakyti priimti palikimą.¹⁹ Teisminė kontrolė įstatyme buvo įtvirtinta, kadangi įstatymo leidėjo pozicija buvo ta, jog viešasis interesas prioritetiškai ginti ir saugoti vaikų interesus geriausiai užtikrinamas teismui sprendžiant dėl leidimo vaiko vardu priimti / atsisakyti palikimo išdavimo / neišdavimo. Teismo leidimų institutas buvo sukurtas tam, kad būtų apsaugoti vaiko interesai.²⁰ Įsigaliojus aktualiajam Civilinio kodekso 3.188 straipsnio redakcijai, teismo leidimų institutas, tėvams siekiant priimti ar atsisakyti priimti palikimą savo nepilnamečių vaikų vardu, buvo panaikintas bei nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo funkcija perduota notarams.²¹ Vadovaujantis Civilinio kodekso 3.188 straipsnio 5 dalies nuostatomis, notaras, sprenddamas nepilnamečio vaiko palikimo priėmimo arba atsisakymo priimti palikimą klausimą, Notariato įstatymo nustatyta tvarka įvertina, ar jį priėmus arba atsisakius priimti palikimą bus užtikrinta tinkama nepilnamečio vaiko teisių ir interesų apsauga.

Tuo atveju, jeigu nepilnamečis vaikas tėvų neturi arba tėvų valdžia yra apribota, nepilnamečio vaiko teises įgyvendina bei teisėtus interesus užtikrina nepilnamečio vaiko globėjai (rūpintojai).²² Globėjai (rūpintojai) nepatenka į Civilinio kodekso 3.188 straipsnio reguliavimo sritį, kadangi minėtas Civilinio kodekso straipsnis reguliuoja nepilnamečio vaiko ir jo tėvų, o ne globėjų (rūpintojų) turtinius santykius. Dėl šios priežasties Civilinio kodekso 3.188 straipsnio paketimas, įsigaliojęs 2023 m. sausio 1 d., nėra taikomas nepilnamečių vaikų ir jų globėjų (rūpintojų) teisiniuose santykiuose. Jeigu globėjas (rūpintojas) nori sudaryti sandorį, susijusį su nepilnamečio vaiko turtu, pavyzdžiui, globotinio vardu priimti ar atsisakyti palikimo, tokio sandorio sudarymui yra taikomas Civilinio kodekso 3.244 straipsnyje nustatytas išankstinio teismo leidimo gavimo reikalavimas.

2. Palikimo priėmimo būdo pasirinkimo specifika priimant palikimą nepilnamečio vaiko vardu

2.1. Problemos, kylančios nepilnamečio vaiko vardu priimant palikimą faktiškai pradėjus paveldimą turtą valdyti

Priimdamas palikimą faktiškai pradėjus paveldimą turtą valdyti, įpėdinis savo valią išreiškia konkliudentiniais veiksmais.²³ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja praktiką, jog įpėdinis yra laikomas priėmusiu palikimą faktiškai pradėjus paveldimą turtą valdyti, jeigu jis atliko aktyvius veiksmus, išreiškiančius jo valią įgyti nuosavybės teisę į

¹⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *op. cit.*, 3.188 straipsnio 1 dalies 2 punktas, suvestinė redakcija (2022-11-01–2022-12-31).

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-14/2012.

²¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra note* 6, 3.188 straipsnio 5 dalis.

²² *Ibid.*, 5.56 straipsnis.

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-210/2008.

paveldimą turtą, ir pradėjo valdyti palikėjo turtą kaip savo.²⁴ Svarstant klausimą, ar įpėdinis priėmė palikimą faktiškai pradėjęs turtą valdyti, svarbu pažymėti, kad palikimą sudaro ne tik palikėjo turtinės, tačiau taip pat ir neturtinės teisės ir pareigos, todėl įpėdinio veiksmus būtina vertinti šių teisių bei pareigų turinio kontekste.²⁵

Kadangi nepilnamečiai asmenys neatitinka teisinio subjektiškumo požymių (nepilnamečiai asmenys iki keturiolikos metų neturi civilinio veiksnumo, nepilnamečiai asmenys nuo keturiolikos metų turi dalinį civilinį veiksnumą), bei dėl to, jog nepilnamečių vaikų teisės yra įgyvandinamos tėvų, kyla klausimas, ar nepilnametis asmuo gali priimti palikimą faktiškai pradėjęs valdyti paveldimą turtą? Vadovaujantis Civilinio proceso kodekso nuostatomis, tik teismas nustato faktus, įskaitant, bet neapsiribojant, palikimo priėmimo, nuo kurių priklauso asmenų asmeninių ar turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga.²⁶ Vadovaujantis Civilinio kodekso 3.188 straipsnio, galiojusio iki 2022 m. gruodžio 31 d. redakcijos, nuostatomis tam, jog tėvai priimtų palikimą nepilnamečio vaiko vardu, jie privalo gauti išankstinį teismo leidimą.²⁷ Dėl tokio teisinio reguliavimo buvo susiduriama su praktine problema, t. y. kaip gauti išankstinį teismo leidimą, jeigu palikimas yra priimamas faktiškai pradėjęs turtą valdyti, ir kaip teismas gali nustatyti juridinį faktą, jog palikimas nepilnamečio vaiko vardu buvo priimtas faktiškai pradėjęs turtą valdyti, jeigu tam nebuvo gautas išankstinis teismo leidimas. 2023 m. sausio 1 d. įsigaliojusiu Civilinio kodekso 3.188 straipsnio pakeitimu²⁸ įstatymų leidėjas minėtos teisinio neapibrėžtumo problemos neišsprendė, kadangi išankstinio teismo leidimo būtinybė buvo panaikinta tuo atveju, kai palikimo priėmimo sandoris yra sudaromas per notarą. Tačiau palikimo priėmimas faktiškai pradėjęs turtą valdyti nėra sandoris, todėl, vadovaujantis aktualiomis Civilinio kodekso 3.188 straipsnio nuostatomis, būtų klaidinga teigti jog priimant palikimą nepilnamečio vaiko vardu faktiškai pradėjęs turtą valdyti nėra reikalingas išankstinis teismo leidimas.

Priimant palikimą nepilnamečio vaiko vardu faktiškai pradėjęs turtą valdyti yra susiduriama ir su kitais probleminiais momentais. Pirma – nors aktualios Civilinio kodekso normos tiesiogiai nedraudžia nepilnamečio vaiko vardu palikimo priimti faktiškai pradėdant valdyti turtą, tačiau toks paveldėjimo būdas sukelia tam tikrą neapibrėžtumą.²⁹ Pavyzdžiui, mirus vienam iš nepilnamečio vaiko tėvų, nėra aišku, ar pergyvenęs sutuoktinis priėmė palikimą faktiškai pradėjęs turtą valdyti tik savo, ar ir nepilnamečio vaiko vardu. Antra – dėl riboto civilinio veiksnumo nepilnametis vaikas negali prižiūrėti tur-

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-187/2010.

²⁵ KAMARAUSKIENĖ, L., et al. *Paveldėjimo teisė*. Vilnius: VšĮ studija „Versus“, 2018, p. 295–296.

²⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (su pakeitimais ir papildymais) 444 straipsnis // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

²⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 19.

²⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.65, 1.117, 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144, 3.188, 5.7, 6.492, 6.493 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.54-1, 3.54-2, 3.54-3, 3.54-4, 3.76-1 straipsniais įstatymas, *supra* note 3.

²⁹ KAMARAUSKIENĖ, L., *op. cit.*, p. 300.

to bei valdyti jį kaip savo, t. y. mokėti mokesčius, sudaryti reikiamas sutartis dėl turto naudojimo ir priežiūros, išlaikyti turtą, atsiskaityti su kreditoriais ir pan., todėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamos praktikos kontekste, nepilnamečio vaiko galimybė asmeniškai valdyti palikėjo turtą kaip savo bei priimti palikimą faktiškai pradėjus turtą valdyti, yra įmanoma labiau iš teorinės pusės, nei iš praktinės. Pažymėtina, jog paveldėjimo teisėje ir teismų praktikoje palikimo priėmimu nelaikoma palikėjo drabužių, asmeninių dokumentų, laiškų, apdovanojimų ir pan. pasidalijimas tarp įpėdinių arba šių daiktų perdavimas vienam iš įpėdinių kitų įpėdinių sutikimu.³⁰ Trečia – nepilnamečio asmens vardu priėmus palikimą faktiškai pradėjus turtą valdyti, kyla kreditorinių reikalavimų, kurių suma viršija paveldėto turto vertę, rizika. Civilinio kodekso normos nediferencijuoja įpėdinių atsakomybės kreditoriams, t. y. tiek nepilnamečiai įpėdiniai, tiek ir pilnamečiai įpėdiniai atsako visu savo turtu, jeigu palikimas yra priimtas faktiškai pradėjus valdyti paveldimą turtą.³¹ Atsižvelgiant į išdėstytas priežastis, darytina išvada, jog palikimo priėmimas nepilnamečio asmens vardu faktiškai pradėjus paveldimą turtą valdyti nėra nepilnamečio vaiko teises ir teisėtus interesus užtikrinantis palikimo priėmimo būdas.

2.2. Problemos, kylančios nepilnamečio vaiko vardu priimant palikimą, padavus palikimo atsiradimo vietos notarui pareiškimą dėl palikimo priėmimo, neprašant sudaryti paveldimo turto apyrašo

Palikimo priėmimas paduodant pareiškimą notarui yra dažnas notarinis veiksmas. Pasinaudojus šiuo palikimo priėmimo būdu, priešingai, nei pradėjus turtą faktiškai valdyti, palikimo priėmimo faktą tvirtina notaras, o ne teismas. Notaro, kaip valstybės įgalioto asmens, veiksmų svarba ypač pasireiškia tuo, jog tvarkydamas paveldėjimo bylą kiekvienu atveju notaras turi patikrinti, ar nėra nepilnamečių įpėdinių. Nustatęs, jog nepilnametis turi teisę paveldėti, notaras apie tai privalo informuoti vaiko atstovą pagal įstatymą.³²

Civilinis kodeksas nustato trijų mėnesių terminą, skaičiuojamą nuo palikimo atsiradimo dienos, per kurį įpėdinis, norintis priimti palikimą, turi išreikšti savo valią.³³ Vadovaujantis įstatymo nuostatomis, trijų mėnesių terminas, per kurį įpėdinis turi išreikšti valią priimti palikimą, nėra naikinamasis bei gali būti atnaujintas, jeigu teismas termino praleidimo priežastis pripažįsta svarbiomis bei nuo palikimo atsiradimo dienos

³⁰ VILEITA, A. *Paveldėjimo teisė*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 112.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2013.

³² Autorių kolektyvas. *Konsultacijos* // Notariatas, 2015, Nr. 20, p. 55.

³³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 6, 5.50 straipsnio 3 dalis.

yra praėję ne daugiau kaip treji metai.³⁴ Nepilnamečiams įpėdiniams yra taikomi tokie patys terminų laikymosi reikalavimai kaip ir pilnamečiams asmenims. Trijų mėnesių atnaujinamasis bei trejų metų naikinamasis terminai yra taikomi ne tik palikėjo įpėdiniams, tačiau taip pat ir palikėjo kreditoriams, norintiems pareikšti reikalavimus.³⁵ Palikėjo kreditoriaus reikalavimo pareiškimo Civilinio kodekso 5.63 straipsnio prasme tikslas yra suteikti įpėdiniui informaciją apie palikėjo kreditorių turtines pretenzijas į palikėjo turtą, nes informacija apie palikėjo kreditorius padeda įpėdiniui apsispręsti, ar jam priimti palikimą, o jeigu priimti, tai kokiū būdu.³⁶ Kadangi įstatyme yra nustatyti tokie patys palikimo priėmimo bei kreditorių reikalavimų pareiškimų terminai, galima situacija, jog kreditorių reikalavimai bus pareikšti vėliau, nei įpėdinis bus padavęs pareiškimą notarui dėl palikimo priėmimo. Notarui pareiškimą patvirtinus, įpėdinis palikėjo kreditoriams atsako ne tik paveldėto turto verte, tačiau ir visu savo turtu.³⁷ Jeigu kreditoriaus reikalavimai viršytų paveldimo turto vertę, įpėdinis atsidurtų prastesnėje finansinėje padėtyje, nei buvo iki palikimo priėmimo, kadangi palikimo priėmimo sandorio negalima atšaukti.³⁸ Asmuo, nustatyta tvarka išreiškęs savo valią priimti palikimą, jos vėliau negali pakeisti, t. y. atsisakyti priimto palikimo.³⁹

Paduodant pareiškimą notarui dėl palikimo priėmimo nepilnamečio asmens vardu, neprašant sudaryti paveldimo turto apyrašo, kyla rizika nepilnamečio asmens teisių ir teisėtų interesų pažeidimui. Pirmą – kreditorių reikalavimai paveldėjimo byloje gali būti pareikšti vėliau, nei notaras patvirtina pareiškimą dėl palikimo priėmimo. Notaras neturi galimybės patikrinti mirusiojo asmens kreditorinių įsipareigojimų sumos, įpėdiniai to padaryti taip pat negali, nes dalis palikėjo prievolių gali būti neišviešintos, pavyzdžiui, palikėjo sudaryta rašytinė paskolos sutartis nėra registruojama viešame registre ir yra tikimybė, jog apie sutarties sudarymą po palikėjo mirties žinos tik palikėjo kreditorius. Antra – kreditorių reikalavimai gali būti pareikšti ir praėjus daugiau kaip trimis mėnesiams nuo palikėjo mirties, jeigu teismas atnaujiną terminą reikalavimams pareikšti, todėl kyla rizika nepilnamečiui asmeniui prarasti ne tik paveldėtą turtą ar jo dalį, tačiau ir savo turtą. Atsižvelgiant į išdėstytas priežastis darytina išvada, jog palikimo priėmimas nepilnamečio asmens vardu paduodant pareiškimą notarui, neprašant sudaryti paveldimo turto apyrašo, nėra nepilnamečio teises ir teisėtus interesus užtikrinantis palikimo priėmimo būdas.

³⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra note* 6, 5.57 straipsnio 1 dalis.

³⁵ *Ibid.*, 5.63 straipsnio 1 dalis, 4 dalis.

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-190/2009.

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *op. cit.*, 5.52 straipsnio 1 dalis.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-12/2007.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-66/2012.

2.3. Palikimo priėmimas, padavus palikimo atsiradimo vietos notarui pareiškimą dėl palikimo priėmimo, prašant sudaryti turto apyrašą

Įpėdinis, priėmęs palikimą pagal antstolio sudarytą turto apyrašą, už palikėjo skolas atsako tik paveldėtu turtu.⁴⁰ Civiliniame kodekse nėra imperatyvių nuostatų, nustatančių, koku būdu turėtų būti priimamas palikimas nepilnamečio asmens vardu. Priešingai, nei pareiškimo dėl palikimo priėmimo padavimo notarui, neprašant sudaryti paveldimo turto apyrašo, ar faktinio turto valdymo atvejais, palikimo priėmimas padavus pareiškimą notarui, prašant sudaryti paveldimo turto apyrašą, užtikrina, kad kreditorių reikalavimai galės būti patenkinami tik ta apimtimi, kiek yra paveldimo turto, ir į kitą įpėdinio turtą reikalavimai nebus nukreipiami, todėl šis būdas geriausiai apsaugo nepilnamečių vaikų interesus.⁴¹ Vadovaujantis teismų praktika, ir tais atvejais, kai palikėjas skolų neturėjo ir apie palikėjo kreditorius nėra žinoma, tam, jog būtų apsaugotos nepilnamečių vaikų teisės, leidime priimti palikimą teismai nurodydavo sudaryti paveldimo turto apyrašą.⁴² Teismai leidimuose nepilnamečio asmens vardu priimti palikimą nurodydavo palikimą priimti pagal apyrašą ir tais atvejais, kai įpėdinio atstovai nepateikdavo teismui jokios informacijos apie palikėjo skolinių įsipareigojimų buvimą (nebuvimą), kadangi toks palikimo priėmimo būdas nepilnamečio vaikų interesus nepažeis.⁴³

Paduodant pareiškimą dėl palikimo priėmimo notarui ir prašant sudaryti paveldimo turto apyrašą, įpėdinių išlaidos, susijusios su paveldėjimo bylos tvarkymu, yra didesnės, nei neprašant sudaryti apyrašo, kadangi paveldėjimo procese dalyvauja antstolis, į kurį, gavę notaro išduotą vykdomąjį pavedimą, įpėdiniai turi kreiptis dėl paveldimo turto apyrašo sudarymo.⁴⁴ Atsižvelgiant į galimas grėsmes nepilnamečio vaiko finansinei padėčiai priėmus palikimą paduodant pareiškimą dėl palikimo priėmimo notarui arba faktiškai pradėjus turtą valdyti, darytina išvada, jog papildomos įpėdinio išlaidos, kylančios dėl turto apyrašo sudarymo, yra mažareikšmės, lyginant jas su galimomis rizikomis, kylančiomis dėl galimo kreditorių reikalavimų sumos viršijimo paveldimo turto vertę. Todėl tinkamiausias palikimo priėmimo būdas, užtikrinantis nepilnamečio vaiko teises bei teisėtus interesus, yra palikimo priėmimas padavus pareiškimą notarui, prašant sudaryti paveldimo turto apyrašą, kuris turėtų būti naudojamas ne tik tais atvejais, kai yra tikimybė, jog palikėjo skolos viršys paveldėto turto vertę, tačiau ir tada, kai skolos yra numanomos arba informacija apie palikėjo skolas nėra žinoma.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 6, 5.53 straipsnio 1 dalis.

⁴¹ Šiaulių apylinkės teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. rugpjūčio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E2YT-8097-772/2020.

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus apžvalga „Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo teisiniuose santykiuose“ // Teismų praktika, 2011, Nr. 35, p 8.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 6, 5.53 straipsnio 2 dalis.

3. Nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas, priimant palikimą

3.1. Nepilnamečio vaiko teisė į privalomąją palikimo dalį

Ribodamas testamentu laisvę, įstatymų leidėjas gina viešąjį interesą ir stiprina šeimos vienybės ir šeimos narių tarpusavio atsakomybės suvokimą visuomenėje.⁴⁵ Teisės į privalomąją palikimo dalį pagrindu paveldinčio įpėdinio teisinis statusas paveldėjimo santykiuose yra lygiavertis įpėdiniam pagal testamentą ar įstatymą.⁴⁶ Palikėjo vaikai (įvaikiai), sutuoktinis, tėvai (įtėviai), kuriems palikėjo mirties dieną reikalingas išlaikymas, paveldi, nepaisant testamentu turinio, pusę tos dalies, kuri kiekvienam iš jų tektų paveldinti pagal įstatymą.⁴⁷ Juridinį faktą, jog asmeniui yra reikalingas išlaikymas, teismas, vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, nustato atsižvelgdamas į konkrečios bylos aplinkybes.⁴⁸

Kadangi nepilnametis asmuo neturi visiško civilinio veiksnio, visavertis savęs išlaikymas yra neįmanomas. Kol vaikas sulaukia pilnametystės, už nepilnamečio vaiko išlaikymą yra atsakingi nepilnamečio vaiko tėvai.⁴⁹ Tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus yra turtinė asmeninė prievolė, todėl jos negalima perleisti kitiems asmenims, taip pat negalima atsisakyti jos vykdyti.⁵⁰ Dėl šių priežasčių nepilnamečiui vaikui yra reikalingas išlaikymas ir papildomai šio juridinę reikšmę turinčio fakto teismo tvarka nustatyti nėra pagrindo. Jeigu testatorius savo nepilnamečiam vaikui nepaliko turto (taisyklė taikoma taip pat ir bendrajam sutuoktinių testamentui⁵¹), nepilnametis vaikas įgyja teisę į privalomąją palikimo dalį. Kadangi įpėdinis, paveldintis privalomąją palikimo dalį, turi tokias pat teises, kaip ir kiekvienas kitas įpėdinis⁵², tinkamiausias būdas nepilnamečio asmens vardu priimti privalomąją palikimo dalį yra pagal turto apyrašą. Priėmus palikimą kitu būdu, kyla rizika, jog palikėjo skolos viršys privalomosios palikimo dalies turto vertę. Jeigu tarp testatoriaus pasirinktų įpėdinių nėra testatoriaus nepilnamečio vaiko, notaras privalo užtikrinti, kad nepilnamečio vaiko interesai nebūtų pažeisti, t. y. notaras turi būti aktyvus, ieškoti bei informuoti įstatyminius atstovus apie nepilnamečiam vaikui priklausantią privalomąją palikimo dalį.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-596/2008.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-106/2013.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *op. cit.*, 5.20 straipsnio 1 dalis.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-173/2009.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014, 38 straipsnis.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-605/2012.

⁵¹ Autorių kolektyvas. *Konsultacijos* // Notariatas, 2011, Nr. 12, p. 11.

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, *supra note* 46.

3.2. Išlaikymo prievolės paveldėjimas

Įstatymas saugo nepilnamečių vaikų teises bei teisėtus interesus tėvų mirties atveju. Kai asmuo, iš kurio buvo priteistas išlaikymas, mirė, išlaikymo pareiga pereina jo įpėdiniams,⁵³ kadangi įpėdinis universaliu teisių perėmimo būdu, perimdamas palikėjo turtines teises, prisiima ir pareigas pagal palikėjo turtines, įskaitant, bet neapsiribojant, išlaikymo prievoles.⁵⁴ Prievolė išlaikyti pereina įpėdiniui tik paveldėto turto ribose, nesvarbu, koks palikimo priėmimo būdas.⁵⁵ Prievolė išlaikyti nepilnametį vaiką įpėdiniui, priėmusiam palikimą, pereina nepriklausomai nuo to, ar palikėjas iki mirties tinkamai vykdė išlaikymo prievolę.⁵⁶

Notaras paveldėjimo teisės liudijime nenustatato įpėdinių paveldimų mirusiojo asmens turtinių prievolių dalių bei nenurodo pačių turtinių prievolių, kadangi įpėdinių atsakomybę už palikėjo skolas nustato ir reglamentuoja įstatymas, ir minėtas prievoles įpėdiniai vykdo vadovaudamiesi įstatymu.⁵⁷ Dėl šios priežasties kyla rizika, jog įpėdiniai, neturėdami reikiamų teisinių žinių, nežino apie išlaikymo prievolės paveldimumą, todėl nepilnamečio vaiko teisės ir teisėti interesai gali būti pažeisti. Notaras privalo būti maksimaliai atidus, jog būtų užtikrinta nepilnamečių asmenų teisėtų interesų apsauga, nes paveldėjimo bylos, kurioje yra nepilnametis įpėdinis, specifika lemia notaro aktyvumą. Vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika, notaras turi būti ypač atidus ir aukštos kvalifikacijos teisininkas, todėl, be bendro pobūdžio atsargumo pareigos, notaras turi specifines profesines pareigas, t. y. notarui taikomi griežtesni atidumo, atsargumo, rūpestingumo reikalavimai.⁵⁸ Dėl šios priežasties notaras turi pareigą ne tik esant reikalui ieškoti nepilnamečio įpėdinio įstatyminių atstovų, kurie nesikreipė dėl palikimo nepilnamečio vaiko vardu priėmimo, tačiau taip pat ir atlikti kitus aktyvius veiksmus, jog būtų užtikrintas viešasis interesas ginti ir saugoti nepilnamečių įpėdinių teises. Autoriaus nuomone, atsižvelgiant į tai, jog palikėjo prievolių nurodymas paveldėjimo teisės liudijime neprieštarauja teisės aktų reikalavimams, bei į aukščiau minėtas priežastis, būtų tikslinga notarams į paveldėjimo teisės liudijimo turinį įtraukti nepilnamečio vaiko išlaikymo prievolės perėjimą įpėdiniams.

⁵³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra* note 6, 3.194 straipsnio 5 dalis.

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-183/2009.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *op. cit.*, 3.194 straipsnio 5 dalis.

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. birželio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-304-686/2017.

⁵⁷ Autorių kolektyvas. *supra* note 51, p. 8.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-405/2013.

3.3. Palikimo atsisakymas nepilnamečio vaiko vardu

Teismų praktika yra orientuota į vaiko teisių gynybą bei palikimo jo vardu priėmimą, nes tai atitinka tiek paties vaiko, tiek viešąjį interesą.⁵⁹ Atsisakymas palikimo nepilnamečio vaiko vardu turi būti motyvuotas tėvų. Kadangi vaiko teisių ir teisėtų interesų apsauga yra viešasis interesas, nepilnamečio vaiko tėvai negali nevaržomai atsisakyti palikimo, kaip tai galėtų padaryti pilnamečiai įpėdiniai.

Notarinėje praktikoje pasitaikantys argumentai, dėl kurių tėvai nori nepilnamečio vaiko vardu atsisakyti palikimo, yra šie: nepilnametis vaikas yra išlaikomas tėvų ir todėl jam papildomas turtas nėra reikalingas; paveldimą turtą yra paprasčiau valdyti ir tvarkyti tėvams, o ne pačiam nepilnamečiui, todėl jį paveldėti turėtų tėvai; mirusiojo skolų rizika; nepilnamečio vaiko nenoras priimti palikimą.

Tiek nepilnamečio teisė turėti nuosavybę, tiek tėvų pareiga išlaikyti nepilnametį vaiką yra įtvirtintos įstatyme. Tinkamas tėvų išlaikymo prievolės vykdymas nėra pagrindas nepilnamečio vaiko vardu atsisakyti palikimo, todėl notaras, dėl šios priežasties gavęs nepilnamečio vaiko tėvų pareiškimą dėl palikimo nepilnamečio vardu atsisakymo, turėtų atsisakyti atlikti notarinį veiksma.

Įstatyme yra nustatyta pareiga nepilnamečio vaiko tėvams užtikrinti nepilnamečiui priklausančio turto nuosavybės teisės įgyvendinimą. Šią pareigą tėvai įgyvendina tvarkydami nepilnamečiui vaikui priklausantį turtą uzufukto teisėmis.⁶⁰ Nepilnamečio vaiko negalėjimas asmeniškai įgyvendinti iš nuosavybės teisės kylančių teisių ir pareigų nėra pagrindas nepilnamečio vardu atsisakyti palikimo, kadangi nepilnamečio vaiko ir jo tėvų turtas yra atskirtas ir iki kol vaikas sulauks pilnametystės, turtu rūpinsis ir jį prižiūrės nepilnamečio vaiko tėvai, todėl notaras dėl šios priežasties gavęs nepilnamečio vaiko tėvų pareiškimą dėl palikimo nepilnamečio vardu atsisakymo, turėtų atsisakyti atlikti notarinį veiksma.

Priimant palikimą pagal apyrašą išnyksta mirusiojo skolų neigiamos įtakos nepilnamečio vaiko finansinei padėčiai rizika. Jeigu atsitiktų taip, jog palikėjo skolos viršytų paveldimo turto vertę, nepilnamečio vaiko patirtas finansinės padėties pablogėjimas būtų apribotas išlaidų, susijusių su paveldėjimo bylos tvarkymu ir turto apyrašo sudarymu, todėl notaras, gavęs nepilnamečio vaiko tėvų pareiškimą dėl palikimo nepilnamečio vardu atsisakymo, motyvuotą tuo, jog palikėjas turėjo skolų, turėtų atsisakyti atlikti notarinį veiksma, jeigu nėra įrodymų, jog mirusiojo skolos viršija paveldimo turto vertę.

Kai sprendžiamas bet koks su nepilnamečiu vaiku susijęs klausimas, vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustas, jeigu tai neprieštarauja paties vaiko interesams.⁶¹ Dėl nebrandumo, auklėjimo spragų ir panašiai vaiko norai ir interesai ne

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-403-687/2015.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra note* 6, 3.185 straipsnio 1 dalis.

⁶¹ *Ibid.*, 3.164 straipsnio 1 dalis.

visada sutampa, todėl kiekvienu atveju reikia išsiaiškinti, ar vaiko norai atitinka jo interesus.⁶² Atkreiptinas dėmesys, kad kol vaikas sulaukia keturiolikos metų, jo vardu palikimą priima tėvai, todėl į tokio vaiko nuomonę neturėtų būti atsižvelgiama. Notaras, spręsdamas keturiolikos metų sulaukusio nepilnamečio vaiko, kuris palikimą priima pats, noro atsakyti palikimo klausimą, turėtų įvertinti, kokios būtų palikimo atsisakymo pasekmės nepilnamečio vaiko finansinei padėčiai, ir tik po to vertinti jo norą atsakyti palikimo. Paminėtina, jog notaras negali priversti nepilnamečio įpėdinio priimti palikimą, net jeigu palikimo priėmimas būtų vaikui ekonomiškai naudingas. Jeigu 14 metų amžiaus sulaukęs nepilnametis vaikas pareiškia notarui, jog nori atsakyti palikimo, nors jam palikimo atsisakymas yra ekonomiškai nenaudingas, yra susiduriama su problema, jog palikimo atsisakymo sandoris prieštarauja vaiko interesams. Esant tokiai situacijai, notaras turėtų išsiaiškinti tiek nepilnamečiui vaikui, tiek tėvams palikimo atsisakymo neigiamas pasekmes. Jeigu po pokalbio su vaiku ir jo tėvais nepilnametis nepakeičia nuomonės dėl palikimo priėmimo sandorio, kuriuo yra užtikrinami vaiko interesai, sudarymo, notaras turėtų kreiptis į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją, jog ji išsiaiškintų, kokios yra nepilnamečio vaiko siekio daryti sau ekonominę žalą priežastys, ir pateiktų notarui informaciją dėl galimo vaiko teisių pažeidimo. Atsižvelgdamas į institucijos išvadą, notaras priimtų sprendimą, ar reikėtų atlikti papildomus aktyvius veiksmus, jog nepilnamečio vaiko teisės ir teisėti interesai būtų užtikrinti.

Dar vienas svarbus momentas, kurį notaras turėtų įvertinti prieš tvirtindamas palikimo atsisakymo sandorį, yra nepilnamečio vaiko ir jo tėvų interesų konflikto rizika. Jeigu tarp įpėdinių yra ir nepilnametis vaikas, ir jo tėvai, atsisakę palikimo nepilnamečio vardu, paveldi didesnę dalį palikėjo turto. Kadangi teismų praktika yra orientuota į palikimo vaiko vardu priėmimą,⁶³ notaras turėtų netvirtinti palikimo nepilnamečio vaiko vardu atsisakymo sandorio, jeigu nepilnamečio vaiko tėvai piknaudžiauja jiems įstatymo suteiktomis teisėmis, padidindami jiems tenkančią paveldimo turto masę nepilnamečio vaiko sąskaita.

3.4. Nepilnamečių vaikų teisių užtikrinimas dėl tėvų neveikimo

Palikimo atsisakymas nėra vienintelis būdas neįgyti paveldėto turto. Tam, jog įgytą palikimą, įpėdinis turi jį priimti.⁶⁴ Jeigu įpėdinis yra pasyvus ir per tris mėnesius nuo palikėjo mirties neatlieka aktyvių veiksmų dėl palikimo priėmimo, jis praleidžia įstatymo nustatytą palikimo priėmimo terminą.⁶⁵

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E3K-3-511-378/2016.

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-403-687/2015.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra note* 6, 5.50 straipsnio 1 dalis.

⁶⁵ *Ibid.*, 5.50 straipsnio 3 dalis.

Tėvams nesikreipiant į notarą dėl nepilnamečio vaiko palikimo priėmimo, yra pažeidžiamos nepilnamečio įpėdinio teisės gauti palikimą. Jei nepilnamečio asmens teisės įgyvendinamos pasyviai, t. y. nepilnamečio vaiko tėvai nesikreipia dėl palikimo nepilnamečio vardu priėmimo arba atsisako duoti savo nepilnamečiui vaikui sutikimą priimti palikimą, notaras turi būti aktyvus, užtikrinti, kad nepilnamečio interesai nebūtų pažeisti (pvz., kreiptis į vaiko atstovus, informuoti atitinkamas institucijas (vaiko teisių apsaugos tarnybą, prokurorą).⁶⁶ Institucijos, esant reikalui, turėtų pritaikyti poveikio priemones tėvams, kurie pasyviai įgyvendina savo nepilnamečių vaikų teises ir nesikreipia į notarą dėl palikimo priėmimo.

Tėvų pasyvus elgesys nepilnamečio vaiko atžvilgiu gali kilti dėl tos pačios priežasties, kaip ir tėvų bandymas atsisakyti nepilnamečiui vaikui priklausančio palikimo, t. y. todėl, kad ir atsisakius palikimo, ir jo nepriėmus, padidėja nepilnamečio tėvų paveldimo turto kiekis. Vadovaujantis bendroju principu, kad teisė iš neteisės neatsiranda (*ex in jura non oritur jus*), darytina išvada, kad nepilnamečio tėvų neveikimas vaiko vardu negali jiems patiemis sukurti nuosavybės teisių į turtą. Notaro aktyvumas pasireiškia tuo, jog jeigu apie nepilnamečio tėvų neveikimą savo vaikų atžvilgiu paaiškėja vėliau, pavyzdžiui, po to, kai palikimas tėvų buvo priimtas asmeniškai, notaras turėtų atsisakyti išduoti paveldėjimo teisės liudijimą tėvams, nurodant, kad neišspręstas klausimas dėl nepilnamečio asmens paveldėjimo.⁶⁷

Palikimo nepilnamečio vaiko vardu nepriėmimas, taip pat kaip ir palikimo nepilnamečio vaiko vardu atsisakymas, sukelia tas pačias pasekmes nepilnamečio vaiko finansinei padėčiai, kadangi nepilnametis vaikas negauna turto, likusio po palikėjo mirties.

3.5. Paveldimo turto pasidalijimo sutarties sudarymas, kai sutarties šalis yra nepilnametis įpėdinis

Paveldimo turto pasidalijimo sutartis įpėdinių gali būti panaudota su tikslu piknaudžiauti teisėmis. Taip yra todėl, kad įstatymas nedraudžia įpėdiniams savo valia atsisakyti dalies paveldimo turto ar nereikalauti kompensacijos tuo atveju, jei kitam iš įpėdinių atitenka didesnė paveldimo turto dalis (įstatyme nenustatyta, kad įpėdiniai privalo turtą pasidalyti atsižvelgdami į jiems priklausančias paveldimo turto dalis).⁶⁸ Dėl šios priežasties kyla rizika, jog pilnamečiai įpėdiniai, kuriais dažnu atveju būna nepilnamečio vaiko tėvai (vienas iš tėvų), paveldimo turto pasidalijimo sutartimi gali siekti sumažinti nepilnamečio įpėdinio paveldimo turto kiekį, taip padidinant savąjį.

Sandorius, susijusius su nepilnamečio vaiko turtu, Civilinio kodekso nustatytais atvejais notaras tvirtina tik tada, kai tėvai pateikia reikiamą informaciją ir ją pagrindžiančius dokumentus bei visus reikalingus duomenis, kad toks sandoris atitinka nepilnamečio

⁶⁶ MAJŪTĖ, V., et al. *Notariato teisė*. Klaipėda: Druka, 2014, p. 258.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus apžvalga, *supra note* 42, p. 20.

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus apžvalga, *supra note* 42, p. 20.

vaiko interesus.⁶⁹ Notaras, perėmęs iki 2022 m. gruodžio 31 d. galiojusioje Civilinio kodekso 3.188 straipsnio redakcijoje nustatytas teismo funkcijas, privalo būti aktyvus ir, atsižvelgdamas į nepilnamečio tėvų pateiktą informaciją bei viešų registų duomenis, įvertinti, ar įpėdinių pasirinktas turto padalijimo būdas nepažeidžia nepilnamečio teisių ir teisėtų interesų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad sprendžiant paveldėto turto pasidalijimo klausimus gali būti atsižvelgiama į tokias aplinkybes: 1) palikėjo valią; 2) įpėdinių pageidavimus ir interesus; 3) tolesnes turto naudojimo perspektyvas, atkreipiant dėmesį į tai, kad turi būti siekiama užtikrinti racionalų ir efektyvų tolesnį turto naudojimą.⁷⁰ Kai tarp įpėdinių yra nepilnametis vaikas, notaras, vertindamas sudarytos paveldimo turto pasidalijimo sutarties teisėtumą, turėtų atsižvelgti ne tik į aukščiau šioje straipsnio pastraipoje minėtas aplinkybes, bei į šalių teisę tarpusavio laisvu sutarimu nustatyti sutarties turinį, tačiau taip pat vertinti sutarties turinį prioritetingas vaikų teisių ir interesų apsaugos bei gynimo principo kontekste, bei įvertinti, ar paveldimo turto pasidalijimo sutarties sudarymas nepablogins nepilnamečio asmens ekonominės padėties, kadangi sutarties laisvės principas nėra absoliutaus pobūdžio. Kilus abejonių dėl paveldimo turto pasidalijimo sutarties teisėtumo nepilnamečio vaiko atžvilgiu, notaras turėtų riboti šalių teisę laisvai nustatyti sutarties turinį bei atsisakyti tvirtinti sutartį, nurodydamas, kad šalių suderintas sutarties turinys pažeidžia vaiko teises ir prieštarauja vaiko interesams, bei tokiu būdu prieštarauja Civiliniame kodekse⁷¹ įtvirtinto prioritetingo vaiko teisių apsaugos principo tikslams.⁷²

3.6. Nepilnamečio įpėdinio paveldėjimo teisių perleidimo sutarties sudarymas

Civilinio kodekso 6.426 straipsnyje yra reglamentuoti tik paveldėjimo teisių pirkimo-pardavimo teisiniai santykiai. Vadovaujantis prof. dr. A. Dambrauskaitės nuomone: „suvokti paveldėjimo teisių perleidimą tik kaip įstatyme įtvirtintą pirkimą-pardavimą reikėtų pernelyg susiaurinti tokio perleidimo galimybes. Kaip matyti iš paties sutarties pavadinimo, šios sutarties dalykas yra teisės. Teisės gali būti savarankišku civilinės apyvartos objektu. Nesant tiesioginio įstatyme įtvirtinto draudimo, pagal bendrą principą teisės gali būti perleidžiamos tiek atlygintinai, tiek ir neatlygintinai (CK 1.112 str. 2 d.).“⁷³

Analizuojant neatlygintinės paveldėjimo teisių perleidimo sutarties pasekmes nepilnamečio vaiko teisėms bei teisėtiems interesams, išskirtinos situacijos, kai nepilname-

⁶⁹ Lietuvos Respublikos notariato įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), *supra note* 1, 46 straipsnio 4 dalis.

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-265-313/2018.

⁷¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais), *supra note* 6, 3.3 straipsnio 1 dalis.

⁷² *Ibid.*, 6.156 straipsnio 1 dalis.

⁷³ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Paveldėjimo teisių perleidimo sandoriai* // Jurisprudencija, 2010, p. 119.

tis vaikas neatlygintinai perleidžia paveldėjimo teises trečiajam asmeniui, bei situacijos, kai trečiasis asmuo paveldėjimo teises neatlygintinai perleidžia nepilnamečiui vaikui. Pirmuoju atveju notaras turėtų atsisakyti tvirtinti paveldėjimo teisių dovanojimo sandorį, kadangi perleisdamas paveldėjimo teises nepilnamečis vaikas atsiduria blogesnėje finansinėje padėtyje, nes praranda teisę paveldėti turtą. Kadangi paveldėjimo teisių perleidimo sutartimi įpėdinis perleidžia ne tik teises į jam paliktą turtą, tačiau ir mirusiojo skolas (aktyvą ir pasyvą),⁷⁴ išimtis galėtų būti taikoma tuo atveju, jeigu palikimas buvo priimtas ne pagal apyrašą ir iki paveldėjimo teisės liudijimo įpėdiniais išdavimo (paveldėjimo teises perleisti įpėdiniai turi teisę tik iki paveldėjimo teisės liudijimo išdavimo momento)⁷⁵ paaiškėjo, jog mirusiojo skolos viršija paveldimo turto vertę. Antruoju atveju notaras turėtų nustatyti, ar paveldėjimo teisių dovanotojas palikimą priėmė pagal apyrašą. Jeigu palikimas dovanotojo buvo priimtas, neprašant sudaryti paveldimo turto apyrašo, kyla šiame straipsnyje aptartos rizikos nepilnamečio vaiko finansinei padėčiai. Dėl šios priežasties konstatuotina, jog notaras turėtų tvirtinti paveldėjimo teisių dovanojimo sutartį, kai apdovanotasis yra nepilnamečis vaikas, tik tuo atveju, jeigu dovanotojas palikimą priėmė pagal apyrašą.

Analizuojant atlygintinės paveldėjimo teisių perleidimo sutarties pasekmes nepilnamečio vaiko teisėms bei teisėtiems interesams, vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika, privaloma nustatyti, ar sandoris yra ekonomiškai vaikui naudingas, bei privaloma informuoti tėvus, kad iš sandorio gauta nauda taip pat turi būti naudojama išimtinai vaiko interesais. Tam, kad notaras galėtų įvertinti ekonominį sandorio naudingumą vaikui, notarui turi būti pateikiami įrodymai, patvirtinantys, kokios vertės yra parduodamos paveldėjimo teisės, kokiomis sąlygomis jos yra parduodamos ir kokia kaina už jas yra mokama / gaunama.⁷⁶ Tuo atveju, jeigu nepilnamečis vaikas yra paveldėjimo teisių pardavėjas, tam, kad būtų užtikrinami vaiko interesai, notaras turi susipažinti ne tik su paveldėjimo teisių perleidimo sutarties sąlygomis, bet ir gauti duomenų apie kitos sandorio šalies finansinę būklę, jos mokumą.⁷⁷ Šiuos duomenis notaras gali gauti iš pirkėjo, taip pat patikrinti viešų registru duomenis, pavyzdžiui, ar pirkėjo turtas nėra areštuotas. Tuo atveju, jeigu nepilnamečis vaikas yra paveldėjimo teisių pirkėjas, notaras, be sandorio ekonominės naudos nepilnamečiui vaikui įvertinimo, taip pat turėtų įvertinti, ar nepilnamečis vaikas turi pakankamai asmeninio turto, jog galėtų įvykdyti prievolę, kadangi priešingu atveju nepilnamečiui vaikui kyla su prievolės nevykdymu susijusios neigiamos finansinės pasekmės. Jeigu notaras, įvertinęs sandorio sudarymui aktualius duomenis, nustato, kad dėl paveldėjimo teisių pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo nepilnamečis vaikas atsidurs blogesnėje ekonominėje padėtyje, negu buvo iki šios sutarties sudarymo, turėtų atsisakyti atlikti notarinį veiksma.

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-348/2011.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus apžvalga, *supra note* 42, p 24.

⁷⁷ *Ibid.*, p 25.

Taip pat kaip ir neatlygintinio paveldėjimo teisių įgyjimo atveju, nepilnamečio vaiko vardu įgyjant paveldėjimo teises atlygintinai, notaras tuėtų tvirtinti paveldėjimo teisių pirkimo-pardavimo sutartį tuo atveju, jeigu parduėjas palikimą priėmė pagal apyrašą. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog notaras, vadovaudamasis protingumo principu, turėtų įvertinti kiekvieną situaciją individualiai.

Išvados

1. 2023 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.188 straipsnio pakeitimui, neliko privalomos teisminės kontrolės, nepilnamečio vaiko tėvams siekiant priimti ar atsisakyti priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu.
2. Tais atvejais, kai nepilnamečiui vaikui atstovauja globėjas (rūpintojas), teisinis reguliavimas nepakito, todėl palikimo priėmimo ar atsisakymo sandorio nepilnamečio vaiko vardu sudarymui globėjas (rūpintojas) privalo gauti išankstinį teismo leidimą.
3. Paveldėjimo teisiniuose santykiuose, kuriuose dalyvauja nepilnametis vaikas, notaras privalo imtis aktyvių veiksmų, kad nepilnamečio vaiko teisės ir teisėti interesai būtų užtikrinti. Notaras privalo:
 - a) Užtikrinti, kad, nepilnamečio vaiko vardu (nepilnamečiui vaikui) paduodant pareiškimą notarui dėl palikimo priėmimo, būtų prašoma sudaryti paveldimo turto apyrašą;
 - b) Užtikrinti, kad nepilnamečio vaiko teisė į privalomąją palikimo dalį būtų įgyvendinta bei privalomoji palikimo dalis būtų priimta prašant sudaryti paveldimo turto apyrašą;
 - c) Užtikrinti, kad apie mirusiojo prievolės išlaikyti nepilnametį vaiką paveldėjimą būtų tinkamai informuoti palikėjo įpėdiniai. Siūlytina į įpėdiniams išduodamą paveldėjimo teisės liudijimą įtraukti nepilnamečio vaiko išlaikymo prievolę;
 - d) Užtikrinti, kad nepilnamečio vaiko tėvai nepiknaudžiautų savo teisėmis ir be pagrindo neatsisakytų palikimo nepilnamečio vaiko vardu;
 - e) Bendradarbiauti su vaiko teises ir teisėtus interesus ginančiomis institucijomis, jeigu tėvai neįgyvendina ir / arba pažeidžia nepilnamečio vaiko teises ir teisėtus interesus paveldėjimo teisinių santykiu kontekste;
 - f) Atsisakyti tvirtinti paveldimo turto pasidalijimo sutartį, jeigu sutarties turinys yra nesuderinamas su prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos bei gynimo principo tikslais bei yra nepilnamečiui vaiku ekonomiškai nenaudingas;
 - g) Užtikrinti, jog dėl disponavimo paveldėjimo teisėmis ir / arba paveldėjimo teisių įgyjimo nepilnametis vaikas neatsidurtų blogesnėje ekonominėje padėtyje negu buvo iki sandorio sudarymo.

4. Notaras, vertindamas palikimo priėmimo, atsisakymo ir / arba kitų su paveldėjimo teisiniais santykiais susijusių sandorių sudarymo teisėtumą, privalo nustatyti, ar dėl atitinkamo sandorio sudarymo kylančios teisinės pasekmės nepilnamečiui vaikui bus teigiamos, t. y. ar vaikas atsidurs geresnėje ekonominėje padėtyje negu buvo iki sandorio sudarymo. Notarui tokiu būdu užtikrinant nepilnamečių vaikų interesus paveldėjimo teisinių santykių srityje yra įgyvendinami prioritetingi vaiko teisių apsaugos principo tikslai.

Bendrojo sutuoktinių testamentų praktinio įgyvendinimo problematika

**Lina
KASPARAVIČIŪTĖ**

Kandidatė į notarus
(asesorė)

Įvadas

Bendrasis sutuoktinių testamentas savo prigimtimi yra savitas teisinis dokumentas, turintis aiškų tikslą ir gana griežtą teisinį reglamentavimą. Taip yra dėl to, kad šiame dokumente yra išreiškiama ne vieno asmens, o dviejų asmenų valia, kuri turi pasižymėti bendrumu ir turėti bendrą tikslą. Tai reiškia, kad du veiksnius fiziniai asmenys, kurie yra sudarę santuoką, šiuo teisiniu dokumentu siekia bendru sutarimu bei suderinta abiejų valia pasirūpinti ne tik savo turto likimu, bet ir vienas kitu po savo mirties. Šį bendros valios elementą vienoje iš savo bylų yra pabrėžęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT): „Bendrasis sutuoktinių testamentas – tai dvišalis sandoris (sutartis), kuris išreiškia bendrą sutuoktinių valią <...>“¹. Vadinasi, norint tinkamai ir teisingai įtvirtinti bei įgyvendinti tokį abiejų asmenų susitarimą bei jų valią ir tuo pačiu nepažeisti kiekvieno iš

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-104/2014.

jų teisių bei interesų ir rasti kompromisą, teisės normos turi būti aiškios ir tikslios. Tačiau tai, kas teoriškai yra aišku, glausta ir suprantama, ne visada lengva įgyvendinti, kadangi praktikoje pasitaikančios situacijos nėra visada standartinės, jos pasižymi dinamiškumu. Todėl šiame straipsnyje aiškinsimės bendrojo sutuoktinių testamentų praktinį įgyvendinimą ir su tuo susijusią problematiką.

Pažymėtina tai, kad ne visos valstybės, žvelgiant Europos mastu, bendrąjį sutuoktinių testamentą pripažįsta. Yra nemažai valstybių, kaip, pavyzdžiui, Italija, Portugalija, kurios sudaryti tokio pobūdžio teisinį dokumentą draudžia. Šių valstybių piliečiams pagal jų nacionalinę paveldėjimo teisę leidžiama sudaryti tik tokius testamentus, kuriuose yra išreikšta tik vieno asmens valia². Italijos teisinėje sistemoje yra apibrėžta, kad testamentas yra toks teisinis dokumentas, kurį gali įgyvendinti tik vienas asmuo³. Portugalijos teisinėje sistemoje yra nurodyta, jog bendras testamentas negalioja jokių atveju⁴. Dar kitose valstybėse, kaip, pavyzdžiui, Čekijoje, vietoje bendrojo sutuoktinių testamentų paveldėjimo teisės institute yra įtvirtintas kitokio pobūdžio teisinis dokumentas, t. y. paveldėjimo susitarimas⁵. Šis dokumentas ypatingas tuo, kad jį gali sudaryti ne tik sutuoktiniai. Italijoje paveldėjimo susitarimai nėra galimi, o Portugalijoje pagal bendrą taisyklę jie yra draudžiami, tačiau įstatymai numato išimčių, kai minėti susitarimai įstatymo yra pripažįstami.⁶

Lietuvos paveldėjimo teisės institute bendrasis sutuoktinių testamentas yra svarbus teisinis dokumentas, kadangi Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse⁷ (toliau – LR CK) jam yra skirtas atskiras skyrius. Autorė notarinėje praktikoje pastebi, kad didžioji visuomenės dalis, ypač vyresnio amžiaus, vis dar kelia nemažai klausimų dėl šio teisinio dokumento sudarymo bei jo įgyvendinimo ypatumų, be to, kyla ir nesusipratimų bei ginčų tiek tarp pačių įpėdinių, tiek ir tarp įpėdinių bei likusio pergyvenusio sutuoktinio, kai bendrasis sutuoktinių testamentas jau yra įsigaliojęs. Todėl yra aktualu ir svarbu išanalizuoti bei plačiau aptarti bendrojo sutuoktinių testamentų reglamentavimo trūkumus ir problemas, kurios atsiranda jo praktinio įgyvendinimo metu. Atkreiptinas dėmesys, kad teismų praktikoje šiuo klausimu nėra plačiai pasisakoma ir nėra daug bylų, kuriose būtų

² European e-justice: How is the disposition of property upon death (will, joint will, agreement on succession) drawn up? . Prieiga per internetą <https://e-justice.europa.eu/content_general_information-166-lt.do> (žiūrėta 2022-08-28)

³ PANFORTI, M. D. NATIONAL REPORT: ITALY. 2014, p. 27 Prieiga per internetą: <<http://ceflonline.net/informal-relationships-reports-by-jurisdiction/>> (žiūrėta 2023-01-20).

⁴ GUILHERME DE OLIVEIRA, et al. NATIONAL REPORT: PORTUGAL. 2015, p. 16. Prieiga per internetą <<http://ceflonline.net/informal-relationships-reports-by-jurisdiction/>> (žiūrėta 2023-01-20).

⁵ European e-justice: How is the disposition of property upon death (will, joint will, agreement on succession) drawn up? Prieiga per internetą <https://e-justice.europa.eu/content_general_information-166-lt.do> (žiūrėta 2022-08-28).

⁶ European e-justice: How is the disposition of property upon death (will, joint will, agreement on succession) drawn up? Prieiga per internetą <https://e-justice.europa.eu/content_general_information-166-lt.do> (žiūrėta 2022-08-28).

⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. VIII-1864.

išsamiau aptariamoms ir išaiškinamoms teisės normoms, susijusios su bendruoju sutuoktinių testamentu. Taip pat teisinėje literatūroje trūksta išsamesnės informacijos ir gilesnės analizės apie bendrojo sutuoktinių testamento praktinio įgyvendinimo ypatumus bei problematiką.

Taigi šio straipsnio tikslas yra nustatyti, su kokiomis problemomis yra susiduriama praktiškai įgyvendinant teisės aktų reikalavimus, susijusius su bendruoju sutuoktinių testamentu, bei jas plačiau aptarti ir pasiūlyti galimus sprendimo būdus.

I. Sutuoktinių valios išraiška ir jos praktinis įgyvendinimas

Teismų praktikoje ne kartą yra apibrėžta, kad bendrasis sutuoktinių testamentas yra dvišalis sandoris⁸. Vadinasi, šio testamento sudarymui ir galiojimui, be specialiųjų paveldėjimo teisės normų, taip pat yra taikomos ir LR CK normos, kurios nustato bendruosius reikalavimus sandoriams. Atsižvelgiant į LR CK pirmosios knygos antrosios dalies nuostatas⁹, kiekvieno sandorio privalomi elementai yra subjektai, jų valia ir valios išreiškimas bei sandorio forma ir turinys. Taigi, kad sandoris galiojotų, visi aukščiau minėti sandorio elementai turi atitikti įstatymo reikalavimus. Pabrėžtina, kad apskritai testamentai kaip sandoriai išsiskiria savo specifiškumu, kadangi jų teisinės pasekmės atsiranda po testatoriaus mirties. Dėl to teismai savo praktikoje dažnai akcentuoja, jog reikšmingiausias sandorio elementas testamento atveju yra testatoriaus valia¹⁰. Tai reiškia, kad yra labai svarbu, jog testamento turinys atspindėtų testatoriaus tikrąją valią: „<...> nes tarp vidinės testatoriaus valios ir jos išreiškimo negali būti prieštaravimų. Vertinant testatoriaus vidinės valios turinį, be kitų aplinkybių, yra reikšminga tai, ar testatorius suprato savo veiksmų reikšmę, ar pats sąmoningai suformavo savo valią ir ją autentiškai išreiškė <...>“¹¹. Vertinant bendrąjį sutuoktinių testamentą, šis valios elementas įgauna dar didesnę reikšmę, kadangi reikia įvertinti ir tinkamai įforminti ne vieno, o dviejų subjektų, t. y. sutuoktinių, valią, kuri papildomai dar turi turėti ir bendrumo elementą. Taigi, bendruoju sutuoktinių testamentu sutuoktiniai išreiškia savo bendrą ir suderintą valią, kuri yra nukreipta į tai, kad visą turtą paveldėtų pergyvenęs sutuoktinis. Todėl labai svarbus yra sutuoktinių bendros valios aspektas, kadangi be jo nepavyktų realizuoti bendrojo sutuoktinių testamento. Ši sutuoktinių valia turi būti nukreipta ir į bendrą bei pagrindinį tikslą. Pažymėtina, kad sutuoktinių pagrindinis tikslas, sudarant bendrąjį sutuoktinių testamentą, yra: „<...> turto palikimas vienas kitam, siekiant pasirūpinti vienas kitu, t. y. kad po sutuoktinio mirties pergyvenęs sutuoktinis įgytų nuosavybės teisę į paveldėtą turtą

⁸ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 5 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2A-1103-619/2014.

⁹ LR CK 1.63 str., LR CK 1.64 str., LR CK 1.71 str.

¹⁰ Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2A-120-260/2015.

¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-443/2010.

ir galėtų juo disponuoti¹². Taigi, esant bendrai sutuoktinių valiai ir tikslui yra sudaromas bendrasis sutuoktinių testamentas. Valios elementas testamento sudarymo atveju yra labai reikšmingas ir akcentuojamas, tačiau panagrinėkime, kaip šis elementas funkcionuoja tuo atveju, kai tarp sutuoktinių atsiranda kitas tikslas, t. y. atšaukti bendrąjį sutuoktinių testamentą. Šiuo atveju yra svarbu išsiaiškinti, su kokia problema ar kokiomis problemomis yra susiduriama ir kokia padėtis tokiu atveju susiklosto įpėdinio (-ių), kuris (-ie) buvo paskirtas (-i) paveldėti po abiejų sutuoktinių mirties (toliau – antrinis įpėdinis).

• Bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimas

LR CK 5.46 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad bet kuris sutuoktinis gali iki palikimo atsiradimo atšaukti savo valios išreiškimą ta pačia tvarka, kokia buvo sudarytas testamentas. Tokiu atveju netenka galios ir kito sutuoktinio valios išreiškimas. Atsižvelgiant į šią nuostatą, įstatymų leidėjas bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimo atveju sutuoktinių valios bendrumo neakcentuoja, t. y. šio testamento atšaukimui užtenka vieno iš sutuoktinių valios. Vienintelis reikalavimas yra, kad šio testamento atšaukimas būtų realizuojamas ta pačia tvarka, kokia jis buvo ir sudarytas. Kyla klausimas, kodėl šiuo atveju įstatymų leidėjas nereikalauja tarp sutuoktinių išlaikyti bendros valios elemento? Viena vertus, yra reikalaujama, kad bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimas būtų įgyvendinamas tokia pačia tvarka, kokia buvo sudarytas, tačiau, kita vertus, yra leidžiama tai atlikti kuriam nors vienam iš sutuoktinių, t. y. nėra reikalaujama, kad sutuoktinių valia būtų išreiškiama bendru sutarimu, kas yra itin svarbu sudarant šį testamentą. Vadinasi, tokioje situacijoje lieka neaišku, ar kito sutuoktinio valia ir tikslas sutampa su sutuoktinio valia ir tikslu, kuris atvyko atšaukti bendrąjį sutuoktinių testamentą. Tačiau įstatymų leidėjas aukščiau minėta norma siekė ne išlaikyti sutuoktinių valios ir tikslo bendrumą, o, atsižvelgiant į protingumo ir sąžiningumo principus, užkirsti kelią bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimo procedūros vilkinimui, sunkiam ar neįmanomam jos realizavimui, kadangi galima tokia situacija, kai vienas iš sutuoktinių nesutiks atšaukti šio testamento, vadinasi, bus pažeidžiami kito sutuoktinio, kuris nori atšaukti šį testamentą, interesai arba vienas iš sutuoktinių bus sunkios sveikatos būklės ir todėl niekaip negalės kartu atvykti su kitu sutuoktiniu pasirašyti reikiamų dokumentų. Kita vertus, tokia įstatymų leidėjo suteikta teisė vienašališkai atšaukti bendrąjį sutuoktinių testamentą gali atverti kelią piktnaudžiavimui minėta teise, ypač kai yra abiejų sutuoktinių bendru sutarimu dar paskirtas įpėdinis ar keli įpėdiniai, paveldėsiantys po abiejų sutuoktinių mirties, arba yra likusių įstatyminių įpėdinių, turinčių teisinį suinteresuotumą bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimo atveju. Pavyzdžiui, vienoje Kauno apygardos teismo byloje¹³ pareiškėjai

¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-144-313/2015.

¹³ Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1041-601/2008.

kreipėsi į teismą su prašymu atnaujinti jiems terminą palikimui priimti po jų motinos mirties. Terminas buvo praleistas dėl to, kad pareiškėjai nežinojo, jog jų tėvas atšaukė bendrąjį sutuoktinių testamentą, todėl jie klaidingai galvojo, kad palikimas jiems nepriklauso. Notarės dėka, kuri šiuos pareiškėjus raštais informavo apie jų praleistą terminą palikimui priimti, jie sužinojo apie atšauktą bendrąjį sutuoktinių testamentą. Iš bylos aplinkybių buvo matyti, kad pareiškėjų tėvas tyčia nepranešė pareiškėjams apie pasikeitusias aplinkybes dėl palikimo priėmimo, taip siekdamas atimti iš pareiškėjų teisę į palikimą, ir grindė tuo, kad pareiškėjai tėvams nepadėjo ir nesuteikė jokios pagalbos. Tačiau, kaip teigė teismas, šis faktas neatima iš pareiškėjų teisės į palikimą, bei padarė išvadą, kad pareiškėjų terminas palikimui priimti buvo praleistas dėl svarbių priežasčių. Taigi, pareiškėjams terminas palikimui priimti buvo atnaujintas. Žinoma, bylą, susijusią su šia problematika, šiuo metu nėra gausu, tačiau tai nereiškia, kad ateityje jų negali daugėti.

Kita probleminė situacija, kalbant apie bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimą, yra susijusi su notaro pareiga informuoti kitą sutuoktinį apie tokio testamento atšaukimą. Pabrėžtina, kad bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimas sukelia tam tikras teises pasekmes, kurios turi įtakos kito sutuoktinio teisėms, t. y. jam atsiranda teisė sudaryti atskirą testamentą¹⁴. Vadinasi, jeigu notaras praneša apie atšauktą vieno sutuoktinio valią kitam sutuoktiniui, tai tokiu būdu notaras ne tik užtikrina tokio sutuoktinio teisių įgyvendinimą, bet ir apsaugo jo interesus. Visgi įstatymai nereglementuoja ir nenumato notarui privalomumo pranešti kitam sutuoktiniui apie atšauktą bendrąjį sutuoktinių testamentą. Vadinasi, pranešti kitam sutuoktiniui apie valios pasikeitimą arba nepranešti yra notaro teisė, bet ne pareiga, kadangi LR CK yra tik įtvirtinta nuostata, jog vienam sutuoktiniui atšaukus savo valią netenka galios ir kito sutuoktinio išreikšta valia, tačiau apie privalomą informavimą neužsiminta. Taigi, kitas sutuoktinis gali net ir nesužinoti apie atšauktą testamentą. Šiuo klausimu yra pasisakęs A. Vileita, jo nuomone, notaras turi pranešti kitam sutuoktiniui apie atšauktą bendrąjį sutuoktinių testamentą¹⁵. Tokią pačią poziciją išreiškia ir notarams rekomenduoja Lietuvos notarų rūmų prezidentas¹⁶. Svarbu paminėti ir tai, kad jeigu notaras savo praktikoje ir vadovaujasi šia rekomendacija, tai veikia savo nuožiūra, kadangi nėra nusistovėjusios bendros praktikos, koku būdu turėtų būti pranešta kitam sutuoktiniui, t. y. ar pakaktų išsiųsti registruotu laišku pranešimą, ar sutuoktinis turėtų atvykti pas notarą susipažinti su kito sutuoktinio pareiškimu dėl bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimo ir pasirašyti, kad susipažino ir neprieštaruoja kito sutuoktinio išreikštai valiai. Taigi, šioje vietoje imperatyvo nėra ir notaras gali pats rinktis, kaip jam elgtis. Teismų praktika šiuo atžvilgiu taip pat yra pakankamai skurdi, todėl darytina išvada, kad dėl to nekyla daug ginčų. Tačiau tai nereiškia, kad problemos nėra ar ji negali kilti ateityje. Įdomu tik tai, kad teismai keliose nagrinėtose bylose, kuriose buvo iškeltas klausimas dėl bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimo,

¹⁴ LR CK 5.46 straipsnio 2 dalis: „Sutuoktinio sudaryti testamentai, neatšaukus bendrojo sutuoktinių testamento, negalioja.“

¹⁵ VILEITA, A. *Paveldėjimo teisė*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 65.

¹⁶ Lietuvos notarų rūmai // *Notariatas*, 2011, Nr. 12, p. 11–12.

labiau akcentavo testatoriaus valios elementą ir išdėstė tuos pačius principus, kuriuos taiko, nagrinėdami bylas dėl bendrojo sutuoktinių testamentų sudarymo ir jo galiojimo¹⁷.

Kita vertus, jeigu įstatyme būtų įtvirtinta pareiga notarui pranešti kitam sutuoktiniui apie atšauktą bendrąjį sutuoktinių testamentą, ar tai iš dalies nepažeistų testamentų slaptumo principo, kuris numato, kad duomenys apie palikėjo sudarytus / atšauktus testamentus ir jų turinį gali būti skelbiami tik po palikėjo mirties¹⁸? Manytina, kad šioje vietoje turėtų būti taikoma išimtis iš minėto principo, konkrečiai tik pačiam sutuoktiniui, bet ne tretiesiems asmenims, atsižvelgiant į tai, kad bendrasis sutuoktinių testamentas yra savitas dokumentas savo prigimtimi, sudaromas dviejų asmenų (sutuoktinių) bendru sutarimu, tad ir informaciją apie jo atšaukimą, t. y. apie vieno iš sutuoktinių valios pasikeitimą, turi teisę žinoti ir kitas sutuoktinius¹⁹.

Iš to, kas išdėstyta, darytina išvada, kad notarui, kaip valstybės įgaliotam asmeniui, kurio viena iš funkcijų yra užtikrinti asmenų teisėtų interesų apsaugą, turėtų būti numatyta pareiga pranešti kitam sutuoktiniui apie atšauktą bendrąjį sutuoktinių testamentą. Tačiau, kaip buvo minėta anksčiau, tokia pareiga dar nėra reglamentuota įstatymu, tad šis veiksmas vis dar lieka rekomendacinio pobūdžio.

Kitose valstybėse, kurios savo nacionalinėje teisėje pripažįsta bendrąjį sutuoktinių testamentą, pavyzdžiui, Estijoje, Maltoje, pastebėtina, kad dėl bendrojo sutuoktinių testamentų atšaukimo yra įtvirtintas šiek tiek kitoks teisinis reglamentavimas. Estijoje, taip pat kaip ir Lietuvoje, yra numatyta, kad bendrojo sutuoktinių testamentų atšaukimo atveju užtenka, jog vienas iš sutuoktinių, kol yra gyvi abu sutuoktiniai, atvyktų pas notarą ir vienašaliu pareiškimu atšauktų minėtą testamentą, tačiau, pabrėžtina, jog vien šio veiksmo nepakanka, kad bendrasis sutuoktinių testamentas būtų laikomas atšauktu. Įstatyme yra numatyta papildoma sąlyga, pagal kurią minėtame testamente išreikšta valia laikoma atšaukta tik tada, kai kitas sutuoktinis gauna iš notaro pranešimą apie valios atšauki-

¹⁷ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-940-603/2019. Šioje byloje taip pat buvo nagrinėjamas įdomus klausimas, ar kitoje valstybėje (šiuo atveju Rusijos Federacijoje) sudarytas naujas testamentas ir aplinkybė, kad sutuoktiniai ilgą laiką gyvena skirtingose valstybėse, reikštų Lietuvoje sudaryto bendrojo sutuoktinių testamentų atšaukimą bei kurios valstybės teisės normas reiktų taikyti. Pirmiausia teismas padarė išvadą, kad šioje situacijoje turi būti taikoma Lietuvos teisė, kadangi: „<...> Rusijos Federacijos CK nenumato bendro sutuoktinių testamentų instituto, ir šio kodekso 1118 straipsnio 4 dalyje yra imperatyviai nurodyta, kad testamente gali būti išreikšta vieno piliečio valia, dviem ar daugiau asmenų sudaryti vieną testamentą neleidžiama. Tai leidžia teigti, jog apeliando nurodomas Rusijos Federacijos CK 1130 straipsnis reglamentuoja tik vieno asmens sudaryto testamentų keitimo bei atšaukimo klausimus. Iš esmės analogišką reglamentavimą numato ir LR CK 5.35 straipsnio 2 dalies nuostatos, nurodant, kad vėliau sudarytas testamentas panaikina visą pirminį testamentą arba jo dalį, kuri prieštarauja vėliau sudarytam testamentui, ir galiausiai minėto straipsnio 2 dalyje nurodant, kad ši nuostata netaikoma bendrajam sutuoktinių testamentui.“ Taigi, pagal Lietuvoje numatytą teisinį reglamentavimą aukščiau minėtas sudarytas testamentas negalioja, kadangi nebuvo atšauktas bendrasis sutuoktinių testamentas. Teismas taip pat pažymėjo, jog aplinkybė, kad sutuoktiniai ilgą laiką gyvena skirtingose valstybėse, neturi įtakos bendrojo sutuoktinių testamentų atšaukimui, kadangi šioje vietoje yra svarbus valios elementas, kuris turi būti išreikštas aktyviais veiksmais.

¹⁸ Lietuvos Respublikos notariato įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) 14 straipsnio 4 dalis: „Pažymos apie testamentus išduodamos tik testatoriui mirus.“ // Lietuvos aidas, 1992, Nr. 192-0.

¹⁹ Lietuvos notarų rūmai // Notariatas, 2011, Nr. 12, p. 9.

mą²⁰. Vadinasi, kad būtų atšauktas bendrasis sutuoktinių testamentas, turi būti įvykdytos dvi sąlygos: 1. valios išreiškimas notariškai patvirtintu dokumentu; 2. notarine tvarka perduotas pranešimas kitam sutuoktiniui. Taigi, Estijos paveldėjimo teisės institute yra užtikrinama, kad kitas sutuoktinis būtų informuotas apie atšauktą bendrąjį sutuoktinių testamentą, taip apsaugant jo teises bei teisėtus interesus. Maltos valstybės nacionalinėje teisėje įtvirtintos dar kitokios teisės normos dėl bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimo. Pirmiausia Maltos Respublikos civiliniame kodekse numatyta, kad vienas iš sutuoktinių vienašaliu pareiškimu atšaukia bendrąjį sutuoktinių testamentą, arba kitaip vadinamą *unica charta*, tik savo turto atžvilgiu, vadinasi, šis testamentas lieka galioti kito sutuoktinio turto atžvilgiu²¹. Tai reiškia, kad sutuoktinis atšaukia tik savo valią, o kito sutuoktinio valia lieka galioti, ji nėra panaikinama, kaip yra numatyta Lietuvoje. Antra, tame pačiame kodekse nurodyta, kad sutuoktiniai šiame testamente taip pat gali numatyti sąlygą, jog tas sutuoktinis, kuris atšaukia *unica charta* savo turto atžvilgiu, netenka teisės paveldėti kito sutuoktinio turto pagal šį testamentą²². Vadinasi, tokiu atveju pergyvenęs sutuoktinis, kuris atšaukė *unica charta* savo turto atžvilgiu, netenka visų savo teisių, kurias jis galėjo turėti pagal minėtą testamentą, į mirusio sutuoktinio turtą. Tokiam sutuoktiniui pagal Maltos Respublikos civilinį kodeksą yra suteikiama tik teisė mirusio sutuoktinio turtu naudotis uzufukto teise²³. Taigi, Maltos paveldėjimo teisės normos, apibrėžiančios bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimą, sukelia kitokias teises pasekmes, nei normos, įtvirtintos Lietuvoje, nes bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimo atžvilgiu kiekvieno sutuoktinio valia yra kaip atskiras elementas, turintis skirtingas teises pasekmes.

• Antrinio įpėdinio padėtis bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimo atveju

Bendrojo sutuoktinių testamento pagrindinis tikslas yra sutuoktinių pasirūpinimas vienas kitu, tačiau įstatymo leidėjas taip pat numatė ir galimybę, kad sutuoktiniai bendru sutarimu galėtų nuspręsti dėl savo turto likimo po abiejų sutuoktinių mirties, t. y. paskirti įpėdinį ar įpėdinius, kurie pavaldės po jų abiejų mirties²⁴. Teismas savo praktikoje dėl šios įstatymo normos yra pasisakęs, kad: „<...> įstatymo leidėjas, įvesdamas į paveldėjimo teisinius santykius bendrojo sutuoktinių testamento institutą, siekė ne tik užtikrinti kiekvienam sutuoktiniui teisę po sutuoktinio mirties paveldėti visą santuokinį turtą, bet ir sudaryti galimybę abiem sutuoktiniams esant gyviems nuspręsti dėl bendrai santuokoje

²⁰ Estijos Respublikos paveldėjimo teisės akto 93 straipsnio 1 dalis. Prieiga per internetą <https://www.riigi-teataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/515072022003/consolide> (žiūrėta 2022-08-07).

²¹ Maltos Respublikos civilinio kodekso 592 straipsnio 2 dalis. Prieiga per internetą <https://legislation.mt/eli/cap/16/eng> (žiūrėta 2022-08-09).

²² *Ibid.*, 593 straipsnio 1 dalis.

²³ *Ibid.*

²⁴ LR CK 5.45 straipsnio 2 dalis: „Testamentu gali būti paskirtas įpėdinis, kuris pavaldės turtą mirus pergyvenusiam sutuoktiniui.“

įgyto turto paveldėjimo (įpėdinio paskyrimo) po abiejų sutuoktinių mirties²⁵. Pastebėtina, kad tiek įstatymo leidėjas, tiek teismai akcentuoja, kad antrinio įpėdinio paskyrimas „<...> nėra privalomas bendrojo sutuoktinių testamentas“²⁶. Vis dėlto praktikoje yra dažnas atvejis, kai abu sutuoktiniai savo bendrajame sutuoktinių testamente pasirenka paskirti antrinį įpėdinį, t. y. šiuo atžvilgiu išreiškia savo bendrą valią. Iš vienos pusės atrodo, kad ši teisės norma yra aiški, suprantama ir konkreti, tačiau teismų praktika rodo ką kita, nes didžioji dalis ginčų kyla tada, kai bendrajame sutuoktinių testamente yra paskirtas antrinis įpėdinis. Būtent šie įpėdiniai dažniausiai ir kreipiasi į teismą bei ginčija bendrąjį sutuoktinių testamentą dėl jų manymu, pažeistų savo teisių ir interesų. Taigi, kokia padėtis susiklosto dėl antrinio įpėdinio paskyrimo bei kokia problematika tuo metu iškyla, kai yra išreiškiamą valia atšaukti bendrąjį sutuoktinių testamentą?

Kaip buvo aptarta, pagal bendrąją taisyklę, kuri numatyta LR CK 5.46 straipsnio 1 dalyje, užtenka vieno iš sutuoktinių valios išreiškimo, kad bendrasis sutuoktinių testamentas būtų atšauktas ir negalioj. Vadinasi, jeigu tokiu testamentu buvo paskirtas antrinis įpėdinis, tai jis taip pat praranda galimybę paveldėti po pergyvenusio sutuoktinio mirties, kadangi bendrasis sutuoktinių testamentas yra atšaukiamas visa apimtimi. Nors teismai savo bylose yra ne kartą akcentavę, kad įpėdinio ar įpėdinių paskyrimas po abiejų sutuoktinių mirties nėra reikšmingas faktas, kadangi bendrojo sutuoktinių testamentas yra visai kitas²⁷, tačiau šioje vietoje dar labiau išryškėja kita spraga, kuri yra susijusi su sutuoktinių bendra valia. Antrinį įpėdinį sutuoktiniai paskiria išreikšdami bendrą valią, tačiau bendrojo sutuoktinių testamentas atšaukimui užtenka vieno iš sutuoktinių valios. Tai reiškia, kad vienas sutuoktinis, kol yra gyvas kitas sutuoktinis, gali ne tik atšaukti bendrąjį sutuoktinių testamentą, bet kartu ir eliminuoti minėtu testamentu paskirtą antrinį įpėdinį. Tad kitas sutuoktinis gali taip nieko ir nesužinoti apie pasikeitusią valią ir atšauktą testamentą, nes nėra imperatyvių įstatymo normų, numatančių kito sutuoktinio informavimą. Taigi, ar tai dar labiau nepažeidžia tokio sutuoktinio, kuris negavo jokios informacijos, teisių ir jo interesų? Pavyzdžiui, jeigu kitas sutuoktinis būtų žinojęs apie atšauktą bendrąjį sutuoktinių testamentą, tai galbūt jis būtų norėjęs sudaryti naują testamentą ir savo turto dalį palikti tam įpėdiniui, kuris buvo paskirtas pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą. Juk tai nereiškia, kad vieno sutuoktinio, kuris atvyko atšaukti bendrąjį sutuoktinių testamentą, valia sutampa su kito sutuoktinio, kuris kartu neatvyko, valia. Pažymėtina, kad vienoje byloje teismas yra pasisakęs, kad: „jei pasikeičia kurio nors iš sutuoktinių valia ir iki palikimo atsiradimo jis atšaukia savo valios išreiškimą, tokiu atveju netenka galios ir kito sutuoktinio valios išreiškimas, nes nėra bendros sutuoktinių valios <...>“²⁸. Taigi, tiek šioje

²⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-321/2007.

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-144-313/2015.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-144-313/2015.

²⁸ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-940-603/2019.

byloje yra konstatuojamas, tiek LR CK 5.46 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas sutuoktinių bendros valios nebuvimo elementas, tačiau tai vis tiek nereiškia ir nepatvirtina fakto, kad toks valios atšaukimas buvo abiejų sutuoktinių bendras noras ir tikslas. Vadinasi, šiuo atveju vieno iš sutuoktinių galimas interesas nėra apsaugotas, todėl, manytina, jog čia ir glūdi didžiausia problema, kad vienam sutuoktiniui atvykus pas notarą atšaukti bendrąjį sutuoktinių testamentą, kito sutuoktinio valios tapatumas ir bendrumas nėra akcentuojamas, kadangi įstatymas nenumato tokio imperatyvo, todėl kyla grėsmė kito sutuoktinio interesų pažeidimui. Taigi, iš to, kas išdėstyta, darytina išvada, kad antrinio įpėdinio įtraukimas į bendrąjį sutuoktinių testamentą dar labiau išryškina problematiką, susijusią su kito sutuoktinio informavimu apie atšauktą testamentą, ir įrodo tokio informavimo svarbą.

II. Pergyvenusio sutuoktinio palikimo priėmimas ir antrinio įpėdinio padėtis

Bendrasis sutuoktinių testamentas yra unikalus dokumentas, tad ne tik jo sudarymas ar atšaukimas, bet ir vykdymas turi savitų elementų.

Jeigu mirus vienam iš sutuoktinių, kitas sutuoktinis nusprendžia pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą palikimą priimti, tai „pergyvenusiam sutuoktiniui <...> mirusio sutuoktinio valia dėl tolesnio paveldėjimo, išreikšta bendrajame testamente, yra privaloma ir pergyvenęs sutuoktinis bendrajame testamente išreikštos abiejų valios keisti neturi teisės“²⁹. Panagrinėkime, ką reiškia sąlyga, jog pergyvenęs sutuoktinis neturi teisės keisti bendros valios, išreikštos bendrajame sutuoktinių testamente. Pirmiausia ši sąlyga yra susijusi su antriniu įpėdiniu. Antra, ši sąlyga apriboja pergyvenusio sutuoktinio teisę sudaryti naujus testamentus. Vadinasi, ši sąlyga galioja tik tuomet, kai bendruoju sutuoktinių testamentu yra paskirtas įpėdinis, pavaldėsiantis po abiejų sutuoktinių mirties. Kitu atveju, ši sąlyga netenka prasmės, nes jeigu antrinis įpėdinis nebuvo paskirtas, tai pergyvenęs sutuoktinis nėra saistomas jokiais ribojimais ir gali laisvai sudaryti naujus testamentus³⁰. Taigi, kokią įtaką daro antrinio įpėdinio pozicija pergyvenusiam sutuoktiniui priėmus palikimą pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą?

Sąlyga, kad pergyvenęs sutuoktinis neturi teisės keisti bendros valios, visų pirma, reiškia, jog jis neturi teisės pakeisti įpėdinio, kurį bendrajame sutuoktinių testamente abu sutuoktiniai paskyrė bendru sutarimu. Dėl šios priežasties įstatymas apriboja pergyvenusiam sutuoktiniui galimybę sudaryti naują testamentą, t. y. jis tokio testamento sudaryti negali. Tačiau negalėjimas keisti bendros valios visiškai nėra susijęs su paveldėtu turtu, t. y. tai nereiškia, kad pergyvenęs sutuoktinis neturi teisės minėti turtu disponuoti. Kas pastebėtina iš teismų praktikos, būtent šis faktas dažniausiai ir sukelia keblumų bei kelia ginčus tarp likusių įpėdinių. Pergyvenęs sutuoktinis turi teisę atlikti bet kokius įstatymo

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 15 d. apžvalga bylose dėl paveldėjimo Nr. AC-47-1 // Teismų praktika. 2018, 47, p. 666-727.

³⁰ *Ibid.*

neuždraustus veiksmus su savo paveldėtu turtu ar bet koku įstatymo neuždraustu būdu lemti jo likimą, pavyzdžiui, sudaryti dovanojimo sandorį³¹. Jeigu įstatymai draustų „<...> pergyvenusiam sutuoktiniui disponuoti pagal bendrąjį testamentą paveldėtu turtu, reikėtų, kad pergyvenęs sutuoktinis faktiškai netampa paveldėto turto savininku <...>“³², be to, tai kartu ir „<...> prieštarautų paveldėjimo instituto prasmei, ir tai ypač būtų matyti tokiu atveju, jeigu pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą pergyvenęs sutuoktinis paveldėtų pinigų, kurių jis negalėtų naudoti dėl to, kad bendruoju sutuoktinių testamentu yra paskirtas įpėdinis, paveldėsiantis po jo mirties“³³. Vadinasi, gali susiklostyti ir tokia situacija, kai bendruoju sutuoktinių testamentu paskirtas įpėdinis galutiniam rezultate gali nieko ir nepaveldėti, nes nebus ką paveldėti. Žinoma, viena vertus, tai atrodo normalu ir teisėta, kadangi šio testamento esmė yra sutuoktiniams pasirinkti vienas kitą, todėl antrinio įpėdinio interesų šis testamentas neapsaugo. Tačiau žvelgiant iš kitos pusės, šioje vietoje gali susiformuoti galimybė piktnaudžiauti turimomis teisėmis. Pavyzdžiui, likęs pergyvenęs sutuoktinis dėl asmeninių priežasčių nebenori, jog bendruoju sutuoktinių testamentu paskirtas įpėdinis paveldėtų visą turtą, ir dėl to nusprendžia tą turtą perleisti kitiems asmenims, vien dėl to, kad tas įpėdinis nieko negautų. Ar toks pergyvenusio sutuoktinio poelgis nereikštų, kad jis negerbia mirusiojo sutuoktinio valios ir ją keičia dėl savo interesų, atsižvelgiant į tai, kad antrinis įpėdinis buvo paskirtas bendru sutuoktinių sutarimu, išreiškiant bendrą, suderintą valią? Teismų praktikoje yra pabrėžiama, kad: „mirusiojo testamente išreikšta valia turi būti ypač gerbtina. <...> gerbti testatoriaus valią reikalauja gero elgesio (geros moralės) taisyklės“³⁴. Taigi, darytina išvada, nors bendrojo sutuoktinių testamento esmė yra pasirinkimas vienas kitą ir antrinio įpėdinio interesai čia nėra reikšmingi, tačiau kito sutuoktinio valia vis dėl to turėtų būti gerbtina ir tai užtikrinti turi pergyvenęs sutuoktinis, nes tai yra jo moralinė pareiga. Kitas pavyzdys, kai bendruoju sutuoktinių testamentu paskirtas antrinis įpėdinis yra nepilnametis. Pergyvenęs sutuoktinis pradėjo itin nesutarti su nepilnamečio vaiko tėvais, todėl nenorėdamas, kad jo turtas po jo mirties atsidurtų nepilnamečio vaiko tėvų priežiūroje, nusprendė perleisti visą savo turtą, kad nepilnamečiui vaikui neliktų ką paveldėti. Ar šioje situacijoje nėra pažeidžiamas nepilnamečio vaiko interesų viršenybės principas³⁵ dėl jo tėvų ir pergyvenusio sutuoktinio tarpusavio nesutarimų? Ar įstatymai ir jų taikymas neturėtų šioje vietoje apsaugoti nepilnamečių vaikų nuo netinkamų kitų šeimos narių veiksmų? Atsakyti į šiuos klausimus nėra

³¹ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 5 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2A-1103-619/2014.

³² *Ibid.*

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-144-313/2015.

³⁴ Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2A-120-260/2015.

³⁵ Vaiko interesų viršenybės principas yra siejamas su vaiko teisių apsaugos principu, tai reiškia, kad pirmiausia visur ir visada turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus. Šio principo įgyvendinimas yra viešojo intereso apsaugos sudedamoji dalis. *Plačiau žr.: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo turtiniuose santykiuose // Teismų praktika. 2011, 35.*

lengva, kadangi teisiniu požiūriu pergyvenęs sutuoktinis turi teisę laisvai disponuoti paveldėtu turtu ir neprivalo aiškintis dėl savo priimtų sprendimų. Be to, manytina, kad tokioje situacijoje būtų sunku įrodyti, jog buvo pažeisti nepilnamečio vaiko interesai, kadangi, kaip jau buvo minėta anksčiau, antrinio įpėdinio paskyrimas nėra privalomas elementas bendrajame sutuoktinių testamente ir šis testamentas neapsaugo tokio įpėdinio interesų.

Iš to, kas išdėstyta, galime daryti išvadą, kad antrinio įpėdinio įtraukimas į bendrąjį sutuoktinių testamentą įpareigoja pergyvenusį sutuoktinį gerbti kito sutuoktinio išreikštą valią, tačiau kartu įneša daugiau sumaišties ir neaiškumo patiems įpėdiniams, kurie vėliau ginčija tokius testamentus, nesuprasdami jo esmės. Gal šioje vietoje reikėtų apskritai įstatymu apriboti antrinio įpėdinio įtraukimą į bendrąjį sutuoktinių testamentą, tokiu atveju jis taptų suprantamesnis ir aiškesnis. Pavyzdžiui, jeigu sutuoktiniai norėtų savo turtą palikti tik vienas kitam, tuomet jie sudarytų bendrąjį sutuoktinių testamentą, o jeigu norėtų savo turtą palikti ne tik vienas kitam, bet ir įtraukti papildomą įpėdinį, tokiu atveju jie tiesiog sudarytų nebe bendrąjį sutuoktinių testamentą, o atskirus testamentus.

III. Pergyvenusio sutuoktinio palikimo atsisakymas arba nepriėmimas: skirtumai ir problematika

LR CK 5.60 straipsnio 2 dalyje įtvirtina, kad palikimo atsisakymas ir palikimo nepriėmimas yra veiksmai, sukeliantys tas pačias teisines pasekmes, t. y. asmuo netenka teisės į mirusio asmens turtą. Ta pati sąlyga galioja ir pergyvenusiam sutuoktiniui atsisakius ar nepriėmus palikimo pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą. Teisinėje literatūroje teigiama, kad pasekmės tos pačios tik vienu aspektu, t. y. palikimo atsisakusio ar nepriėmusio asmens turto dalį paveldi kiti įpėdiniai³⁶. Tačiau ar palikimo atsisakymas ir palikimo nepriėmimas pergyvenusiam sutuoktiniui tikrai sukelia analogiškas teisines pasekmes? Teismų praktikoje yra konstatuojama, kad, jeigu pergyvenęs sutuoktinis nusprendžia *atsisakyti* palikimo pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą, tai jis praranda teisę į mirusio sutuoktinio turtą ir taip pat į tą dalį, kuri įeina į bendrąją jungtinę sutuoktinių nuosavybę³⁷. Tačiau kaip yra tuo atveju, jeigu pergyvenęs sutuoktinis palikimo *nepriima*? Pastebėtina, kad teismų praktikoje šie du teisiniai veiksmai nėra išskiriami. Vis dėlto darytina išvada, kad tarp jų yra skirtumas, todėl yra svarbu ir aktualu tai aptarti.

Visų pirma, šie du veiksmai skiriasi tuo, kad palikimo atsisakymas yra aktyvus asmens veikimas, o palikimo nepriėmimas yra pasyvus asmens veikimas. Palikimo atsisakymas, kaip vienašalis sandoris, negali būti sudaromas neveikimu, t. y. konkludentiniais veiksmais, kadangi LR CK 5.60 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta, kad pareikšimą dėl palikimo atsisakymo reikia pateikti notarui, vadinasi, jam yra taikomas notarinės formos reikalavi-

³⁶ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Vienašaliai sandoriai paveldėjimo teisėje: valios išreiškimo forma ir teisinės pasekmės* // Jurisprudencija, 2008, 2(104), p. 73–83.

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-104/2014.

mas. A. Dambrauskaitė savo straipsnyje kiek plačiau analizuodama palikimo atsisakymo ir palikimo nepriėmimo santykį teigia, jog: „<...> įstatymo nuostata, kad palikimo atsisakymas turi tas pačias pasekmes kaip ir palikimo nepriėmimas, yra teisinga tik tuo aspektu, jog palikimo atsisakiusiojo ir palikimo nepriėmusiojo įpėdinio dalis tenka kitiems įpėdiniams“³⁸. Taigi, siekiant išsiaiškinti daugiau skirtumų tarp šių dviejų veiksmų, plačiau apžvelgsime tris aspektus, t. y. testamentinę išskirtinę, antrinį įpėdinį, pergyvenusio sutuoktinio sudarytus testamentus, ir palyginsime, kaip kiekvienas jų funkcionuoja palikimo atsisakymo ir palikimo nepriėmimo atvejais.

Pergyvenusiam sutuoktiniui išreiškus valią atsisakyti palikimo pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą, iš esmės nereiškia, kad tampa negaliojanti mirusio sutuoktinio valia, vadinasi, kitas patvarkymas, kuris buvo mirusio sutuoktinio išreikštas šiame testamente dėl jam priklausiusio turto, lieka galioti³⁹. Tai reiškia, kad jeigu bendrajame sutuoktinių testamente buvo išreikšta mirusio sutuoktinio valia dėl testamentinės išskirtinės, tai testamentinės išskirtinės gavėjo teisė į testamentinę išskirtinę išlieka, tik šią išskirtinę išduos įpėdiniai pagal įstatymą. Taigi, palikimo atsisakymas testamentinei išskirtinei įtakos neturi, tą reglamentuoja ir LR CK⁴⁰. Tačiau kaip yra tuo atveju, kai pergyvenęs sutuoktinis palikimo nepriima? Pastebėtina, kad atsirastų prievolė testamentinės išskirtinės pagrindu, yra reikalingos trys sąlygos: 1. galiojantis testamentas, kuriame numatyta testamentinė išskirtinė; 2. palikimo priėmimas; 3. testamentinės išskirtinės priėmimas⁴¹. Palikimo atsisakymo atveju testamentinė išskirtinė vis tiek galioja, nes labiau tikėtina, jog bus išpildytos visos trys sąlygos, kadangi buvo išreikšta aiški pergyvenusio sutuoktinio valia, ir prievolė pereis įpėdiniams pagal įstatymą. Tačiau šiuo atveju pergyvenęs sutuoktinis neatliks jokių veiksmų, jis buvo pasyvus. Tad kyla klausimas, ar tokiu atveju testamentinei išskirtinei galioja tos pačios taisyklės ir ji lieka galioti? Vadovaujantis LR CK 5.23 straipsnio 4 dalimi, pastebėtina, kad joje tik nurodyta, *jeigu įpėdinis, kuris buvo įpareigotas įvykdyti testamentinę išskirtinę, <...> nepriima palikimo, prievolė įvykdyti testamentinę išskirtinę pereina kitiems įpėdiniams, gavusiems šio įpėdinio dalį*. Taigi, iš šios teisės normos nėra aišku, ar ji taikoma tiek palikimo atsisakymo atveju, tiek ir palikimo nepriėmimo atveju. Kai pergyvenęs sutuoktinis neatlieka jokių aktyvių veiksmų bei nesikreipia į notarą, o įpėdiniai pagal įstatymą klaidingai tiki, kad jie neturi teisės į palikimą, kadangi yra galiojantis bendrasis sutuoktinių testamentas, ir palikimo nepriima, vadovaujantis LR CK 5.62 straipsnio 3 dalimi, į paveldėjimo teisinius santykius turi teisę įsitraukti valstybė. LAT yra konstatavęs, kad valstybė, kaip paveldėjimo teisiųjų santykių dalyvė, yra specifinė, pirma, ji negali atsisakyti priimti palikimo, antra, ji palikimą priima ne išreikšdama savo valią, o įformindama palikimo per-

³⁸ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Vienašaliai sandoriai paveldėjimo teisėje: valios išreiškimo forma ir teisinės pasekmės* // Jurisprudencija, 2008, 2(104), p. 82.

³⁹ VILEITA, A. *Paveldėjimo teisė*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 67.

⁴⁰ LR CK 5.49 straipsnio 2 dalis: „<...> pergyvenusio sutuoktinio atsisakymas priimti palikimą neturi įtakos testamentinės išskirtinės, paskirtos iš mirusiojo sutuoktinio turto, gavėjo teisei į testamentinę išskirtinę, kurią išduoda įpėdiniai pagal įstatymą.“

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-410-219/2018.

ėjimo juridinį faktą, trečia, valstybė palikėjo kreditoriams atsako neviršydamai jai perėjusio paveldėto turto tikrosios vertės⁴². Taigi, ar valstybei atsiranda prievolė testamentinės išskirtinės pagrindu? Šiuo atveju testamentinės išskirtinės galiojimas nėra nutrūkęs, t. y. ji nėra laikoma panaikinta, kadangi įstatymai nenumato, kiek testamentinė išskirtinė galioja. LR CK tik nurodyta, kad pats testamentinės išskirtinės gavėjas ją turi priimti per tris mėnesius nuo sužinojimo apie teisės turėjimą į testamentinę išskirtinę⁴³. Testamentinės išskirtinės pagrindu atsirandančiai prievolei yra taikomas LR CK 6.1 straipsnyje reglamentuotas prievolės apibrėžimas, numatantis, kad prievolė yra teisinis santykis, kurio viena šalis (skolininkas) privalo atlikti kitos šalies (kreditoriaus) naudai tam tikrą veiksmą arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo, o kreditorius turi teisę reikalauti iš skolininko, kad šis įvykdytų savo pareigą. Vadinas, prievolė atsiranda ir prievoliniai teisiniai santykiai susiklosto, kadangi valstybė priima palikimą ir yra įpareigojama iš paveldėto turto vykdyti palikėjo kreditorių reikalavimus. Taigi, kai pergyvenusio sutuoktinio veiksmai yra pasyvūs ir jis nepriima palikimo, tuomet testamentinės išskirtinės pagrindu prievolė gali atsirasti dviem būdais. Pirma, įpėdiniai pagal įstatymą kreipiasi į teismą dėl termino palikimui priimti atnaujinimo ir teismas minėtą terminą atnaujiną. Antra, palikimas pereina valstybei.

Dabar aptarkime situaciją su antriniu įpėdiniu. Tuo atveju, kai pergyvenęs sutuoktinis atsisako palikimo pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą, tai įpėdinis, kuris turėjo paveldėti po pergyvenusio sutuoktinio mirties, taip pat praranda savo teisę į palikimą pagal minėtą testamentą. Čia jokių išimčių ar kitų galimybių nėra. Galime atkreipti dėmesį, kad įstatymas dar kartą suteikia galimybę pergyvenusiam sutuoktiniui eliminuoti antrinį įpėdinį⁴⁴. Vadinas, ir čia, panašiai kaip palikimo priėmimo atveju, gali susiklostyti tokia situacija, kai, pavyzdžiui, pergyvenęs sutuoktinis nebenori, kad jo turto dalį paveldėtų abiejų sutuoktinių paskirtas įpėdinis, taigi, jis nusprendžia atsisakyti palikimo pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą, tokiu būdu anuliuodamas minėto įpėdinio teisę į palikimą pagal šį testamentą. Žinoma, tik čia skirtumas tas, jog tokiu būdu antriniam įpėdiniui atsiranda galimybė paveldėti mirusio sutuoktinio turtą pagal įstatymą, jeigu jis tokią teisę turi, t. y. pagal LR CK jis patenka į įstatyminių įpėdinių ratą⁴⁵. Taigi, šiuo būdu pergyvenęs sutuoktinis gali eliminuoti tokį įpėdinį tik dėl savo turto dalies. Kita situacija susiklosto, kai pergyvenęs sutuoktinis nepriima palikimo. Kai įpėdinis atsisako palikimo, jis pasitraukia iš paveldėjimo santykių, kadangi, kaip LAT konstatuoja: „<...> palikimo atsisakymas yra besąlyginio ir neatšaukiamo pobūdžio“⁴⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad teisės doktrinoje nėra vieningos nuomonės dėl palikimo atsisakymo neatšaukiamumo, kadangi vieni autoriai, kaip, pavyzdžiui, A. Vileita, mano, kad palikimo atsisakymo atšaukti negalima (išskyrus, pripažinti negaliojančiu, jeigu buvo atsisakyta ne laisva valia, vadovaujantis CK 1.91 straipsniu), nes, atsisakius palikimo, kiti

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-464-219/2018.

⁴³ LR CK 5.24 straipsnis 1 dalis.

⁴⁴ LR CK 5.49 straipsnis 3 dalis.

⁴⁵ LR CK 5.11 straipsnis 1 dalis.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-12/2007.

įpėdiniai įgyja teisę priimti palikimą, t. y. palikimo atsisakymas sukelia teisinę pasekmę, kiti autoriai, kaip, pavyzdžiui, V. Gaivenis, mano, kad palikimo atsisakymą galima atšaukti arba pripažinti negaliojančiu įstatymo numatytais pagrindais, kadangi tai yra vienašalis sandoris ir jį galima panaikinti, kaip, pavyzdžiui, įgaliojimą, jeigu jis nėra pradėtas vykdyti, kitu atveju, jeigu jau pradėtas vykdyti, tuomet gali būti pripažintas negaliojančiu bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais teismine tvarka⁴⁷. LR CK nėra reglamentuotas draudimas atšaukti palikimo atsisakymą ar ginčyti jį bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais. Notarinėje praktikoje yra laikomasi palikimo atsisakymo neatšaukiamumo principo, t. y. kadangi pareiškimas apie palikimo atsisakymą yra pateikiamas notarui, tai jo atsiimti negalima, taip siekiant apsaugoti kitų įpėdinių interesus ir teisėtus lūkesčius, užtikrinti civilinės apyvartos stabilumą, tačiau jį teisme galima nuginčyti bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, pavyzdžiui, įpėdiniui įrodinėjant, kad jis palikimo atsisakė dėl apgaulės ar dėl suklydimo⁴⁸. Palikimo nepriėmimas, t. y. įpėdinio pasyvus veikimas, nesikreipimas į notarą, savaime nereiškia, kad toks įpėdinis pasitraukė iš paveldėjimo santykių, kadangi jis to oficialiai neišreiškė. Tokiu būdu jis sau tarsi susikuria palankią poziciją, kuri yra naudinga tuo, kad vėliau toks įpėdinis gali pasinaudoti jam įstatymo suteikta teise kreiptis į teismą dėl termino palikimui priimti atnaujinimo arba dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, kad palikimas buvo priimtas faktiniu valdymu. Vadinasi, pergyvenęs sutuoktinis, nepriėmęs palikimo, t. y. oficialiai neišreiškęs savo valios, kad palikimo atsisako pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą, sukuria ne tik sau galimybę vėliau atkurti terminą palikimui priimti ar nusistatyti juridinę reikšmę turintį faktą dėl faktinio valdymo, bet kartu ir sukuria palankias sąlygas antriniam įpėdiniui. Kaip pastebėtina iš teismų praktikos, šioje situacijoje netgi po pergyvenusio sutuoktinio mirties antrinis įpėdinis teisminiu keliu gali gauti jam palankų sprendimą ir tokiu būdu galiausiai priimti palikimą pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą⁴⁹. Taigi, antriniam įpėdiniui, kaip matome, šis variantas yra palankesnis.

⁴⁷ DAMBRAUSKAITĖ, A. *Vienašaliai sandoriai paveldėjimo teisėje: valios išreiškimo forma ir teisinės pasekmės* // Jurisprudencija, 2008, 2(104), p. 77–79.

⁴⁸ AUGYTĖ-KAMARAUSKIENĖ, L., et al. *Paveldėjimo teisė*. Vilnius: VŠĮ studija „Versus“, 2018, p. 319.

⁴⁹ Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. gruodžio 17 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-1364-513/2020. Šioje byloje kilo ginčas tarp brolio ir sesers, vienas iš jų prašė pripažinti negaliojančiu bendrąjį sutuoktinių testamentą, o kitas prašė nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad motina po savo vyro mirties priėmė palikimą pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą faktiniu valdymu. Taigi, teismas priėmė sprendimą, jog motina, kaip pergyvenusi sutuoktinė, pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą priėmė palikimą faktiškai pradėjusi jį valdyti. Taip pat teismas padarė išvadą, kad šiuo atveju bendrasis sutuoktinių testamentas nėra panaikintas, yra galiojantis ir sukelia teisinę pasekmę. Savo sprendimą teismas grindė tuo, kad priimant palikimą faktiniu valdymu nėra reikalaujama, jog įpėdinis savo veiksmus teisiškai įformintų. Tuo šis palikimo priėmimo būdas skiriasi nuo kitų palikimo priėmimo būdų. Šiuo atveju įpėdiniui užtenka išreikšti savo valią konkludentiniais veiksmais, kurie aki-vaizdžiai parodo, jog įpėdinis priėmė palikimą ir kartu išreiškė savo valią tapti palikėjo turto savininku. Tokie faktai, kaip, pavyzdžiui, butas, registruotas pergyvenusios sutuoktinės vardu, ir naudojimas daiktai tame bute, taip pat jos vardu sudarytos sutarys dėl komunalinių paslaugų ir atliekami mokėjimai iš savo lėšų už tokias paslaugas, sudaro pagrindą teigti, kad palikimas yra priimtas faktiniu valdymu. Kartu teismas pabrėžė, kad ne bet koks konkretaus daikto paėmimas, pavyzdžiui, mirusiojo asmeniniai daiktai, ar net naudojimas daiktu, pavyzdžiui, apsigyventi mirusiojo bute, tačiau nevykdyti savininko pareigų buto atžvilgiu, t. y. nesirūpinti butu, nemokėti mokesčių, reikėtų, kad palikimas buvo priimtas faktiniu valdymu.

Kalbant apie pergyvenusio sutuoktinio sudarytus testamentus, čia taip pat galima įžvelgti tam tikrų niuansų. Pagal bendrą tvarką, numatytą LR CK 5.49 straipsnio 1 dalyje, jeigu pergyvenęs sutuoktinis atsisako palikimo pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą, tai jam atsiranda galimybė sudaryti naują testamentą. Tai reiškia, kad toks sutuoktinis nebėra saistomas bendrajame sutuoktinių testamente išreikštos valios bendrumo elementu, jis šį bendrumą panaikina, kartu panaikina ir antrinio įpėdinio teisę paveldėti pagal tokį testamentą. Taigi, atsisakęs palikimo pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą, pergyvenęs sutuoktinis gali keisti savo valią ir nurodyti priešingą, negu buvo išreikšta minėtame testamente, keisti įpėdinius, kurie galės paveldėti jo turtą po mirties. Šioje vietoje pergyvenusio sutuoktinio pozicija yra aiški ir konkreti, jis žino, kokių teisinių pasekmių nori, ir supranta, kokios teisinės pasekmės jo laukia. Palikimo nepriėmimo atveju pergyvenusio sutuoktinio pozicija nėra iki galo suprantama, kadangi šiuo atveju jo veiksmai yra pasyvūs ir aiškiai neišreikšti. Kyla klausimas, ar toks sutuoktinis turi teisę sudaryti naujus testamentus ir jie būtų galiojantys, pavyzdžiui, kai sueina įstatymo nustatytas trijų mėnesių terminas palikimui priimti. Šiuo klausimu niekur nėra aiškiai pasisakyta, tačiau galime daryti dvi prielaidas, kad vienu atveju toks testamentas negaliojotų, o kitu atveju – galiojotų. Pirmuoju atveju toks testamentas negaliojotų pirmiausia dėl to, kad palikimo nepriėmimas, t. y. neatlikimas jokių veiksmų, nedaro bendrojo sutuoktinių testamento negaliojančio ar panaikinto. Antra, nėra pagrindžiančių įrodymų, kad pergyvenęs sutuoktinis pasitraukė iš paveldėjimo santykių, kitaip nei palikimo atsisakymo atveju⁵⁰. Trečia, net ir praleidus trijų mėnesių terminą palikimui priimti, yra galimybė šį terminą atsinaujinti teisiniu keliu. Ketvirta, yra galimybė nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad palikimas buvo priimtas faktiniu valdymu. Antruoju atveju toks testamentas galėtų galuoti, jeigu po pergyvenusio sutuoktinio mirties įpėdiniams nepavyktų nustatyti, kad jis priėmė palikimą faktiniu valdymu. Taigi, visos šios aplinkybės suponuoja, kad tam tikrose paveldėjimo bylose palikimo nepriėmimas gali sukelti skirtingas teises pasekmes nei palikimo atsisakymas.

Iš to, kas išdėstyta, darytina išvada, kad pergyvenusio sutuoktinio palikimo atsisakymas turi aiškesnę prasmę bei aiškesnes teises pasekmes, nei sutuoktinio palikimo nepriėmimas, kuris turi daugiau nekonkretumo ir neaiškumo.

Palyginimui aptarsime, koks teisinis reglamentavimas dėl pergyvenusio sutuoktinio palikimo atsisakymo ir palikimo nepriėmimo yra numatytas keliose kitose valstybėse. Pavyzdžiui, Vokietijos civiliniame kodekse nėra išskirtas straipsnis, kuris įtvirtintų palikimo atsisakymo tvarką pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą, čia tik prie straipsnio, kuris reglamentuoja bendrojo sutuoktinių testamento atšaukimą, yra nurodyta, jog pergyvenęs sutuoktinis gali atšaukti savo valią, nepriimdamas palikimo pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą⁵¹. Vadinas, valios atšaukimas yra sutapatinamas su palikimo atsisakymu. Taip pat sutuoktiniui yra suteikta papildoma galimybė, jog net ir priėmęs palikimą, jis turi

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-12/2007.

⁵¹ Vokietijos Federacinės Respublikos civilinio kodekso 2271 straipsnio 2 dalis. Prieiga per internetą <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html>(žiūrėta 2022-08-28).

teisę jo atsisakyti, jei vyrauja tam tikri įstatyme numatyti kriterijai⁵². Šie kriterijai yra susiję su įpėdiniu, kuris buvo paskirtas paveldėti po abiejų sutuoktinių mirties, t. y. turi būti arba netinkamas tokio įpėdinio elgesys, arba jis turi būti padaręs nusikalstamą veiką prieš testatorių. Šiuos kriterijus įrodyti yra pergyvenusio sutuoktinio pareiga. Pažymėtina, kad Vokietijos nacionalinėje teisėje galioja ir paveldėjimo susitarimai, kuriuos taip pat gali sudaryti ir sutuoktiniai⁵³. Bendruoju sutuoktinių testamentu galima šiuos susitarimus panaikinti, tačiau tai reikia nurodyti pačiame testamente⁵⁴. Jeigu pergyvenęs sutuoktinis atsisako palikimo pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą, tai nereiškia, kad jis negali priimti palikimo pagal paveldėjimo susitarimą, t. y. palikimo atsisakymas pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą savaime nepanaikina teisės priimti palikimą pagal paveldėjimo susitarimą⁵⁵. Kitas pavyzdys būtų Suomijos valstybė, kurios paveldėjimo teisės institute tokio termino kaip bendrasis sutuoktinių testamentas nėra. Šioje valstybėje yra leidžiami ir sudaromi bendrieji testamentai (reciprocal testament), kuriuos dažniausiai ir sudaro sutuoktiniai, tačiau juos gali sudaryti ir sužadėtiniai⁵⁶. Šiems testamentams galioja ir yra taikomos bendrosios Suomijos Respublikos paveldėjimo kodekso nuostatos kaip ir įprastiems oficialiems testamentams, todėl jeigu pergyvenęs sutuoktinis nusprendžia palikimo pagal tokį testamentą atsisakyti, tai jis šį atsisakymą turi tiesiog įforminti raštu ir jo atsisakymas laikomas galiojančiu⁵⁷. Be to, Suomijoje, kitaip nei Vokietijoje, paveldėjimo susitarimai yra draudžiami, tad sutuoktiniai turi galimybę sudaryti tik bendrąjį testamentą⁵⁸. Vadinas, jeigu pergyvenęs sutuoktinis atsisako palikimo pagal bendrąjį testamentą, tai kitu būdu, pavyzdžiui, pagal paveldėjimo susitarimą, jis palikimo priimti negalėtų.

IV. Pergyvenusio sutuoktinio sudaryti testamentai ir su tuo susijusi problematika

LR CK 5.49 straipsnio 1 dalyje yra aiškiai numatyta, kokių momentu pergyvenusiam sutuoktiniui atsiranda teisė sudaryti savo atskirą testamentą, jeigu yra sudarytas bendrasis sutuoktinių testamentas. Žiūrint iš teorinės pusės, atrodo, kad ši įstatymo norma yra labai konkreti ir suprantama, tačiau praktikoje, pastebėtina, taip nėra. Autorės nuomone, praktikoje dažnai pasitaikanti situacija, kai pergyvenęs sutuoktinis priima palikimą pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą ir tada po kurio laiko sudaro savo atskirą testamentą.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Vokietijos Federacinės Respublikos civilinio kodekso 2275 straipsnio 2 dalis. Prieiga per internetą <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html> (žiūrėta 2022-08-28).

⁵⁴ *Ibid.*, 2292 straipsnis.

⁵⁵ *Ibid.*, 1948 straipsnio 2 dalis.

⁵⁶ Suomijos Respublikos paveldėjimo kodeksas. Prieiga per internetą <<https://www.finlex.fi/en/laki/kaanonokset/1965/en19650040?search%5Btype%5D=pika&search%5Bkieli%5D%5B0%5D=en&search%5Bpika%5D=code>> (žiūrėta 2022-08-28).

⁵⁷ *Ibid.*, 17 skyriaus 1 skirsnio 2 dalis.

⁵⁸ *Ibid.*, 17 skyriaus 1 skirsnio 1 dalis.

Žinoma, jeigu bendruoju sutuoktinių testamentu nebuvo paskirtas antrinis įpėdinis, tai šioje vietoje problemos nėra, nes sutuoktinis priima palikimą, t. y. visiškai įgyvendina mirusio sutuoktinio valią, ir daugiau nėra saistomas jokiais draudimais. Keblumas čia kyla tada, kai antrinis įpėdinis minėtu testamentu yra paskirtas, kadangi tada automatiškai įsijungia ir pradeda veikti įstatymo normos, draudžiančios pergyvenusiam sutuoktiniui, priėmusiam palikimą, sudaryti savo atskirus testamentus bei keisti bendruoju sutuoktinių testamentu įtvirtintą bendrą valią⁵⁹. Taigi, galima tokia situacija, pavyzdžiui, kai po pergyvenusio sutuoktinio mirties įpėdinis ar įpėdiniai pareiškia norą priimti palikimą pagal šio sutuoktinio sudarytą atskirą testamentą ir paaiškėja, jog jo sudarytas testamentas vis dėl to neturi galios. Tuomet tarp įpėdinių kyla ginčai, jie kreipiasi į teismą, kuriame stengiasi nuginčyti sudarytus testamentus, bei patiria bereikalingas išlaidas⁶⁰.

Notaras, tvirtindamas pergyvenusio sutuoktinio testamentus, šiuo atveju taip pat negali užtikrinti, kad asmuo nėra sudaręs bendrojo sutuoktinių testamentą, kadangi Testamentų registro nuostatų⁶¹ 67 punkte yra aiškiai numatyta, jog apie asmens sudarytus testamentus informacija yra skelbiama tik po testatoriaus mirties. Taigi, notaras šiuo atveju pagrįstos informacijos gauti neturi teisės ir gali pasikliauti tik asmens, atėjusio sudaryti testamentą, žodžiu. Manytina, kad jeigu notaras yra įpareigotas užtikrinti, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų dokumentų⁶², tai įstatyme turėtų būti numatyta ir galimybė notarui gauti reikiamus duomenis apie asmenį. Atsižvelgiant į tai, kad notaras taip pat turi pareigą užtikrinti ir notarinių veiksmų slaptumą⁶³, todėl apie norimą sudaryti testamentą bei su juo susijusią pateiktą informaciją niekas nesužinotų, tad darytina išvada, kad galima pasinaudoti ir kita alternatyva, t. y. asmuo, kuris pageidauja sudaryti testamentą ir nėra tikras dėl to, ar jau nėra sudaręs bendrojo sutuoktinių testamentą, pats asmeniškai pateikia notarui pažymą iš registro, kurioje pateikiama informacija tik dėl bendrojo sutuoktinių testamentą⁶⁴. Šiuo atveju nė vieno iš sutuoktinių interesai nebūtų pažeisti, kadangi bendrasis sutuoktinių testamentas sudaromas tik esant bendrai valiai ir bendram tikslui, todėl kiekvienas iš sutuoktinių turi teisę gauti apie jį informaciją.

Iš to, kas išdėstyta, pirma, yra itin svarbu sutuoktiniams, sudarantiems bendrąjį sutuoktinių testamentą, akcentuoti, kad bendrasis sutuoktinių testamentas apriboja naujo testamentą sudarymą, todėl siūlytina bendrajame sutuoktinių testamente ne tik pateikti nuorodą į atitinkamą įstatymo straipsnį, bet dar ir jį pacituoti, taip pabrėžiant jo svarbą. Antra, šiame kontekste vėl išryškėja problema dėl antrinio įpėdinio, kurio įtraukimas į bendrąjį sutuoktinių testamentą suvaržo pergyvenusio sutuoktinio teisę sudaryti naujus

⁵⁹ LR CK 5.46 straipsnio 2 dalis ir 5.49 straipsnio 1 dalis.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-104/2014.

⁶¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 22 d. nutarimas Nr. 594 „Dėl testamentų registro nuostatų patvirtinimo“ (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2001, Nr. 44-1547.

⁶² Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 2 straipsnio 1 dalis.

⁶³ Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 14 straipsnio 1 dalis.

⁶⁴ Vadovaujantis Testamentų registro nuostatų 67 punktu ir 77 punktu, asmuo turi teisę gauti duomenis apie save, kurie yra tvarkomi registre.

testamentus bei įpareigoja tokį sutuoktinį vykdyti bendrajame sutuoktinių testamente įtvirtintą bendrą valią antrinio įpėdinio atžvilgiu. Taigi, šiuo atveju, pagrindinis tikslas, kurio yra siekiama bendruoju sutuoktinių testamentu, praranda prasmę.

Išvados

1. Informavimas apie atšauktą bendrąjį sutuoktinių testamentą yra reikšmingas elementas kito sutuoktinio atžvilgiu, kadangi padeda apsaugoti tokio sutuoktinio interesus, suteikia galimybę tinkamai įgyvendinti savo teises bei sumažina riziką kilti ginčams ateityje. Todėl siūlytina įstatymų leidėjui įtvirtinti nuostatas, reglamentuojančias pareigą informuoti kitą sutuoktinį apie atšauktą bendrąjį sutuoktinių testamentą.
2. Pergyvenusio sutuoktinio palikimo atsisakymas ir palikimo nepriėmimas pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą turėtų būti labiau išskirti teisiniu požiūriu ir aiškiau reglamentuoti, kadangi savo prigimtimi šie du teisiniai veiksmai yra skirtingi ir tam tikrais atžvilgiais sukelia skirtingas teises pasekmes.
3. Bendrojo sutuoktinių testamento pagrindinis tikslas yra sutuoktinių pasirinkimas vienas kitu, tačiau įstatymo suteikta teisė į minėtą testamentą papildomai įtraukti antrinį įpėdinį iškreipia minėtą tikslą, o bendrasis sutuoktinių testamentas praranda savo esmę. Atkreiptinas dėmesys, kad dažniausiai pasitaikanti situacija yra, kai pergyvenęs sutuoktinis pakeičia savo nuomonę dėl antrinio įpėdinio ir nebenori, kad jis paveldėtų visą ar tik tam tikrą dalį turto. Tuomet ieško būdų, kaip pakeisti esamą padėtį, pavyzdžiui, atsisako palikimo pagal bendrąjį sutuoktinių testamentą ir taip praranda teisę net tik į mirusiojo sutuoktinio turtą, bet ir į tą mirusiojo sutuoktinio dalį, kuri įeina į bendrąją jungtinę sutuoktinių nuosavybę. Taigi, susiklosčiusi aplinkybė tarsi priverčia pergyvenusį sutuoktinį elgtis ne savo naudai. Todėl siūlytina koreguoti teisinį reglamentavimą, atsisakant antrinio įpėdinio įtraukimo į bendrąjį sutuoktinių testamentą.

Uždarnosios akcinės bendrovės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties tvirtinimas notarine tvarka

Laurynas KASIULYNAS

Kauno raj. 3-iojo notaro
biuro notaras

Išvadas

Uždarnosios akcinės bendrovės (toliau – UAB arba bendrovė) akcijos yra vienas iš civilinės apyvartos objektų. UAB yra pati populiariausia juridinio asmens teisinė forma Lietuvoje¹. Praėjo daugiau nei penkmetis nuo tada, kai valstybė delegavo notarui pareigą, esant tam tikroms sąlygoms, tvirtinti bendrovių akcijų pirkimo-pardavimo sutartis ir tokiu būdu, be kita ko, efektyvinti nusikalstamų veikų užkardymą ir išaiškinimą. Palyginti su kitais notaro atliekamais notariniais veiksmais, tai yra pakankamai „jaunas“ ir notarinėje praktikoje ne kiekvieną dieną atliekamas notarinis veiksmas.

¹ 2023 m. pradžioje iš 122 458 veikiančių ūkio subjektų 73 620 teisinė forma buvo uždaroji akcinė bendrovė. Žr. Oficialiosios statistikos portalas – veikiančių ūkio subjektų skaičius pagal ūkio subjekto teisinę formą ir darbuotojų skaičiaus grupes metų pradžioje. Prieiga per internetą <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=4c919020-9559-4fcd-a7ab-8f6e68e1cd9e#/> (žiūrėta 2023-01-10).

Straipsnio tikslas – apžvelgti ir supažindinti su akcijų pirkimo-pardavimo sutarties specifika, kurią lemia akcijos, kaip specifinio civilinės apyvartos objekto, statusas, ir pasiūlyti būdus, efektyviau ginančius pirkėjo, kaip silpnesnės sandorio šalies, teises ir interesus.

Pagrindiniai straipsnyje analizuojami klausimai yra susiję su akcijos, kaip civilinės apyvartos objekto, samprata ir ypatumais, notarinės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties formos atsiradimo priežastimis ir jos nesilaikymo padariniais, notaro vaidmeniu, tvirtinant akcijų pirkimo-pardavimo sutartį, pirkėjo interesų užtikrinimo priemonėmis ir ypatumais, perleidžiant akcijas bendrovių, valdančių žemės ar miškų ūkio paskirties žemės sklypus.

1. Akcijos požymiai ir vieta civilinių teisių objektų sistemoje

Notariato² paskirtis – civilinėje apyvartoje užtikrinti sandorių, dokumentų teisėtumą ir užkirsti kelią ginčams³. Notaras, atlikdamas jam patikėtas viešojo pobūdžio funkcijas, užtikrina teisėtą civilinę apyvartą ir civilinių teisinių santykių subjektų teisėtus lūkesčius, teisinį tikrumą bei saugumą ir taip apsaugo asmenų bei valstybės interesus⁴. Civilinė apyvarta – tai atlyginamas arba neatlyginamas turto perėjimas iš vieno teisės subjekto kitam civilinių sandorių pagrindu⁵. Esti nuomonė, kad nuosavybės įgijimas neatsiejamai susijęs su šiuolaikinio žmogaus autonomiškumo doktrina – privačios nuosavybės įgijimas yra kiekvieno asmens laisvės prielaida, t. y., turėdamas savo turtą, jis tampa nepriklausomas nuo kitų subjektų valios⁶. Kiekviename civilinės apyvartos cikle susiformuoja civiliniai teisiniai santykiai, kurių objektas gali būti bet kas, kas nurodyta Civilinio kodekso⁷ (toliau – CK) 1.97 straipsnyje.⁸ Šiame straipsnyje pateiktas toks civilinių teisių objektų sąrašas: daiktai, pinigai ir vertybiniai popieriai, kitas turtas bei turtinės teisės, intelektinės veiklos rezultatai, informacija, veiksmai ir veismų rezultatai, taip pat kitos turtinės ir neturtinės vertybės. Tai atitinka vadinamąją pliuralistinę civilinių teisių objektų doktriną, kadangi šioje ir kitose CK pirmosios knygos III dalies V skyriaus nuostatose tik išvardijamos civilinių teisių objektų rūšys ir pateikiami konkrečių objektų rūšių apibrė-

² Visuma notarų, kuriems pagal Notariato įstatymą suteikiama teisė juridškai įtvirtinti neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų ar kitų organizacijų ir jų padalinių subjektines teises ir juridinius faktus, užtikrinti šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugą (žr. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) 1 straipsnį // Valstybės žinios, 1992, Nr. 28-810).

³ Lietuvos Respublikos notariato įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) 1 straipsnis, 2 straipsnio 1 dalis // Valstybės žinios, 1992, Nr. 28-810.

⁴ ŠALTAUSKIENĖ, S., et al. *Notariato teisė*. Klaipėda: Druka, 2014, p. 102.

⁵ BARANAUSKAS, E., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto Leidybos centras, 2008, p. 33.

⁶ PAKALNIŠKIS, V. *Daiktai civilinių teisių objektų sistemoje* // Jurisprudencija, 2005, t. 71, Nr. 63, p. 78.

⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁸ *Cit. op.* 6, p. 77.

žimai ir ypatumai, o pati civilinių teisių objekto samprata nėra suformuluota⁹. Iš minėto CK 1.97 straipsnio darytina išvada, kad civilinių teisių objektu galima laikyti: 1) turtą (kuris pirmiausiai skirstomas į materialų ir nematerialų); 2) civilinės teisės saugomas neturtines vertybes¹⁰.

Istoriškai teisiniai santykiai susiklostė dėl materialiojo turto (daiktų¹¹) ir tik vėliau, plėtojantis mainams, greta materialaus daikto atsirado nauja vertybė – asmens reikalavimo teisė, adresuojama asmeniui, kuris yra įsipareigojęs veikti pirmojo asmens naudai. Ši būsima nauda, kurią asmuo ateityje turi gauti iš kito asmens jam įvykdžius prisiimtus įsipareigojimus, teisinėje ir ekonominėje literatūroje vadinama finansiniu turtu. Šios formos turto atsiradimą lėmė poreikis palengvinti ir aktyvinti finansinius reikalavimus pažyminčių dokumentų apyvartą ir siekis palengvinti bendrosios nuosavybės koncentravimą, valdymą bei disponavimą. Nematerialus (finansinis) turtas yra vertybė tik todėl, kad jis ateityje gali būti transformuotas į materialųjį turtą arba pinigus (t. y. gali būti panaudotas kaip priemonė turtinei naudai gauti bei ekonominėms vertybėms kurti), todėl daiktai laikytini pagrindiniu (pirminiu) turtinių teisių objektu, nematerialųjį turtą galima vertinti tik kaip išvestinį (antrinį) teisių objektą, kurio paskirtis aptarnauti daiktų apyvartą¹².

Pinigai ir vertybiniai popieriai yra pagrindinės finansinio turto rūšys. Šiuolaikinė privatinė teisė pripažįsta, kad šie daiktai¹³ pasižymi specialiomis savybėmis, todėl jie negali patekti į tradicinę daikto, kaip materialaus turto, sampratą, ir turi būti laikomi atskiros rūšies turtu, kadangi jų vertė nepriklauso nuo jų pagaminimo (sukūrimo) sąnaudų, be to, jiems būdingi kiti *sui generis* požymiai, pvz., likvidumas¹⁴. Šis vertybinių popierių, o kartu ir uždarytųjų akcinių bendrovių akcijų, požymis bus aktualus tolimesnėse straipsnio dalyse kalbant apie galimybę akcijų pirkėjui pasinaudoti bendrosiomis daikto trūkumų instituto normomis (CK 6.321-6.323, 6.330, 6.334 bei 6.341 str.).

Pagal CK 1.101 straipsnio 1 dalį vertybinis popierius, kaip civilinių teisių objektas, – tai dokumentas: *i*) patvirtinantis jį išleidusio asmens (emitento) įsipareigojimus šio dokumento turėtojui, arba *ii*) kuriuo tiesiogiai pavedama bankui išmokėti tam tikrą pinigų sumą (čekiai) ar kuris patvirtina pareigą sumokėti tam tikrą pinigų sumą šiame dokumente nurodytam asmeniui (vekseliai), arba *iii*) kuris įrodo nuosavybės teisę į prekes (prekiniai vertybiniai popieriai).

⁹ JUZIKIENĖ R., MIZARAS V., SMALIUKAS A., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009, p. 453.

¹⁰ *Ibidem*, p. 454–455.

¹¹ Daiktais laikomi iš gamtos pasisavinti arba gamybos procese sukurti materialaus pasaulio dalykai (CK 4.1 str.).

¹² *Cit. op.* 6, p. 80–83.

¹³ Teisine prasme grynus pinigus ir popierinius vertybinius popierius galima priskirti daiktams, kadangi jie yra materialūs (juos galima paliesti) ir sukurti gamybos procese (atspausdinti) (CK 4.1 str.). Pinigai buvo daiktai tik savo archaine forma, kai auksas, sidabras bei varis buvo vertinamas pagal svorį, bet nuo to momento, kai jų vertė pradėjo priklausyti ne nuo medžiagos, iš kurios jie padaryti, bet nuo jų formos, kuri pasireiškė valdovo atvaizdu ar ženklų, pinigai teorijoje prarado savo daiktines savybes. Žr. KIRŠIENĖ, J. *Akcininko nuosavybės teisės įgyvendinimo problemos* // *Jurisprudencija*, 2002, t. 28, Nr. 20, p. 91.

¹⁴ *Cit. op.* 9, p. 455.

Vertybinio popieriaus esmė ta, kad civilinių teisių, įskaitant nuosavybės teisę, objektu yra laikomas pats vertybinis popierius, o ne tik jo suteikiamos teisės. Ši vertybinio popieriaus savybė yra esminė, nes susijusi su vertybinio popieriaus perleidžiamumu. Tai reiškia, kad vertybinį popierių be ribojimų galima perleisti tretiesiems asmenims, ir šis perleidimas atliekamas ne cesijos (teisių perleidimo sutarties pagrindu), o indosamentu arba įprastiniu pirkimo-pardavimo sandoriu. Perleidžiamumo savybė laikytina tikrąja vertybinio popieriaus esme¹⁵.

Viena iš vertybinių popierių rūšių yra akcijos – vertybiniai popieriai, patvirtinantys jų savininko (akcininko) teisę dalyvauti valdant bendrovę, jeigu įstatymai nenustato ko kita, teisę gauti dividendą, teisę į dalį bendrovės turto, likusio po jos likvidavimo, ir kitas įstatymų nustatytas teises (CK 1.102 str., Akcinių bendrovių įstatymo¹⁶ (toliau – ABĮ) 40 str. 1 d.). Žiūrint istoriškai, akcijų atsiradimą lėmė poreikis apjungti kapitalą bendrai veiklai, vėliau – poreikis riboti juridinio asmens atsakomybę¹⁷. Minėtas akcijų apibrėžimas nurodo, kad akcijos yra teisinės priemonės, žyminčios tris dalykus: 1) akcininkų finansinę dalį bendrovėje (įskaitant akcininkų atsakomybę už lėšų įnešimą į bendrovę ir teises į kapitalą bei pajamų gavimą iš bendrovės); 2) jų interesus į bendrovę kaip asociaciją (įskaitant narių teises, ypač balsavimo teises įstatymų bei bendrovės įstatų nurodytas teises); ir 3) jų kaip tam tikros turto rūšies (kuri gali būti nupirkta, parduota, įkeista ir t.t.) savininkų teises¹⁸. Taiklų akcijos, kaip civilinių teisių objekto, apibrėžimą, atspindintį akcijos esmę ir prasmę, yra pateikusi J. Kiršienė. Pasak šios teisės mokslininkės, akcija yra teisinė fikcija – dėl praktinių sumetimų atsiradęs juridinis instrumentas, suteikiantis tam tikrų teisių visumai materialinę formą, turint tikslą joms pritaikyti teisinį daiktų režimą.¹⁹

Akcijos gali būti klasifikuojamos pagal kelis požymius:

1. pagal disponavimo būdą (vardinės ir pareikštinės²⁰);
2. pagal akcijų suteikiamas teises (paprastosios ir privilegijuotosios)²¹;

¹⁵ *Cit. op.* 9, p. 470–471.

¹⁶ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 64-1914.

¹⁷ LAURINAVIČIUS, K. *Vertybinių popierių vieta civilinių teisių objektų sistemoje* // Jurisprudencija, 2002, t. 28, Nr. 20, p. 58.

¹⁸ BITĖ, V. *Uždarnosios akcinės bendrovės akcijų pardavimas, kaip verslo perleidimo būdas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 21.

¹⁹ KIRŠIENĖ, J. *Akcininko nuosavybės teisės įgyvendinimo problemos* // Jurisprudencija, 2002, t. 28, Nr. 20, p. 92.

²⁰ Pareikštinės akcijos garantuoja teises bet kuriam asmeniui, pas kurį akcija faktiškai yra. Nuo 2004-01-01, įsigaliojus Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo pakeitimo įstatymui (Valstybės žinios, 2000-07-31, Nr. 64-1914), pareikštinių akcijų reglamentavimo atsisakyta, kadangi nė viena bendrovė tokių akcijų iki tol nebuvo išleidusi. Žr. LR akcinių bendrovių įstatymas ir komentaras Nr. VII-1835 2000 m. liepos 13 d. Su pakeitimais ir papildymais iki 2004 m. birželio 30 d. Vilnius: Mokesčių srautas, 2004.

²¹ Paprastosios akcijos išskirtinių teisių nesuteikia, tuo tarpu privilegijuotosios akcijos suteikia pirmumo teisę į dividendus (ABĮ 42 str. 2 d.). Paprastosios akcijos visuomet suteikia balsavimo teises, o privilegijuotosios akcijos gali būti su balso teise ir be balso teisės, priklausomai nuo įstatų (ABĮ 42 str. 7 d.).

3. pagal išraiškos būdą (materialios ir nematerialios);
4. pagal įgijimo būdą (įgytos pirminėje rinkoje (steigimo būdu, įstatinio kapitalo papildinimo būdu) ir įgytos antrinėje rinkoje (perkant, dovanojant, mainant ir pan.)).

Specifinei akcijų rūšiai galima priskirti bendrovės darbuotojų akcijas (ABĮ 43 str.).

2. Notarinės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties formos atsiradimo priežastys

CK 6.154 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo), o pastarieji įgyja reikalavimo teisę. CK 6.159 straipsnis įtvirtinta, kad sutarties forma yra būtinas sutarties elementas tik įstatymo numatytais atvejais. Ši norma leidžia daryti išvadą, kad šiuolaikinė Lietuvos sutarčių teisė grindžiama konsensualizmo principu, reiškiančiu, jog pagrindinę reikšmę sutarties sudarymui ir jos galiojimui turi sutarties šalių valia, o ne jos išreiškimo išorinė forma²². Konsensualizmo priešingybe laikytinas formalizmas. Visuotinė lietuvių enciklopedija pateikia tokį formalizmo apibūdinimą – formos suabsoliutinimas, pervertinimas, laikymas svarbesne už turinį įvairiose veiklos srityse²³. Istoriskai sutartiniuose santykiuose ilgą laiką vyravo formalizmas ir būtent šiam elementui buvo skiriamas didžiausias dėmesys. Visgi, palaipsniui, vystantis ekonomikai, didėjant visuomenės raštingumui ir išrandant naujus komunikavimo būdus, konsensualizmas išsikovojo savo dabartines pozicijas. Be abejo, konsensualizmo principas nėra absoliutus. Teisės mokslininkai mini šiuos argumentus, pateisinančius rašytinės ar notarinės formos reikalavimą ir tokiu būdu suteikiančius pirmenybę formalizmui: šalių interesų apsauga, įrodinėjant sandorio sudarymo faktą; didesnis šalių tarpusavio santykių aiškumas; trečiųjų asmenų interesų apsauga ir civilinės apyvartos aiškumas, kai sutartis registruojama viešuose registruose; notarinio dokumento didesnė įrodomoji galia; sandorio šalių apdairumo, atidumo ir rūpestingumo skatinimas; efektyvesnė silpnesnės šalies, pvz., vartotojų, apsauga; vienašalių sandorių klastojimo atvejų sumažinimas; imperatyvių normų užtikrinimas²⁴. Kartu pripažįstama, jog notarinė sandorio forma, atsižvelgus į prevencinę notaro veiklos funkciją, yra svarbi priemonė, užkertanti kelią neteisėtiems sandoriams ir stiprinanti civilinės apyvartos skaidrumą ir stabilumą²⁵.

²² MIKELĖNAS, V. *Sandorių notarinės formos nustatymo Lietuvos civilinėje teisėje kriterijai ir reikšmė: lyginamasis aspektas* // Notariatas, 2007, Nr. 2, p. 25.

²³ Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą <https://www.vle.lt/straipsnis/formalizmas/> (žiūrėta 2023-01-10).

²⁴ *Cit. op. 22*, p. 26.

²⁵ *Cit. op. 22*, p. 29.

Šiuolaikinio greito gyvenimo kontekste sandorio tvirtinimas notarine tvarka sandorio šalims gali pasirodyti kaip papildomas apsunkinimas ir praeities reliktas, nes neretai dėl notarų užimtumo, būtinybės vykti į notaro biurą ar elektroninėmis priemonėmis jungtis prie eNotaras informacinės sistemos neįmanoma sudaryti sandorio „čia ir dabar“. Visgi, lyginamoji sandorio formos reikalavimų analizė Lietuvos civilinio kodekso rengimo darbo grupei leido padaryti išvadą, kad sandorio privalomos notarinės formos nustatymas gali būti pateisinamas dviem argumentais. Pirma, privaloma notarinė sandorio forma leidžia apsaugoti viešą interesą, t. y. užtikrina, jog civilinėje apyvartoje nebūtų neteisėtų, amoralinių, viešajai tvarkai prieštaraujančių sandorių. Todėl tokią formą tikslinga nustatyti tiems sandoriams, kurių sudarymas ir vykdymas yra itin reikšmingas valstybei viešojo intereso apsaugos prasme, pavyzdžiui, vedybų sutartys, daiktinių teisių į nekilnojamuosius daiktus perleidimo sandoriai ir pan. Antra, privaloma sandorio forma leidžia labiau apsaugoti ir privatų interesą, nes sumažinama apgaulės, klastojimo, suklydimo galimybė²⁶.

Šio straipsnio autoriaus nuomone, kadangi praktikoje dažniausiai UAB akcijų pirkimo-pardavimo sutartimi įforminamas verslo pardavimas, tai galima pagrįstai tokiam sandoriui taikyti notarinę formą, nes sandorio šalims, ypač kai jos yra fiziniai asmenys, toks sandoris gali būti labai didelės vertės ir sudaromas tik vieną ar keletą kartų per gyvenimą, todėl kompetentingo teisininko (notaro) vykdomas sandorio teisėtumo užtikrinimas pageidautinas. Dėl to manytina, kad akcijų pirkimo-pardavimo sutartis atitinka aukščiau minėtus notarinės sandorio formos pagrįstumo kriterijus tiek viešo, tiek privataus intereso apsaugos atžvilgiu.

Istoriniu – lyginamuoju aspektu paminėtina, kad maždaug pusėje Europos valstybių akcijų pirkimui-pardavimui taikoma notarinė forma, o pirmiausia tokios formos reikalavimas įtvirtintas Vokietijos teisės aktuose dar 1896 m. grindžiant tai šiais argumentais:

1. Siekiu užkirsti kelią UAB akcijų prekybai viešojoje biržoje;
2. Teisiniu aiškumu (išvengiama abejonių akcijų perleidimo faktų);
3. Akcininkų struktūros skaidrumu (skaidrumas svarbu tiek kitiems akcininkams, tiek kreditoriams, kadangi bendrovės verslo partneriai gali lengvai identifikuoti bendrovės akcininkus, padidėja galimybės išvengti tokių piktnaudžiavimų kaip pinigų plovimas);
4. Apsauga nuo neapgalvotų, impulsyvių sandorių²⁷.

CK 1.77 straipsnyje įtvirtintas principas, kad šalys savo susitarimu notariškai gali patvirtinti bet kurį sandorį, nors įstatymas privalomos notarinės formos jam ir nenumato²⁸. Žinoma, dažniausiai sandorio šalys nesikreipia į notarą dėl žodinio ar paprastos rašytinės

²⁶ *Ibidem*, p. 28.

²⁷ BITĖ, V. *Agreement on sale of close company shares: requirements of form and significance of registration* // Jurisprudencija, 2012, t. 19, Nr. 2, p. 548.

²⁸ Pvz., notaras gali tvirtinti didmeninio pirkimo-pardavimo sutartį, balsavimo teisės perleidimo sutartį, vekselį. Žr. autorių kolektyvas. *Konsultacijos* // Notariatas, 2016, Nr. 22, p. 116; autorių kolektyvas. *Konsultacijos* // Notariatas, 2011, Nr. 12, p. 42; autorių kolektyvas. *Konsultacijos* // Notariatas, 2015, Nr. 19, p. 53.

formos reikalaujančio sandorio tvirtinimo pas notarą, tad ir kalbant apie uždaryjū akcinių bendrovių akcijų pirkimo-pardavimo sandorio tvirtinimą iki 2015-01-01, kai įsigaliojo CK 1.74 straipsnio pakeitimas²⁹, numatantis notarinę formą tokiam sandoriui, akcijų pirkimo-pardavimo sutarties įforminimas notarine tvarka veikiau buvo išimtis, o ne taisyklė. Minėtu pakeitimu CK 1.74 straipsnio 1 dalis papildyta nauju 3 punktu, numatančiu, kad notarine forma turi būti sudaromos uždaryjū akcinių bendrovių akcijų pirkimo-pardavimo sutartys, kai parduodama 25 % ar daugiau uždarosios akcinės bendrovės akcijų arba akcijų pardavimo kaina yra didesnė kaip keturiolika tūkstančių penki šimtai eurų, išskyrus atvejus, kai akcininkų asmeninės vertybinių popierių sąskaitos tvarkomos vertybinių popierių rinką reglamentuojančių teisės aktų nustatyta tvarka.

CK pakeitimo aiškinamajame rašte nurodyta, kad, atsižvelgiant į Generalinės prokuratūros, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos pastabas, siūloma plėsti notarinės sandorių formos reikalavimą taip, kad jis apimtų dažniausiai klastojamas fizinių ir juridinių asmenų sutartis, kurios vėliau panaudojamos nusikalstamų veikų darymui, kadangi:

1. Esamas teisinis reglamentavimas sukuria itin palankias sąlygas daryti sukčiavimo, neteisėto praturtėjimo pobūdžio nusikalstamas veikas, dėl kurių nukenčia tiek privačių asmenų, tiek ir valstybės interesai;
2. Dėl galiojančio teisinio reglamentavimo spragų sudarytos galimybės egzistuoti realios ūkinės finansinės veiklos nevykdančioms įmonėms bei laisvai manipuluoti uždaryjū akcinių bendrovių akcijomis;
3. Sandoriai priemone nusikaltimams daryti tampa dėl nepakankamų galimybių patikrinti šių sandorių autentiškumą, jų šalių tikrąją valią bei tai, ar jie buvo realiai vykdomi, ar juos pasirašiusiems asmenims tebuvo abipusiškai naudinga tokius veiksmus imituoti;
4. Dokumentai gali būti be didesnių sunkumų klastojami: sudaromos fiktyvios sutartys, dokumentai surašomi atgaline data, keičiamas tikrų sutarčių turinys;
5. Nėra mechanizmo, galinčio užtikrinti patikimos informacijos apie uždarosios akcinės bendrovės akcininkus kaupimą, todėl dažnai nėra galimybių nustatyti, ar buvo sudaromi ir vykdomi realūs sandoriai, ar buvo siekiama sukurti fiktyvių įmonių grandinę, o pasitvirtinus šiai versijai – išaiškinti atsakingus asmenis.

Projektu siekta, kad būtų smarkiai apribotos galimybės sudaryti fiktyvius paskolos sandorius, steigti ir perleisti realios finansinės ūkinės veiklos nevykdančias įmones ar atlikti manipuliacijas su uždaryjū akcinių bendrovių akcijomis, o tai savo ruožtu mažintų tokių nusikalstamų veikų bei mokesčių teisės pažeidimų paplitimą, o tais atvejais, kai tokios veikos vis dėlto padaromos, – palengvintų jų atskleidimą ir kaltininkų patraukimą

²⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.74, 1.105 ir 6.871 straipsnių pakeitimo įstatymas // TAR, 2014-09-23, Nr. 12715.

atsakomybėn³⁰. Kitaip tariant, įžvelgusi pagrįstą riziką ir pavojų akcijų disponavimo srityje, valstybė nusprendė perimti akcijų cirkuliavimo kontrolę į savo rankas, o šios kontrolės vykdymą patikėjo notarams³¹. Notarinės formos riba (nuo 14 500 Eur) pasirinkta, atsižvelgiant į dovanojimo sutartims nustatytą privalomos notarinės formos taikymo ribą (CK 6.469 str. 2 d.).

Nuo 2018-01-01 galioja dabartinė CK 1.74 straipsnio 1 dalies 3 punkto redakcija³², kuri nuo pirminės skiriasi tuo, kad patikslintos notarinės formos netaikymo išimtys: i) kai uždarnosios akcinės bendrovės akcininkų asmeninės vertybinių popierių sąskaitos perduotos tvarkyti juridiniam asmeniui, turinčiam teisę atidaryti ir tvarkyti finansinių priemonių asmenines sąskaitas³³; ii) kai uždarnosios akcinės bendrovės akcijos parduodamos sudarius valstybei ar savivaldybei nuosavybės teise priklausančių akcijų privatizavimo sandorį. Įstatymo aiškinamajame rašte nurodoma, kad iki tol galiojęs reguliavimas, kai akcininkų asmeninės vertybinių popierių sąskaitos tvarkomos vertybinių popierių rinką reglamentuojančių teisės aktų nustatyta tvarka, yra pernelyg griežtas ir nesuderinamas su UAB teisinės formos paskirtimi ir tikslais, kadangi pagal įstatymą UAB akcininkų asmeninės vertybinių popierių sąskaitos turėtų būti tvarkomos vertybinių popierių rinką reglamentuojančių teisės aktų nustatyta tvarka, t. y. dviejų lygių finansinių priemonių apskaitos sistemoje, o toks reikalavimas sukuria pareigą UAB nematerialių akcijų apskaitą tvarkyti vadovaujantis tokiais pačiais reikalavimais ir principais, kokie taikytini akcinių bendrovių akcijoms³⁴. Dėl antrosios notarinės formos netaikymo išimties aiškinamajame rašte pasisakyta, kad dėl teisės aktuose detalios sureguliuotų valstybei ir savivaldybėms nuosavybės teise priklausančių akcijų privatizavimo procedūrų galimybės piktnaudžiauti, t. y. fiktyviai sudaryti sukčiavimo pobūdžio sandorius, objektyviai nėra, todėl notarinė sandorio forma, kai parduodamos valstybei ar savivaldybei priklausančios UAB akcijos sudarant privatizavimo sandorį, yra netikslinga³⁵.

³⁰ Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.105 ir 6.871 straipsnių papildymo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 44 ir 47 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto ir Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo 3, 15, 27, 59, 77 ir 80 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.442589?jfwid=f4nne6gkx> (žiūrėta 2022-11-30).

³¹ ZAGURSKIS, S. *Verslo perleidimas akcijų arba įmonės perdavimo būdu* // Notariatas, 2017, Nr. 23, p. 40.

³² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.74 ir 4.58 straipsnių pakeitimo įstatymas // TAR, 2017-07-12, Nr. 12060.

³³ Finansinių priemonių sąskaitas turi teisę atidaryti ir tvarkyti sąskaitų tvarkytojai – finansų maklerio įmonės, kredito įstaigos ir centriniai depozitoriumai. Žr. Finansinių priemonių rinkų įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) 87 straipsnio 1 dalį // Valstybės žinios, 2007, Nr. 17-627.

³⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.74 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo Nr. VIII-1835 12, 14, 20, 28, 37, 41, 41(1) ir 67 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 40(1) ir 53(1) straipsniais įstatymo, Lietuvos Respublikos centralizuotai valdomo valstybės turto valdytojo įstatymo Nr. XII-791 4 straipsnio pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/cbcb53a0884111e5bca4ce385a9b7048?positionInSearchResults=94&searchModelUUID=7e9bd8c8-60d4-4315-ac63-f0a043fd49cb> (žiūrėta 2022-11-30).

³⁵ *Ibidem*

Notarinės formos reikalavimo atsiradimas akcijų pirkimo-pardavimo sutarčių sudarymo praktikoje aktualizavo tam tikrus aspektus, ypač kai sandoris tarptautinio pobūdžio:

1. Papildomos laiko ir pinigų sąnaudos dokumentų vertimams³⁶;
2. Dėl netinkamo akcijų apskaitos vedimo kyla poreikis sutvarkyti įrašus atgaline tvarka;
3. Tapo sunkiau pasirinkti užsienio teisės taikymą³⁷, kadangi kai kurie notariai, neturėdami žinių apie užsienio valstybės teisę, negali išaiškinti sandorio šalims atliekamo notarinio veiksmo prasmės ir pasekmių³⁸.

3. Notarinės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties formos nesilaikymo padariniai

CK 1.93 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta taisyklė, jog įstatymų reikalaujamos notarinės formos nesilaikymas sandorį daro negaliojantį. Tad, jeigu įstatymas įtvirtina privalomąją notarinę formą, jos nesilaikymas imperatyviai daro sandorį negaliojančiu ir niekaip negali sukelti sandorio šalių siektų pasekmių³⁹. Pagal CK 1.93 straipsnio 5 dalį, jeigu sandoris negalioja dėl to, kad nesilaikoma įstatymų reikalaujamos formos, atsiranda šio kodekso 1.80 straipsnio 2 dalyje numatytos pasekmės – viena jo šalis privalo grąžinti kitai sandorio šaliai visa, ką yra gavusi pagal sandorį (restitucija)⁴⁰, o kai negalima grąžinti to, ką yra gavusi, natūra, – atlyginti to vertę pinigais, jeigu įstatymai nenumato kitokių sandorio negaliojimo pasekmių. Jeigu viena iš šalių visiškai ar iš dalies įvykdė sandorį, kuriam būtinas notaro patvirtinimas, o antroji šalis vengia įforminti sandorį notarine tvarka, teismas įvykdžiusios sandorį šalies reikalavimu turi teisę pripažinti sandorį galiojančiu (CK 1.93 str. 4 d., 6.309 str. 3 d.).

³⁶ Žr. Notariato įstatymo 15 straipsnį: „Notaro raštvedyba tvarkoma valstybine kalba. Sandoriai su užsienio valstybių fiziniiais ir juridiniais asmenimis sudaromi valstybine ir kita abiem šalims priimtina kalba.“ Žr. Valstybinės kalbos įstatymo (su pakeitimais ir papildymais) 9 straipsnio 2 dalį: „Sandoriai su užsienio valstybių fiziniiais ir juridiniais asmenimis sudaromi valstybine ir kita abiem pusėms priimtina kalba“// Valstybės žinios, 1995, Nr. 15-344.

³⁷ Žr. CK 1.10 straipsnio 1 dalį. „Civiliniams santykiams užsienio teisė taikoma, kai tai numato Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, šalių susitarimai ar Lietuvos Respublikos įstatymai.“

³⁸ SABALIAUSKAS, L. *Imonės akcijų pardavimas: notarinė forma vs. depozitoriumas*. Prieiga per internetą <https://lt.old.triniti.ee/2015/12/23/imonės-akciju-pardavimas-notarine-forma-vs-depozitoriumas/> (žiūrėta 2022-11-30).

³⁹ NEKROŠIUS, V. *Notarinis dokumentas kaip teisėtos civilinės apyvartos garantas Lietuvos Respublikoje*// Notariatas, 2010, Nr. 10, p. 38.

⁴⁰ Kasacinis teismas yra pabrėžęs, kad restitucijos taikymas kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo konkrečios bylos aplinkybių. Ji taikoma ne mechaniškai, o atsižvelgiant į įstatyme nustatytas restitucijos taikymo sąlygas ir jų taikymui reikšmingas konkrečios bylos aplinkybes. Teismas, sprenddamas restitucijos taikymo klausimą, visų pirma turi nustatyti, ar restitucija apskritai taikytina (CK 6.145 str. 2 d., 6.241 str.). Nustatęs, kad restitucija taikytina, teismas turi nustatyti restitucijos būdą (CK 6.146 str.), taip pat įvertinti, ar nėra pagrindo pakeisti restitucijos būdą (CK 6.145 str. 2 d.). Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2009-04-23 nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-7-90/2009.

Notaras savo darbe gali susidurti su dvejopais CK 1.93 straipsnio taikymo aspektais:

1. Kai asmuo po 2015-01-01 sudarė daugiau kaip 25 % UAB akcijų pirkimo sandorį ne notarine forma arba sudarė UAB akcijų, kurių kaina didesnė kaip 14 500 Eur, pirkimo sandorį ne notarine forma ir siekia tuo sandoriu įgytas akcijas parduoti;
2. Kai asmuo po 2015-01-01 trumpu intervalu sudarė keletą ne daugiau kaip 25 % UAB akcijų pirkimo sandorių ne notarine forma, po kurių sudarymo bendra jo įsigytų akcijų dalis viršija 25 %, ir siekia tais sandoriais įgytas akcijas parduoti.

Pirmuoju atveju notaras turėtų taikyti CK 1.93 straipsnio 3 dalį ir atsisakyti atlikti notarinę veiksmą, nes akcijos įgytos pažeidžiant notarinės formos reikalavimą. Notaras galėtų sandorio šalims pasiūlyti sudaryti susitarimą dėl restitucijos taikymo, o po tokio susitarimo sudarymo sudaryti notarinės formos akcijų pirkimo-pardavimo sutartį arba kreiptis į teismą dėl akcijų pirkimo-pardavimo sutarties, nors ir netinkamai įformintos (nepatvirtintos notaro), kaip tokios, sudarymo fakto nustatymo ir sandorio pripažinimo galiojančiu⁴¹. Kadangi pagal CK 1.95 straipsnio 1 dalį pripažintas negaliojančiu sandoris laikomas negaliojančiu *ab initio* (nuo jo sudarymo momento), o pagal bendrąjį teisės principą *ex injuria jus non oritur* (iš neteisės teisė), tai po restitucijos taikymo gali tekti patvirtinti anksčiau priimtus visuotinio akcininkų susirinkimo sprendimus, jeigu negaliojančiu sandoriu įsigytų akcijų suteikiamų balsų skaičius turėjo įtakos tokių sprendimų priėmimui.

Dėl antrojo atvejo, kai dėl vienokių ar kitokių priežasčių UAB akcijų paketai skaidomi į mažesnius kaip 25 %, esti nuomonė, jog toks skaidymas turėtų būti laikomas neteisėtu, ypač tada, kai išskaidžius akcijų paketą, akcijų pirkimo-pardavimo sutartys sudaromos kelių dienų intervalu⁴². Panaši pozicija buvo suformuota ir ankstesnėje teismų praktikoje, kur sprendžiant dėl mainų sutarties pripažinimo apsimestine išplėstinė teisėjų kolegija išaiškino, kad kai tos pačios šalys vienu metu arba per trumpą laiką tarpą sudaro kelis sandorius, susijusius su tuo pačiu sutarčių dalyku, šie sandoriai aiškintini ne izoliuotai, o kartu, nes tik taip gali būti atskleista tikroji šalių valia, išreikšta susitarimų visetu⁴³. Visgi naujausioje kasacinio teismo praktikoje formuluojama taisyklė, kad sprendžiant klausimą, ar viena po kitos sudarytos akcijų pirkimo-pardavimo sutartys, kuriomis atskirai perleistų akcijų skaičius procentine išraiška neviršija įstatyme imperatyviai nustatyto reikalavimo dėl notarinės tokių sandorių formos, laikytinos vientisu sandoriu, turi būti nustatytas tikslas pirmojo sandorio sudarymo metu įsigyti visas (net ir vėlesnėmis sutartimis) perleidžiamas akcijas, tačiau šalių sandorio objektą (perleidžiamas akcijas) išskaidant į kelias skirtingas akcijų perleidimo sutartis turint tikslą išvengti notarinės formos reikalavimų; tokius šalių ketinimus, jeigu jie nėra akivaizdūs, privalo įrodyti sutartį

⁴¹ Autorių kolektyvas. *Konsultacijos* // Notariatas, 2018, Nr. 26, p. 54–55.

⁴² *Cit. op.* 31, p. 42.

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-09-28 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-288/2009.

ginčijantis asmuo⁴⁴. Nepaisant to, autoriaus nuomone, notaras tam tikrais atvejais, atsižvelgdamas į sandorių, kuriais akcijų pardavėjas įgijo nuosavybės teisę į akcijas, sudarymo aplinkybes, galėtų atsisakyti tvirtinti akcijų pirkimo-pardavimo sutartį, jei jam kiltų įtarimų, kad anksčiau nupirktos akcijos buvo specialiai išskaidytos, siekiant išvengti notarinės sandorio formos.

4. Akcijų pirkimo-pardavimo, kaip verslo perleidimo būdo, ir notaro pareigos išaiškinti atliekamų notarinių veikslių prasmę ir pasekmes santykiu

Akcijų pirkimo-pardavimo sandoris yra vienas iš įmonių⁴⁵ įsigijimo būdų. Kalbant apie įmonių įsigijimą, galima išskirti kelis jų būdus: *i*) akcijų (dalių, pajų) pirkimas-pardavimas (angl. *share deal*); *ii*) įmonių sujungimas (prijungimas); *iii*) įmonės turto (atskirų aktyvų ir pasyvų) pirkimas-pardavimas arba įmonės kaip turtinio komplekso (verslo) pirkimas-pardavimas (angl. *asset deal*). Pasaulinėje praktikoje su įmonių įsigijimais ir susijungimais susijusiems sandoriams apibūdinti plačiai vartojama sąvoka „Mergers & Acquisitions“ (M&A). Šis terminas suprantamas plačiaja prasme ir apima visą su įmonės įsigijimu susijusį procesą: ne tik teisinius, bet ir ekonominius, mokestinius bei strateginius įmonės įsigijimo aspektus⁴⁶.

Įmonę (verslą) galima parduoti dviem būdais: parduoti įmonę kaip daiktą arba parduoti dalyvavimo juridiniame asmenyje teises (dažniausiai akcijas). Pirmuoju atveju sandorio objektas bus įmonė kaip nekilnojamas daiktas (CK 6.402 str., 6.536), antruoju atveju sandorio objektas bus akcijos (CK 6.428 str.), tačiau abiem atvejais iš esmės ekonominis rezultatas bus tas pats. Vadinas, verslo subjektai neabejotinai rinksis paprastesnį būdą, reikalaujantį mažiau laiko ir ekonominių sąnaudų. Akcijų pardavimas yra labiausiai paplitusi verslo perleidimo⁴⁷ forma Lietuvoje. Akcijų pardavimas, palyginti su kitomis verslo perleidimo formomis, yra paprasčiausiai ir greičiausiai įgyvendinamas verslo perleidimo būdas, mažiausiai ribojamas teisės aktais. Praktikoje yra pavyzdžių, kai individuali įmonė yra pertvarkoma į uždarąją akcinę bendrovę, siekiant perleisti verslą akcijų pardavimo būdu, o ne parduodant įmonę kaip objektą⁴⁸.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021-10-13 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-250-943/2021.

⁴⁵ Įmonė suprantama kaip civilinių teisių santykių objektas (daiktas, verslas) (CK 1.110 str.).

⁴⁶ MIZARAS, V. *Prievolių teisė II. Atskirų pirkimo-pardavimo sutarčių tezės*. P. 14. Prieiga per internetą http://web.vu.lt/tf/v.mizaras/wp-content/uploads/2015/02/Pirkimas-pardavimas_atskiros-sutartys_v1docx.pdf (žiūrėta 2022-11-30).

⁴⁷ Verslo perleidimas – tai verslo (kaip komercinės veiklos) ekonominio valdytojo pasikeitimas, kai iš vieno subjekto kitam perduodamos (visam laikui arba laikinai) teisės / galimybės priimti ekonominius ir strateginius sprendimus vykdančią konkrečią verslą (komercinę veiklą) ir teisės / galimybės disponuoti pelnu / nuostoliu iš tos veiklos. Žr. BITĖ, V. *Akcijų pirkimo-pardavimo pripažinimas verslo perleidimu: diagnozavimo kriterijai ir reikšmė akcijų pardavėjo atsakomybei* // Jurisprudencija. 2010, t. 120, Nr. 2, p. 361.

⁴⁸ KIRŠIENĖ, J., KERUTIS, K. *Verslo perleidimas akcijų arba įmonės pardavimo būdu: teisinio reglamentavimo ir praktikos lyginamoji analizė* // Jurisprudencija. 2006, t. 81, Nr. 3, p. 26.

Įmonės pirkimo-pardavimo sutartis sandorio šalims tampa nepatraukli dėl kreditorių teisių užtikrinimo procedūrų⁴⁹ (CK 6.405 str. 1 d.), būtinybės gauti nepriklausomo auditoriaus išvadą apie įmonės turto sudėtį ir jo kainą (CK 6.404 str. 2 d. 3 p.), privalomo tarpininko (banko, kitos kredito įstaigos arba draudimo įmonės) dalyvavimo sandoryje (CK 6.405 str. 3 d.), darbuotojų informavimo ir konsultavimo procedūrų (Darbo kodekso⁵⁰ 208 str. 1 d.).

Atkreiptinas dėmesys, kad ne kiekvienas akcijų pirkimo-pardavimo sandoris pripažintinas verslo perleidimu. Lietuvos teismų praktikos šiuo klausimu nėra. Akcijų pardavimo prilyginimo verslo (įmonės) pardavimui klausimus nagrinėjo tik tų valstybių teismai, kuriose pripažįstama, kad tam tikrais atvejais akcijų pardavimui gali būti taikomos įstatymų daiktų (įmonės) trūkumų normos (Vokietijos, Austrijos). Vokietijos teismų praktikoje akcijų pardavimo prilyginimo verslo (įmonės) pardavimui taisyklės pradėtos formuluoti dar praėjusio amžiaus pradžioje ir istoriškai žiūrint pagrindinis kriterijus buvo perleidžiamų akcijų skaičius. Galiausiai Vokietijos Aukščiausiasis Teismas, nenustatydamas konkrečios ribos, suformulavo bendrą taisyklę, kad akcijų perleidimo prilyginimą įmonės (verslo) perleidimui lemia tai, kad sutarties šalių valia yra nukreipta į verslo pardavimą ir pirkėjas, įgydamas akcijas, įgauna viešpataujančią padėtį šiame versle ir be jokių akivaizdžių apribojimų gali disponuoti verslu, o pardavėjui bei tretiesiems asmenims lieka tokia menka akcinio kapitalo dalis, kuri iš esmės nesudaro kliūčių įgijėjui daryti esminę įtaką verslui⁵¹. Kadangi pagal ABĮ 28 straipsnio 1 dalyje svarbiausiems sprendimams⁵² priimti būtina kvalifikuota balsų dauguma, kuri negali būti mažesnė kaip 2/3 visų susirinkime dalyvaujančių akcininkų akcijų suteikiamų balsų, tai Lietuvos teisės doktrinoje formuojama pozicija, kad, jei parduotų akcijų skaičius suteikia bent 2/3 balsų akcininkų susirinkime, jeigu įstatuose nenustatyta aukštesnė riba, toks akcijų pardavimas atsižvelgiant į pasekmes galėtų būti traktuojamas kaip verslo perleidimas⁵³.

Visgi ne visais atvejais net ir 100 % akcijų perleidimas bus laikomas verslo perleidimu. Pvz., kai parduodamos visos bendrovės akcijos, tačiau bendrovė iki tol jokios veiklos nevykdė, nes buvo tikslingai bendrovių steigimo paslaugų teikėjo⁵⁴ įsteigta ir laikyta parduoti (šiuo atveju nėra verslo kaip objekto), arba visų bendrovės akcijų įsigijimas,

⁴⁹ Procedūra yra brangi, todėl taikytina perleidžiant vidutinį ir stambų verslą, be to, ji gali ilgai užtrukti (tai priklauso nuo to, ar kreditoriai sutinka su skolų perkėlimu, atsiskaitymo tvarka ir skolų dydžiu). Žr. *cit. op.* 48, p. 28.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) // TAR, 2016-09-19, Nr. 23709.

⁵¹ *Cit. op.* 47, p. 362.

⁵² Keisti įstatus; išleisti naujas akcijas; keisti išleistų akcijų skaičių ir nominalią vertę; keisti akcijų sertifikatus į akcijas; skirstyti dėl pelną (nuostolius); formuoti, naudoti, sumažinti rezervus; didinti / mažinti įstatinį kapitalą; tvirtinti reorganizavimo ar atskyrimo sąlygas; pertvarkyti, restruktūrizuoti, likviduoti bendrovę.

⁵³ *Cit. op.* 47, p. 366; *cit. op.* 48, p. 27. Visgi minėti mokslininkai turi priešingą nuomonę, ar papildomas 50 % dalies pirkimas, jau turint 50 proc., dalį laikytinas verslo perleidimu.

⁵⁴ Pagal Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo 2 straipsnio 15 punktą bendrovių steigimo paslaugų teikėjas – bet koks fizinis ar juridinis asmuo, kuris verslo tikslais teikia tretiesiems asmenims bendrovių ar kitokių juridinių asmenų steigimo paslaugas.

tačiau tik investiciniais tikslais, nesiekiant kontroliuoti kasdieninę bendrovės veiklą ir tai paliekant profesionaliems akcinės bendrovės vadovams. Taigi, nors akcijų kiekis laikytinas svarbiausiu kriterijumi kvalifikuojant akcijų pirkimą-pardavimą verslu įsigijimu, reikėtų remtis ir fakultatyviniais kriterijais: sandorio kainos dydis, struktūra bei kitos sandorio sąlygos (aplinkybės)⁵⁵.

Daugumoje valstybių laikoma, jog akcijų įsigijimas savo esme yra teisių įsigijimas, taigi, pardavėjas yra atsakingas tik už parduotų teisių egzistavimo tęstinumą arba už jų įprastinę ar sutartą kokybę (vadinamąjį tikrumą), bet ne už jų ekonominę vertę (finansinį patikimumą). CK normų analizė suponuoja išvadą, kad akcijų pirkėjas gali reikšti reikalavimus pardavėjui tik dėl akcijų, t. y. tiesioginio pirkimo-pardavimo sandorio objekto teisi- ne prasme, trūkumų⁵⁶.

Teisės doktrina išskiria teisinį ir objektinį akcijų trūkumą. Teisinis akcijos trūkumas yra tada, kai: egzistuoja trečiųjų asmenų teisė prieš akcijų pirkėją kaip teisės turėtoją (nuosavybės teisės suvaržymai) ir tuo pagrindu gali grėsti akcininko statuso netekimas (pvz., akcijos įkeitimo, uzufrukto tretiesiems asmenims atveju), nebent tai nurodyta akcijų pirkimo-pardavimo sutartyje ar įregistruota viešame registre (CK 6.321 str. 5 d.); akcijos yra teismo ginčo objektas arba pardavėjo teisė disponuoti akcijomis atimta ar apribota (CK 6.321 str. 3 d.).

Objektinis akcijos trūkumas yra tada, kai akcijos nėra tokio dydžio ir (ar) nesuteikia tokios apimties teisių, kokios yra aptartos sutartyje arba yra įprastinės analogiškam kiekiui ir analogiškos rūšies bei klasės akcijoms. Taip pat objektiniai akcijų trūkumai turėtų būti tada, kai: akcijos išvis neegzistuoja (pvz., likviduota ar neegzistuojanti bendrovė); kai perleidžiamos pasirašytos akcijos iki bendrovės įsteigimo arba dėl įstatinio kapitalo padidinimo pakeistų įstatų įregistravimo Juridinių asmenų registre; kai akcijos neapmokėtos; kai dėl kitų priežasčių (pvz., bendrovei iškeltos nemokumo bylos) akcijų įgijėjas negali naudotis visomis ar kai kuriomis akcijų suteikiamomis turtinėmis ar neturtinėmis teisėmis⁵⁷.

Siekiant padėti akcijų pirkėjui geriau ginti savo teises, Austrijos ir Vokietijos teismų praktikoje buvo suformuota pozicija, kuri vėliau perkelta į teisės aktus⁵⁸, kad akcijų pirkimas-pardavimas tam tikrais anksčiau aptartais atvejais (kai perkama įmonė ekonomine prasme) gali būti prilyginamas verslo (įmonės) pirkimui-pardavimui, ir tokiais atvejais akcijų pardavimui gali būti taikomos ir įstatymo daikto (įmonės) trūkumų normos, t. y. akcijų pardavėjas laikomas atsakingu už trūkumus, kurie daro poveikį įmonės kaip visumos patrauklumui arba vertei, ir už verslo ar esminio turto savybių, kurių paprastai tikimasi tokio tipo versle, nebuvimą⁵⁹. Šios taisyklės taikymas Lietuvos reguliavimo kontekste reikštų,

⁵⁵ *Cit. op.* 47, p. 367.

⁵⁶ *Cit. op.* 47, p. 369, *cit. op.* 48, p. 29.

⁵⁷ *Cit. op.* 18, p. 145-146.

⁵⁸ Nuo 2002 m. galiojančio Vokietijos civilinio kodekso 453 paragrafo 3 dalis numato, kad jeigu parduodama teisė, įgalinanti valdyti daiktą, pardavėjas privalo perduoti pirkėjui ir patį daiktą be daiktinių ir teisinių trūkumų. To paties straipsnio pirmoji dalis nustato, kad nuostatos dėl daiktų pirkimo *mutatis mutandis* taikomos teisių bei kitų objektų pirkimui. Žr. *cit. op.* 47, p. 373.

⁵⁹ *Cit. op.* 47, p. 370-371.

kad akcijų pirkėjas galėtų pasinaudoti bendrosiomis CK 6.321–6.323, 6.330, 6.334, 6.341 straipsniuose numatytomis pirkėjo teisėmis, o sprendami dėl konkrečių pirkėjo teisių gynimo būdų, teismai turėtų atsižvelgti į CK 6.408 straipsnio nuostatas, reglamentuojančias įmonės su trūkumais perdavimo teises pasekmes.

Lietuvos teismų praktika tik netiesiogiai patvirtina, kad akcijų pardavimui galėtų būti taikomos daikto (įmonės) trūkumų normos⁶⁰. Nagrinėtose bylose pirkėjai reikšdavo pardavėjams reikalavimus sumažinti akcijų kainą, kadangi po sandorio paaiškėjo aplinkybės, susijusios su įmonės turto kokybės trūkumais. Pardavėjai nuo ieškinių gindavosi tuo, kad CK 6.334 straipsnis ginčo santykiams netaikytinas, kadangi pirkimo-pardavimo objektu buvo ne daiktas, o vertybiniai popieriai. Svarbu paminėti, kad visais atvejais buvo susitarta dėl 100 % akcijų perdavimo (t. y. dėl verslo perdavimo), be to, iš teismų sprendimų darytina išvada, kad sutartys buvo mišrios, t. y. turinčios ir įmonės pirkimo-pardavimo elementų, o sutarčių nuostatose akcijų kokybė būdavo susieta su bendrovės turto. Dar daugiau, visose minėtose bylose teismai nusprendė, kad pirkėjai neįrodė bendrovės turto trūkumų fakto. Teismų praktikos analizė neleidžia daryti konkrečių išvadų, ar teismai akcijų pardavimui taikytų daikto (įmonės) trūkumų normas, jeigu būtų perleista ne 100 %, o, pvz., 75 % akcijų, arba jei ir 100%, bet sutartyse nebūtų jokių nuostatų, siejančių akcijų kokybę su bendrovės turto kokybe.

Kadangi įstatymine verslo (akcijų) pirkėjų apsauga nėra pakankamai aiški ir garantuota, o verslo praktikoje sutarties šalys dažnai painioja arba suvienodina įmonės pirkimą su akcijų pirkimu bei neatskiria šių sutarčių esmės ir nesugeba pasirinkti tinkamiausio varianto, tai iškyla notaro, kaip nepriklausomo ir nešališko abiejų šalių patarėjo, poreikis.

Tiek Notariato įstatymo 30 straipsnis, tiek Lietuvos Respublikos notarų garbės (etikos) kodekso⁶¹ 9 straipsnis įpareigoja notarą išaiškinti atliekamų notarinių veiksmų prasmę ir pasekmes asmenims, kurie nori juos atlikti. Tai vienas iš svarbiausių notaro uždavinių. Tvirtindamas sandorį, notaras privalo atlikti teisinį tyrimą, išsiaiškinti tikrąją šalių valią, paaiškinti sandorį sudarantiems asmenims jo prasmę, teisinius padarinius ir užtikrinti sandorio teisėtumą bei sandorio šalių teisėtų interesų apsaugą⁶². Notaras įsitikina, kad šalys pageidauja sudaryti būtent tokį sandorį ir būtent tokiomis sąlygomis. Jis taip pat įsitikina, kad sandoris nėra akivaizdžiai nepalankus vienai iš sandorio šalių⁶³. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs⁶⁴, kad notaro pareiga išaiškinti asmeniui jo atliekamų notarinių veiksmų prasmę ir padarinius reiškia įpareigojimą ne informuoti, bet būtent

⁶⁰ Žr., pvz., Lietuvos apeliacinio teismo 2008-10-20 nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-330/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-04-15 nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-206-916/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-02-06 nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-26-686/2015.

⁶¹ Lietuvos Respublikos notarų garbės (etikos) kodeksas, patvirtintas Lietuvos notarų rūmų susirinkimo 2015-04-11 nutarimu Nr. 6 (pakeistas Lietuvos notarų rūmų susirinkimo 2021-07-03 nutarimu Nr. 8). Prieiga per internetą <https://www.notarurumai.lt/doclib/g8riruk3zbg1w4gkakppsptz34ay5muq> (žiūrėta 2022-11-30).

⁶² ČAPLINSKIENĖ, E., et al. *Notariato teisė*. Klaipėda: Druka, 2014, p. 219.

⁶³ *Ibidem*, p. 204–205.

⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012-07-12 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-373/2012.

išaiškinti sandorį sudarančiam asmeniui, kokius konkrečius teisinius padarinius sukelia ar gali sukelti jo atliekamas veiksmai, t. y. notaras turi įsitikinti, jog asmuo iš tiesų suprato savo atliekamų veiksmų prasmę ir priėmė valingą sprendimą juos atlikti. Profesinė rūpestingumo pareiga (angl. *duty of care*) yra pagrindinė notaro pareiga, reikalaujanti tinkamai atlikti notarinį veiksmap ir tinkamai vykdyti kitas notaro funkcijas. Notaro profesinio rūpestingumo pareiga, priklausomai nuo notaro atliekamų funkcijų pobūdžio, gali būti susijusi tiek su techniniais, tiek ir intelektualiais notaro veiklos aspektais. Intelektiniai rūpestingumo aspektai sudaro lotyniškojo notariato esmę ir apima: pareigą išaiškinti sandorio šalims jo esmę ir įspėti apie rizikas, pareigą tinkamai patarti dėl sandorio teisėtumo, tinkamumo ir parinkti tinkamą sandorio struktūrą bei tinkamai jį įforminti⁶⁵. Vadinasi, notaras turėtų išsiaiškinti, ką konkrečiai (akcijas, įmonę sudarantį turtą ar pačią įmonę) šalys nori pirkti ir parduoti. Po išsamesnio pokalbio gali paaiškėti, kad pirkėją domina visai ne bendrovės akcijos, o tik konkretus bendrovės turtas. Taip pat dėl aukščiau paminėtų įmonės pirkimo-pardavimo sandorio kaštų ir ypatumų, mažai tikėtina, kad pirkėjas norės pirkti įmonę ir greičiausiai rinksis akcijų įsigijimo alternatyvą, jeigu pirkėjo siekis yra įsigyti verslą. Šiame sandoryje pirkėjas yra silpnesnioji sandorio šalis, nes pardavėjui esminio skirtumo tarp bendrovės kaip įmonės pardavimo ir bendrovės akcijų pardavimo nėra, o pirkėjui, dėl aukščiau minėtų galimybių naudotis daiktų trūkumų normomis bendrovės akcijų atžvilgiu, skirtumas egzistuoja, jo rizikos yra didesnės⁶⁶. Tvirtinant akcijų pirkimo-pardavimo sandorį į sutartį galėtų būti įrašomas pirkėjo patvirtinimas, kad jam išaiškinti įmonės ir akcijų pirkimo-pardavimo sandorių, ir gynybos priemonių skirtumai. Pažymėtina, kad toks patvirtinimas neturėtų būti įrašomas pardavėjui, kadangi akcininkas negali parduoti įmonės kaip nekilojamojo turto objekto, pardavėjas tokiam sandoryje būtų pati bendrovė.

Tiek M&A praktikoje, tiek kasacinio teismo jurisprudencijoje suformuluota nuostata, kad pirkėjas prieš įsigydamas akcijas turėtų atlikti įmonės patikrinimą (angl. *due diligence*), kai gautų dokumentų analize siekiama susidaryti kuo išsamesnį planuojamos įsigyti įmonės vaizdą. Pagrindinė tokio patikrinimo funkcija yra įvertinti rizikas, nustatyti įmonės (akcijų) vertę, užsitikinti įrodymo apie įmonės būklę sandorio sudarymo momentu.⁶⁷ Įmonės patikrinimo atlikimas atitinka bendrą šalių pareigą elgtis rūpestingai, taip pat yra įgyvendinama CK 6.328 straipsnyje numatyta pirkėjo teisė prieš mokant ar prieš priimant daiktus juos patikrinti bet kokioje vietoje, bet kokiu laiku ar metodu, kurie atitinka protingumo kriterijus⁶⁸. Nors pirkėjui neatlikus įmonės patikrinimo, jis nepraranda teisės reikalauti nuostolių atlyginimo už nepateiktą informaciją ir / ar įmonės trūkumus, tačiau tikėtina, kad ši teisė bus sunkiau įgyvendinama, nes pirkėjas galės būti laikomu

⁶⁵ DIDŽIULIS, L. *Notaro profesinio rūpestingumo pareiga nustatant asmenų tapatybę ir jos ribos* // *Notariat*, 2019, Nr. 29, p. 75–76.

⁶⁶ Daugiau apie šių sandorių skirtumus žr. *cit. op.* 31, p. 50.

⁶⁷ *Cit. op.* 46, p. 15–16.

⁶⁸ ŽIGAITĖ, E. *Įmonė kaip civilinės apyvartos objektas ir disponavimo ja ypatumai*: magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedra, 2016, p. 37. Prieiga per internetą <https://epublications.vu.lt/object/elaba:35558933/35558933.pdf> (žiūrėta 2022-11-30).

besielgusiu aplaidžiai ir nerūpestingai (CK 6.259 str., CK 1.90 str. 5 d.). Kadangi įmonės patikrinimo neatlikimas gali pabloginti pirkėjo gynybos galimybes, notaras taip pat apie tai turėtų išaiškinti pirkėjui.

Teismų požiūriu, notarui atsakomybė tenka net dėl paties mažiausio laipsnio neapsižiūrėjimo, neatidumo ar net klaidos, kol egzistuoja bent viena prielaida, kad notaras buvo neatidus ir nepakankamai rūpestingas, tol kaltės prezumpcija negali būti paneigta⁶⁹. Neatmestina, kad notarui tinkamai neišaiškinus aukščiau minėtų ypatumų, jis tam tikrais atvejais galėtų sulaukti pretenzijų iš akcijų pirkėjo, kad įsigytos akcijos neatitinka jo poreikių ar sumokėtos kainos.

5. Pareiškimai ir garantijos akcijų pirkimo-pardavimo sutartyje

Akcijų pirkėjo rizikos dėl bendrovės turto, įsipareigojimų ir kitų aspektų gali būti valdomos pareiškimų ir garantijų instituto pagalba. Šis institutas kildinamas iš Anglijos teisės, o jo pagrindinė funkcija yra patvirtinti tam tikrus faktus, „vedančius“ į sutarties sudarymą⁷⁰. Pirkėjas, naudodamasis šiuo institutu, gali pasiekti, jog akcijų pirkimo-pardavimo sutartyje kaip pardavėjo pareiškimai ir garantijos būtų įtvirtintos visos jam svarbios aplinkybės, dėl kurių jis ir įsigyja konkrečią bendrovę bei moka už jos akcijas kainą, gerokai didesnę nei jų nominali vertė⁷¹. Teismų praktikoje konstatuota, kad sutartyse šalių nurodomi pareiškimai bei garantijos nėra savitiksliis dalykas, būtent šiomis garantijomis ir pareiškimais sutarties šalys iš esmės siekia apsisaugoti nuo sutarties kontrahentų nesąžiningumo, maža to, remdamosi garantijų ir pareiškimų pažeidimo faktu, jos gali ginti (įrodinėti) savo pažeistas teises⁷². Pareiškimų ir garantijų tikslas yra dvejopas:

1. Suteikti pirkėjui teisinės gynybos priemones (teisę pareikšti ieškinį), jeigu pardavėjo pareiškimai apie įmonę vėliau pasirodo esą neteisingi ir dėl to sumažėja įmonės vertė;
2. Atskleisti iš pardavėjo reikšmingą informaciją apie perkamą objektą⁷³.

Taigi, iš esmės pareiškimai ir garantijos yra skirti konstatuoti ir įtvirtinti sutartyje tam tikrus faktus ir aplinkybes (tiek teisinės, tiek faktinės), kurių buvimas ar nebuvimas turi esminę reikšmę sutarties šalims, ir tokiu būdu pakreipti pusiausvyrą pirkėjo naudai, perkeliant riziką dėl nežinomų ar neatskleistų įsipareigojimų pardavėjui⁷⁴. Pareiškimai ir garantijos gali sietis ne tik su esminėmis objekto savybėmis, apie kurias buvo pareikšta

⁶⁹ *Cit. op.* 65, p. 75.

⁷⁰ KASPARAS, A. *Uždarosios akcinės bendrovės kontrolinio akcijų paketo pirkimo-pardavimo sandoris*: magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2009, p. 30–32. Prieiga per internetą <https://epublications.vu.lt/object/elaba:2161182/2161182.pdf> (žiūrėta 2022-11-30).

⁷¹ *Ibidem*, p. 29.

⁷² Lietuvos apeliacinio teismo 2020-12-30 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-902-464/2020.

⁷³ *Cit. op.* 18, p. 156.

⁷⁴ *Cit. op.* 70, p. 28.

arba nepareikšta sutarties sudarymo metu, bet ir su visomis esamomis arba ateities aplinkybėmis, taip pat su kitais tuo metu egzistuojančiais duomenimis apie verslą (pvz., aktualia turto ir prievolių sudėtimi arba tam verslui specifiniais rodikliais)⁷⁵. Pareiškimų ir garantijų apimtis priklauso nuo to, kokia bendrovė yra įsigyjama, t. y. kiek laiko ši bendrovė vykdo veiklą, koks yra tos veiklos pobūdis, kokia yra bendrovės struktūra. Net jei parduodama bendrovė, kuriai iškelta nemokumo byla ir vykdomos bankroto ar restruktūrizavimo procedūros, pardavėjo pareiškimai ir garantijos gali būti svarbios pirkėjui⁷⁶. Kadangi pareiškimai ir garantijos gina pirkėjo interesus, tai didžiąją dalį pareiškimų ir garantijų sudaro pardavėjo pareiškimai ir garantijos pirkėjui. Šalys laisvos susitarti, dėl kurio pareiškimo ar garantijos neatitikimo tikrovei kita šalis turės teisę nutraukti sutartį arba sumažinti akcijų kainą⁷⁷. CK 6.327 straipsnio 1 dalis ir CK 6.333 straipsnio 1 dalis leidžia pirkimo-pardavimo sutarties šalims sutartyje aptarti kokybės klausimą, todėl pardavėjo pareiškimai ir garantijos dėl įmonės (verslo) būklės ir savybių gali būti kvalifikuojami kaip susitarimai dėl akcijų kokybės, o pareiškimų ir garantijų pažeidimo atveju gali būti laikoma, kad perduotas sutarties sąlygų neatitinkantis daiktas minėtų CK straipsnių prasme⁷⁸.

Dažniausiai akcijų pirkimo-pardavimo sutartyje būna šios pareiškimų ir garantijų grupės, susijusios su:

1. Sutarties šalimis:

- a. Šalis turi visas teises ir įgaliojimus sudaryti Sutartį ir tinkamai vykdyti Sutartyje numatytas pareigas; yra gauti visi kompetentingų institucijų, Šalių organų ir kiti sutikimai ir / ar kiti dokumentai;
- b. Nei Sutarties sudarymas, nei Sutartyje numatytų įsipareigojimų joje nurodytomis sąlygomis vykdymas neprieštaruoja ir nepažeidžia: (i) Šalių įstatų, organų priimtų sprendimų; (ii) jokio Šaliai privalomo ar jai taikytino teismo ar kitos valstybės ar savivaldybės institucijos priimto sprendimo, nutarimo, įsakymo, nurodymo ar kitokio dokumento; (iii) jokios sutarties, kitokio sandorio ar pasižadėjimo, kurio šalimi ji yra; (iv) jokių Šaliai taikytinų teisės aktų nuostatų; (v) Šalies kreditorių teisių;
- c. Sutartį pasirašantys Pirkėjo atstovai yra tinkamai įgalioti sudaryti Sutartį Pirkėjo vardu, ir Sutartis Šaliai yra galiojanti bei gali būti priverstinai įgyvendinta Šalies atžvilgiu;
- d. Nėra jokių kliūčių ar sąlygų, kurios neleistų Šaliai tinkamai ir laiku vykdyti savo įsipareigojimus pagal Sutartį.

⁷⁵ *Cit. op.* 18, p. 156-157.

⁷⁶ Juridinio asmens dalyviai, iškęlus įmonės bankroto bylą, nepraranda ne tik savo nuosavybės teisės į įmonę, bet ir turi vykdyti jiems viešojoje teisėje nustatytas pareigas, susijusias su įmone, pvz., pateikti pranešimą Konkurencijos tarybai apie koncentraciją. Žr. Tamošiūnienė, E. *et al. Juridinio asmens dalyvio teisinis statusas bankroto procese // VU mokslo darbai. Teisė.* 2022, t. 123, p. 39. Taip pat žr. autorių kolektyvas. *Konsultacijos // Notariatas*, 2016, Nr. 22, p. 112.

⁷⁷ *Cit. op.* 70, p. 29.

⁷⁸ *Cit. op.* 18, p. 159.

2. Parduodamomis akcijomis:

- a. Akcijos yra visiškai apmokėtos ir suteikia visas turtines ir neturtines teises, kurias jų turėtojai suteikia paprastosios vardinės akcijos pagal taikytinus teisės aktus, bendrovės įstatus ir kitus bendrovės dokumentus;
- b. Akcijos sudaro 100 % (vieną šimtą procentų) Bendrovės įstatinio kapitalo ir suteikia 100 % (vieną šimtą procentų) balsų Bendrovės visuotiniame akcininkų susirinkime, o Pardavėjas yra vienintelis Bendrovės akcininkas ir turi teisę perleisti nuosavybės teisę į Akcijas;
- c. Akcijos ar jų suteikiamos teisės nėra areštuotos, įkeistos, kitaip suvaržytos ar apribotos, Pardavėjas nėra sudaręs jokių susitarimų dėl Akcijų ar jų suteikiamų teisių perleidimo jokiam trečiajam asmeniui ar kitokio jų suvaržymo;
- d. Nėra priimta jokių galiojančių sprendimų dėl Bendrovės įstatinio kapitalo didinimo ar mažinimo, naujų akcijų ar kitų į Akcijas konvertuojamų vertybinių popierių išleidimo;

3. Bendrovės statusu ir būkle:

- a. Bendrovė yra teisėtai įsteigtas ir veikiantis juridinis asmuo. Bendrovės atžvilgiu nėra pradėta jokių likvidavimo, nemokumo, reorganizavimo, atskyrimo ar pertvarkymo procedūrų;

4. Bendrovės veikla:

- a. Bendrovė savo veiklai vystyti turi visus reikiamus leidimus, licencijas, sutikimus ir kitus dokumentus;

5. Bendrovės turtu:

- a. Sutartyje ir / ar jos prieduose nurodytas Bendrovės turtas priklauso Bendrovei nuosavybės teise, nėra parduotas ar kitaip perduotas tretiesiems asmenims, įkeistas, areštuotas ar kitaip suvaržytas, išskyrus apribojimus, registruotus Nekilnojamojo turto registre ar kylančius iš imperatyvių teisės aktų nuostatų, struktūriškai nepažeistas, geros eksploataavimo būklės ir tinkamas naudoti pagal paskirtį;

6. Bendrovės finansine atskaitomybe:

- a. Finansinių ataskaitų rinkinys yra sudarytas pagal Lietuvos Respublikos teisės aktų reikalavimus bei verslo apskaitos standartus taip, kad iš esmės pilnai ir teisingai parodytų Bendrovės turtą, nuosavą kapitalą, įsipareigojimus, pajamas, sąnaudas ____ m. ____ dienai; Šalys patvirtina savo supratimą, kad Finansinių ataskaitų rinkinys nėra audituotas, todėl jo patikimumo lygis yra žemesnis nei audituoto finansinių ataskaitų rinkinio;

7. Mokesčiais:

- a. Bendrovė yra tinkamai pateikusi visas pagal teisės aktus teiktinas mokesčių deklaracijas bei ataskaitas ir yra tinkamai apskaičiavusi, išskaičiavusi, sumokėjusi ir deklaravusi visus privalomus mokėti mokesčius, kuriuos privalo sumokėti;

8. Bendrovės įsipareigojimais:

- a. Bendrovė nėra suteikusi ar gavusi jokių paskolų ar kreditų, įkeitusi savo turto, taip pat išdavusi vekselių, laidavimų, garantijų ir kitų panašaus pobūdžio prievolių užtikrinimo dokumentų;

9. Intelektine nuosavybe:

- a. Bendrovės nuosavybės teise valdoma intelektinė nuosavybė nepažeidžia jokių trečiųjų asmenų teisių;

10. Darbo santykiais:

- a. Bendrovė nėra sudariusi jokių galiojančių darbo sutarčių su jokiais asmenimis, išskyrus su Bendrovės vadovu;
- b. Bendrovė savo veikloje laikosi visų darbo saugos reikalavimų;

11. Susijusiais asmenimis:

- a. Tarp Pardavėjo ir Bendrovės nėra jokių tarpusavio įsipareigojimų;

12. Pretenzijomis, bylinėjimusi:

- a. Bendrovė nėra inicijavusi jokių ir Bendrovės atžvilgiu nėra pradėtų ir (ar) vykstančių teisminių ar arbitražo procesų, Bendrovės nėra gavusi ir / ar pateikusi jokių pretenzijų, kurių atžvilgiu gali grėsti teisminiai ar arbitražiniai procesai.

Notaro pareiga išaiškinti teises sandorio pasekmes nepriklauso nuo to, kas rengia sandorio projektą: notaras ar sandorio šalys. Kai sandorio projektas rengiamas sandorio šalių, yra rizika, kad dėl teisinių žinių trūkumo ar projekto rengimą iniciavusios / parengusios šalies įtakos, sutarties projektas bus palankesnis vienai iš šalių. Kadangi notaras užtikrina visų notarinio veiksmo šalių interesų apsaugą, tai tvirtinant šalių pateiktą akcijų pirkimo-pardavimo sutarties projektą, notaras turėtų ypač atidžiai ir skrupulingai išanalizuoti pardavėjo teikiamus pareiškimus ir garantijas bei išaiškinti pirkėjui pardavėjo pareiškimų ir garantijų esmę bei prasmę. Dar daugiau, jis turėtų išsiaiškinti ir atkreipti pirkėjo dėmesį į tai, ar sandorio šalių parengtame sutarties projekte suformuluoti pardavėjo pareiškimai ir garantijos atitinka pirkėjo interesus, o nustatęs interesų neatitikimą, notaras turėtų atsisakyti tokį projektą tvirtinti.

Teisinį aiškumą, ginčų prevenciją ir šalių interesų apsaugą užtikrina ne tik šalių pareiškimai ir garantijos, bet ir prie notarinės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties pridedami sutarties priedai: bendrovės turimo turto, įsipareigojimų, kreditorių, skolininkų, tiekėjų, pirkėjų sąrašai su nuorodomis į dokumentus, iš kurių kyla minėtos teisės ir pareigos, bendrovės finansinės atskaitomybės ir kiti dokumentai.

6. Akcijų pirkimo-pardavimo ypatumai Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo įstatymo ir Miškų įstatymo kontekste

Tiek Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo įstatymas⁷⁹ (toliau – ŽŪPŽĮ), tiek Miškų įstatymas⁸⁰ numato tam tikrus ypatumus, sudarant juridinio asmens, nuosavybės teise valdančio tam tikro ploto žemės ūkio ar miškų ūkio paskirties sklypą, akcijų pirkimo-pardavimo sandorį.

ŽŪPŽĮ 1 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad daugiau negu 10 ha žemės ūkio paskirties žemės Lietuvos teritorijoje nuosavybės teise valdančio juridinio asmens ar daugiau negu 25 % tokio juridinio asmens akcijų (teisių, pajų) įgijėjui taikomi tokie patys šio ir kitų įstatymų nustatyti reikalavimai (taip pat ir dėl šio įgijėjo sudaromo sandorio notarinės formos) kaip ir žemės ūkio paskirties žemės pirkėjui. Žemės ūkio paskirties žemės pirkėjo deklaracijų pildymo ir pateikimo taisyklių⁸¹ 5–6 punktuose numatyta, kad daugiau kaip 10 ha žemės ūkio paskirties žemės nuosavybės teise valdančio juridinio asmens akcijų (teisių, pajų) perleidimo sandoris, po kurio akcijų (teisių, pajų) įgijėjas tampa daugiau kaip 25 % juridinio asmens akcijų (teisių, pajų) valdytoju, laikomas žemės įsigijimu pagal ŽŪPŽĮ. Vadinasi, akcijų pirkimo-pardavimo sutartis, kurią sudaręs pirkėjas nuosavybės teise turės daugiau kaip 25 % bendrovės, nuosavybės teise valdančios daugiau negu 10 ha žemės ūkio paskirties žemės, akcijų, yra prilyginama nekilnojamojo daikto perleidimui, o pagal CK 6.393 straipsnio 1 dalį tokie sandoriai turi būti notarinės formos. Tai suponuoja, kad tais atvejais, kai asmuo jau turi 25 % tokios bendrovės akcijų ir siekia įsigyti dar, toks sandoris turi būti notarinės formos, neatsižvelgiant į CK 1.74 straipsnio 1 dalyje numatytus reikalavimus UAB akcijų perleidimui.

Galimos situacijos, kai perkamos visos UAB akcijos, pati UAB žemės ūkio paskirties žemės nuosavybės teise neturi, tačiau turi dukterinę bendrovę, kuri valdo 20 ha žemės ūkio paskirties žemės. Šiuo atveju ŽŪPŽĮ 1 straipsnio 3 dalies nuostatos netaikomos, kadangi bendrovė, kurios akcijos įsigyjamas, žemės neturi⁸².

Tvirtinant UAB, turinčios daugiau negu 10 ha žemės ūkio paskirties žemės, pirkimo-pardavimo sutartį, kai įgijėjas tampa daugiau negu 25 procentų UAB savininku, notarui pateikiamas Nacionalinės žemės tarnybos prie Aplinkos ministerijos sutikimas įsigyti žemės ūkio paskirties žemės ir žemės ūkio paskirties žemės pirkėjo deklaracija. ŽŪPŽĮ 1 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad akcijų pirkėjui taikomi tokie patys šio ir kitų įstatymų nustatyti reikalavimai kaip ir žemės ūkio paskirties žemės pirkėjui, o pagal 5 straipsnio 5 dalį Nacionalinė žemės tarnyba išduoda pažymą žemės sklypo pardavėjui, kad šis žemės ūkio paskirties žemės sklypas parduodamas šiame straipsnyje nustatyta tvarka pirmumo tei-

⁷⁹ Valstybės žinios, 2003, Nr. 15-600.

⁸⁰ Valstybės žinios, 1994, Nr. 96-1872.

⁸¹ Žemės ūkio paskirties žemės pirkėjo deklaracijų pildymo ir pateikimo taisyklės, patvirtintos Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro 2013-12-12 įsakymu Nr. 3D-836 (Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro 2014-05-07 įsakymo Nr. 3D-263 redakcija) // Valstybės žinios, 2013, Nr. 129-6593.

⁸² Autorių kolektyvas. *Konsultacijos* // Notariatas, 2017, Nr. 24, p. 127.

sę turinčiam jį pirkti asmeniui. Taigi, kyla klausimas, ar taikytina įstatymo nuostata dėl pirmumo ir ar reikia tokiu atveju notarui pateikti minėtą pažymą. Kadangi perleidžiamos UAB akcijos, o ne žemės ūkio paskirties žemė, manytina, kad, vadovaujantis protingumo principu, nuostata dėl pirmumo teisę turinčių asmenų šiuo atveju netaikytina⁸³.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio 3 dalies įgyvendinimo konstitucinio įstatymo⁸⁴ 3–4 straipsniuose numatyta, kad įsigyti nuosavybės teise žemę, vidaus vandenis ir miškus gali užsienio subjektai, atitinkantys Lietuvos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus. Lietuvos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus atitinka užsienio juridiniai asmenys, taip pat kitos užsienio organizacijos, įsteigti valstybėse, kurios neįeina į buvusios Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos pagrindu įkurtas politines, karines, ekonomines ar kitokias valstybių sąjungas arba sandraugas ir kurios yra bent vienos iš šių sąjungų, susitarimų ar organizacijų narės: 1) Europos Sąjungos; 2) Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos; 3) Europos ekonominės erdvės susitarimo; 4) Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos. Minėtus kriterijus taip pat atitinka nurodytų valstybių piliečiai ir šių užsienio valstybių nuolatiniai gyventojai, taip pat Lietuvos Respublikos nuolatiniai gyventojai, neturintys Lietuvos Respublikos pilietybės. Minėta, kad bendrovės, turinčios 10 ha žemės ūkio paskirties žemės, daugiau kaip 25 % akcijų įgijėjui taikomi žemės įsigijimą reglamentuojantys teisės aktai, todėl, pvz., Azerbaidžano, kuris neatitinka Lietuvos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijų, pilietis negalėtų įsigyti daugiau kaip 25 % tokios bendrovės akcijų⁸⁵.

Miškų įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad asmenys gali įsigyti daugiau negu 20 % juridinio asmens, nuosavybės teise turinčio daugiau negu 400 ha miškų ūkio paskirties žemės Lietuvos Respublikos teritorijoje, akcijų tik gavę Nacionalinės žemės tarnybos prie Aplinkos ministerijos sutikimą. Miškų ūkio paskirties žemės sklypo (-ų) pirkėjo deklaracijų pildymo ir pateikimo taisyklių⁸⁶ 4.1–4.2 punktuose numatyta, kad sudarant daugiau nei 20 % juridinio asmens, nuosavybės teise turinčio daugiau negu 400 ha miškų ūkio paskirties žemės Lietuvos Respublikos teritorijoje, akcijų perleidimo sandorį arba juridinio asmens akcijų (teisių, pajų) perleidimo sandorį, po kurio akcijų (teisių, pajų) įgijėjas tampa daugiau kaip 25 % juridinio asmens akcijų (teisių, pajų) valdytoju, notarui taip pat turi būti pateikta pirkėjo deklaracija.

Miškų įstatymo 4¹ straipsnyje, analogiškai kaip ir ŽŪPŽĮĮ 5 straipsnyje, įtvirtinta pirmumo teisė įsigyti miškų ūkio paskirties žemės sklypą. Autoriaus nuomone, perleidžiant UAB akcijas pirmumo teisė neturėtų būti taikoma, kadangi perleidžiamas ne sklypas, o akcijos.

⁸³ Autorių kolektyvas. *Konsultacijos* // Notariatas, 2016, Nr. 21, p. 98–99.

⁸⁴ Valstybės žinios, 1996, Nr. 64-1503.

⁸⁵ Autorių kolektyvas. *Konsultacijos* // Notariatas, 2016, Nr. 21, p. 85.

⁸⁶ Miškų ūkio paskirties žemės sklypo (-ų) pirkėjo deklaracijų pildymo ir pateikimo taisyklės, patvirtintos Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2019-12-30 įsakymu Nr. D1-777 // TAR, 2019-12-30, Nr. 21616.

Kadangi Miškų įstatyme nėra analogiškos nuostatos kaip ŽŪPŽĮ 1 straipsnio 3 dalyje, kad daugiau negu 25 % tokio juridinio asmens akcijų (teisių, pajų) įgijėjui taikomi tokie patys šio ir kitų įstatymų nustatyti reikalavimai (taip pat ir dėl šio įgijėjo sudaromo sandorio notarinės formos) kaip ir žemės ūkio paskirties žemės pirkėjui, manytina, kad bendrovės, nuosavybės teise valdančios miškų ūkio paskirties žemę Lietuvos Respublikoje, akcijų gali įsigyti ir subjektai, neatitinkantys Lietuvos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijų.

Akcijų pirkimo-pardavimo šalys gali nežinoti apie aukščiau minėtus ribojimus, todėl notaras privalo sandorio šalims apie tai išaiškinti. Apie tai patartina akcijų pirkimo-pardavimo sutartyje suformuluoti atskirą šalių pareiškimą ir / ar garantiją⁸⁷. Šalys gali specialiai nutylėti aplinkybes dėl bendrovės nuosavybės teise valdomos žemės ūkio paskirties ar miškų ūkio paskirties žemės plotų ir nepateikti notarui jokių privalomų dokumentų, todėl notaras turėtų informaciją, ar bendrovė nuosavybės teise valdo žemę ir / ar mišką, patikrinti Nekilnojamojo turto registro duomenų bazėje.

7. Kiti svarbūs aspektai, notarui tvirtinant akcijų pirkimo-pardavimo sutartį

Pagrindiniai praktiniai klausimai ir notaro atliktini veiksmai, tvirtinant akcijų pirkimo-pardavimo sutartį, reglamentuoti Lietuvos notarų rūmų prezidiumo 2015-01-15 nutarimu Nr. 4.1. (su pakeitimais ir papildymais) patvirtintoje konsultacijoje „Dėl uždarnosios akcinės bendrovės akcijų pirkimo-pardavimo sutarties ir bendrovės akcijų pasirašymo sutarties sudarymo notarine tvarka“⁸⁸. Žemiau glaustai pateikiama informacija, kuri iš dalies papildo konsultacijoje aptariamus aspektus.

7.1. Nematerialiųjų akcijų nuosavybės teisės perėjimo momentas

ABĮ 46 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad nematerialių akcijų perleidimas fiksuojamas įrašais jų perleidėjo ir jų įgijėjo asmeninėse vertybinių popierių sąskaitose. Taigi, sutartinis akcininko nuosavybės teisės į nematerialias bendrovės akcijas įgijimas ir akcininko teisių įgyvendinimo pradžia neviešoje akcijų rinkoje yra susiję su dviem juridiniais faktais – akcijų perleidimo sutarties (pirkimo-pardavimo, dovanojimo, mainų) sudarymu ir

⁸⁷ Pvz., kiekviena šalis pareiškia ir garantuoja, kad bendrovė Lietuvos teritorijoje nuosavybės teise nevaldo daugiau negu 10 ha žemės ūkio paskirties žemės ir pirkėjui netaikomi Lietuvos Respublikos žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo įstatymo ir kitų įstatymų nustatyti reikalavimai kaip žemės ūkio paskirties žemės pirkėjui; Bendrovė nuosavybės teise neturi daugiau negu 400 ha miškų ūkio paskirties žemės Lietuvos Respublikos teritorijoje ir Pirkėjui nereikia gauti Nacionalinės žemės tarnybos sutikimo įsigyti miškų paskirties žemės sklypą.

⁸⁸ Autorių kolektyvas. *Konsultacijos* // Notariatas, 2015, Nr. 19, p. 63.

bendrovės atliekamu įrašu akcininkų vertybinių popierių sąskaitoje⁸⁹. Kasacinio teismo praktika šiuo klausimu kito. Iš pradžių buvo formuojama pozicija, kad akcijų perleidimo sutartis ir bendrovės atliekamas įrašas akcininkų vertybinių popierių sąskaitoje sukuria savarankiškas teises pasekmes – sutartis yra nuosavybės teisės įgyjimo pagrindas, o sutarties išviešinimas leidžia įgyvendinti akcininko teises bendrovės atžvilgiu ir sukuria pasekmes trečiųjų asmenų atžvilgiu⁹⁰. Vėlesnėse bylose kasacinis teismas pasisakė, kad nuosavybės teisė į uždarnosios akcinės bendrovės nematerialias akcijas įgyjama, ir kartu atsiranda akcininko teisės, nuo bendrovės įrašo padarymo įgyjančio asmens akcijų sąskaitose⁹¹. Kadangi nuosavybės teisė į nematerialias akcijas sutartį sudarant notarine tvarka atsiranda ne nuo sutarties patvirtinimo, o nuo įrašų padarymo, todėl notaras turėtų išaiškinti pirkėjui apie jo pareigą pateikti sutartį bendrovės vertybinių popierių sąskaitų tvarkytojui parduodamų akcijų perleidimo faktui užfiksuoti ir nuosavybės teisei įgyti.

7.2. Pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas

ABĮ 47 straipsnio 1–2 dalyse numatyta, kad apie ketinimą parduoti visas ar dalį uždarnosios akcinės bendrovės akcijų akcininkas privalo raštu pranešti uždarajai akcinei bendrovei, nurodydamas perleidžiamų akcijų skaičių pagal klases ir pardavimo kainą, o pirmumo teisę įsigyti visas parduodamas uždarnosios akcinės bendrovės akcijas turi akcininko pranešimo apie ketinimą parduoti akcijas gavimo uždarojoje akcinėje bendrovėje dieną buvę jos akcininkai. ABĮ 47 straipsnio 9 dalyje nuo 2022-11-30 įtvirtinta nuostata, kad uždarnosios akcinės bendrovės įstatuose gali būti nustatyta, kad pirmumo teisė, numatyta šio straipsnio 2 dalyje, netaikoma, taip pat gali būti nustatyta kitokia, nei šio straipsnio 1 ir 3–8 dalyse nustatyta, akcijų pardavimo tvarka⁹². ABĮ pakeitimo aiškinamajame rašte⁹³

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl akcininko teisių įgyvendinimo ir jų gynimo būdų apžvalga // Teismų praktika, Nr. 50, p. 24. Prieiga per internetą https://www.lat.lt/data/public/uploads/2019/06/2019_akcininko-teisiu-igyvendinimo-apzvalga.docx (žiūrėta 2022-11-30).

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000-05-01 nutartis c. b. Nr. 3K-3-494/2000, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-06-23 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-386/2004.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-12-21 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-549/2010, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-03-29 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-189/2013, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016-11-18 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-457-686/2016.

⁹² Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo Nr. VIII-1835 2, 15, 17, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 30-1, 32, 34, 37, 37-2, 40, 42, 45, 47, 47-1, 51, 56 ir 78 straipsnių, priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo 46-1 straipsniu įstatymas // TAR, 2022, Nr. 24190

⁹³ Žr. RIMAS, J. *Privataus kapitalo sandoriai: bendrovių teisės aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010, p. 248; BITĖ V., KIRŠIENĖ, J., *Akcininkų išankstinio atsiskyrimo pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas teisinis vertinimas* // Jurisprudencija. 2008, t. 107, Nr. 5, p. 63–64; BITĖ, V., NARKEVIČIUS Ž., *Pre-emption right of shareholders to purchase shares for sale in private limited liability companies: the problematic legal remedies* // Verslas: teorija ir praktika. Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2016, t. 17, Nr. 2, p. 152. Taip pat žr. Panevėžio apygardos teismo 2022-06-21 nutartį civilinėje byloje Nr. e2A-240-278/2022; Vilniaus apygardos teismo 2015-10-17 nutartį civilinėje byloje Nr. e2-2769-392/2016.

nurodoma, kad praktikoje, taip pat ir tarp mokslininkų kilo nemažai diskusijų, ar kitokia įstatuose nustatyta uždarnosios akcinės bendrovės akcijų perleidimo tvarka apima ir galimybes atšaukti esamų akcininkų pirmumo teisę įsigyti visas parduodamas uždarnosios akcinės bendrovės akcijas. Projekto rengėjų nuomone, galimybės nustatyti kitokią uždarnosios akcinės bendrovės akcijų pardavimo tvarką pirmumo teisę nustatanti Akcinių bendrovių įstatymo nuostata turėtų būti dispozityvi, sudarant galimybę patiems akcininkams nustatyti jiems priimtinausią akcijų pardavimo procedūrą, kuri bendrovės įstatuose galėtų būti reguliuojama tiek griežčiau (pvz., nustatant ilgesnius terminus akcininkų galimybei pasinaudoti pirmumo teise įsigyti uždarnosios akcinės bendrovės akcijas), tiek laisviau (pvz., nustatyti trumpesnius akcininkų galimybės pasinaudoti pirmumo teise įsigyti uždarnosios akcinės bendrovės akcijas terminus arba atsisakyti esamų akcininkų pirmumo teisės iš viso)⁹⁴.

Akcininkai turi teisę parduoti akcijas ne tik kiekvienas atskirai, bet ir sudarydami ke liams akcininkams priklausančių akcijų paketus, įstatymas neįpareigoja kiekvieno parduodančiojo akcijas akcininko atskirai pranešti apie parduodamų akcijų kiekį bei kainą, kai akcijas vienu metu parduoda grupė akcininkų, t. y. pranešime apie akcijų pardavimą akcininkai gali nurodyti bendrą visų parduodamų akcijų skaičių bei pardavimo kainą⁹⁵.

Atkreiptinas dėmesys, kad imperatyvioji CK 6.102 straipsnio 3 dalies norma draudžia perleisti reikalavimą, kuris neatsiejamai susijęs su kreditoriaus asmeniu (reikalavimą išlaikyti, reikalavimą atlyginti žalą, padarytą dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo ir t. t.). Atsižvelgdamas į tai, kasacinis teismas yra suformavęs praktiką, kad UAB akcininko pirmumo teisė įsigyti bendrovės akcijų yra neatsiejamai susijusi su akcininko asmeniu, todėl jos perleidimas yra draudžiamas, o jei toks sandoris jau sudarytas, jis yra niekinis ir negalioja⁹⁶.

Jeigu akcininkų pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas pažeidžiama, tai akcininkas gali ginti savo teises, reikalaudamas akcijų pirkimo-pardavimo sandorį pripažinti negaliojančiu ir taikyti restituciją⁹⁷. Tokiu atveju akcininkas, pažeidęs kitų akcininkų pirmumo teisę, norėdamas dar kartą perleisti akcijas, privalo tinkamai įvykdyti ABĮ 47 straipsnyje nustatytus reikalavimus. Kasacinio teismo praktikoje taip pat įtvirtinta, kad bendrovės akcijų nuosavybės teisė nesukuria akcininkui bendraturčio teisinio statuso, todėl CK 4.79 straipsnio nuostatos dėl pirkėjų teisių perkėlimo parduodant akcijas netaikomos, o akcininkas (pardavėjas), pateikęs pasiūlymą, gali keisti kainą ir kitas sąlygas, kai sužino, kad kitas akcininkas nori įsigyti akcijas už kitą kainą arba atsisakyti iš viso parduoti turimas akcijas⁹⁸.

⁹⁴ Aiškinamasis raštas dėl Akcinių bendrovių įstatymo Nr. VIII-1835 2, 15, 17, 21, 27, 28, 29, 30, 30(1), 32, 34, 37, 37(2), 40, 42, 45, 47, 47(1), 51 ir 78 straipsnių, priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo 46(1) straipsniu įstatymo projekto. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/25521d90f24011ecbfe9c72e552dd5bd?jfwid=13vf82qms8> (žiūrėta 2022-11-30).

⁹⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2006-04-04 nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-183/2006.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007-11-19 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-495/2007.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016-01-21 nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-18-469/2016.

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-12-22 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-587/2009.

Pagal CK 6.436 straipsnio 1–2 dalis skolos padengimo sutartimi skolininkas perduoda savo turtą, kuris kreditoriui neįkeistas, kreditoriui nuosavybės teise kaip užmokestį už savo piniginę ar kitą turtinę skolą; skolos padengimo sutarčiai taikomos pirkimo-pardavimo sutarčių taisyklės, o asmeniui, perduodančiam turtą (skolininkui) pagal skolos padengimo sutartį, tenka visos pardavėjo pareigos. Aiškinant šią normą, būtų galima daryti išvadą kad akcininkas (skolininkas) negalėtų sudaryti skolos padengimo sutarties, kuria už skolą perduotų savo akcijas kreditoriui, netaikant ABĮ 47 straipsnyje numatytų akcinių pirkimo procedūrų. Lyginamuoju aspektu pažymėtina, jog panašiuose teisiniuose santykiuose (pvz., sprendžiant dėl pirmumo teisės įsigyti privačią žemės ūkio paskirties žemę pagal ŽŪPŽĮĮ 5 straipsnį), žemės sklypą perleidžiant pagal skolos padengimo sutartį pirmumo teisė yra taikoma⁹⁹. Visgi, teismų praktikoje išaiškinta, kad sudarant skolos padengimo sutartį ABĮ 47 straipsnio nuostatos netaikytinos, kadangi nors skolos padengimas turtu ir pirkimas-pardavimas turi bendrų bruožų, bet jie nėra tapatūs sandoriai: pirkimo-pardavimo sutartimi daiktas perduodamas kito asmens nuosavybėn už sutartą pinigų sumą (kainą), o pagal skolos padengimo sutartį skolininkas perduoda savo turtą kreditoriui nuosavybės teise kaip užmokestį už savo piniginę ar turtinę skolą¹⁰⁰. Be to, teismas atsižvelgė į sutarčių laisvės principą (galimybę savininkui pasirinkti už perleidžiamą turtą pageidaujamo gauti atlyginimo rūšį) ir draudimą teisės aktuose įtvirtintus savininko teisių ribojimus aiškinti plečiamai.

Doktrinoje teigiama, kad galimas išankstinis pirmumo teisės atsisakymas, pvz., suformuluotas akcinių sutartyje. Tokiu atveju prievolinis įsipareigojimas akcijų pardavimo atveju pasirašyti ir pateikti atsisakymą pirkti parduodamas akcijas arba nepateikti jokio atsakymo gali būti pripažintas teisėtu ir tinkamu, jeigu prievolės dalykas bus pakankamai apibrėžtas, o pats įsipareigojimas nepažeis nei bendrųjų civilinės teisės principų (CK 1.2 str.), nei specialiųjų prievolių teisės principų – t. y. bus sąžiningas, protingas, teisingas, nediskriminuojantis¹⁰¹.

ABĮ 47 straipsnio 1 dalis įpareigoja akcininką apie ketinimą parduoti visas ar dalį uždarosios akcinės bendrovės akcijų akcininką raštu pranešti uždarajai akcinei bendrovei, tačiau nenurodyta, kuriuo momentu ši pareiga turi būti įgyvendinama. Teismų praktikoje akcininko pranešimas apie ketinimą parduoti akcijas, pateiktas jau po akcijų pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo, tačiau iki nuosavybės perleidimo, buvo pripažintas teisėtu¹⁰².

⁹⁹ Lietuvos notarų rūmų prezidiumo 2014-02-13 nutarimu Nr. 4.4. (su pakeitimais ir papildymais) patvirtinta konsultacija „Dėl Lietuvos Respublikos žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos miškų įstatymo taikymo“ // Notariatas, 2018, Nr. 27, p. 81.

¹⁰⁰ Kauno apygardos teismo 2015-06-08 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1392-658/2015.

¹⁰¹ BITĖ V., KIRŠIENĖ, J. *Akcinių išankstinio atsisakymo pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas teisinis vertinimas* // Jurisprudencija. 2008, t. 107, Nr. 5, p. 67–68.

¹⁰² Lietuvos apeliacinio teismo 2016-06-08 nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-400-186/2016.

Išvados

Akcijos pasižymi specialiomis savybėmis, todėl jos nepatenka į tradicinę daikto, kaip materialaus turto, sampratą, ir yra laikomos atskiros rūšies turtu. Akcijos daiktu laikytinos tik formaliai, kaip juridinis instrumentas, suteikiantis tam tikroms teisėms materialinę formą su galimybe taikyti joms teisinį daiktų režimą.

Nors notarinės formos reikalavimas akcijų pirkimo-pardavimo sutarčiai įsigaliojo 2015-01-01, tačiau atsižvelgiant į siekį apsaugoti tiek viešą, tiek privatų interesą nuo pat CK įsigaliojimo 2001-07-01 akcijų pirkimui-pardavimui įstatymų leidėjas galėjo nustatyti privalomą notarinę formą, nes sandorio šalims, ypač kai jos yra fiziniai asmenys, toks sandoris gali būti labai didelės vertės ir sudaromas tik vieną ar keletą kartų per gyvenimą. Notaras, atsižvelgdamas į sandorių, kuriais akcijų pardavėjas įgijo akcijas, sudarymo aplinkybes, galėtų atsakyti tvirtinti akcijų pirkimo-pardavimo sutartį, jei jam kiltų įtarimų, kad anksčiau nupirktos akcijos buvo specialiai išskaidytos, siekiant išvengti notarinės sandorio formos reikalavimo.

Dėl akcijų, kaip daiktų, specifikos, jei ko kita nesusitarta sutartimi, akcijos trūkumai neapima bendrovės turto trūkumų, todėl notarui kyla pareiga išaiškinti pirkėjui rizikas, įsigyjant akcijas, o ne įmonę ar įmonę sudarantį atskirą turtą. Pirkėjas taip pat turėtų būti informuotas apie įmonės patikrinimo (angl. *due diligence*) neatlikimo galimus neigiamus padarinius. Visgi akcijų pirkėjo rizikos dėl bendrovės turto, įsipareigojimų ir kitų aspektų gali būti valdomos pareiškimų ir garantijų instituto pagalba bei sudarant mišrias (turinčias ir įmonės pirkimo-pardavimo požymių) sutartis.

Kadangi akcijų pirkimo-pardavimo sutartis, kurią sudaręs pirkėjas nuosavybės turės daugiau kaip 25 % bendrovės, nuosavybės teise valdančios daugiau negu 10 ha žemės ūkio paskirties žemės, akcijų, yra prilyginama nekilnojamojo daikto perleidimui, tai tais atvejais, kai asmuo jau turi 25 % tokios bendrovės akcijų ir siekia įsigyti dar, toks sandoris turi būti notarinės formos, neatsižvelgiant į CK 1.74 straipsnio 1 dalyje numatytus reikalavimus.

Nuostatos dėl pirmumo, įtvirtintos Miškų įstatyme ir ŽŪPŽĮĮ, nėra taikomos įsigyjant akcijų bendrovės, nuosavybės teise valdančios žemės ūkio ar miškų ūkio paskirties žemės sklypus, todėl notarui neteiktina Nacionalinės žemės tarnybos pažyma apie pirmumo teisę turinčius asmenis.

Atkreiptinas dėmesys, jog Lietuvos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijai taikomi, kai įsigyjama daugiau nei 25 % UAB, nuosavybės teise valdančios daugiau nei 10 ha žemės ūkio paskirties žemės, bet netaikomi, kai įsigyjama UAB, nuosavybės teise valdanti miškų ūkio paskirties žemę.

Kadangi nuosavybės teisė į nematerialias akcijas pereina nuo įrašo padarymo įgyjančio asmens akcijų sąskaitose, tai notaras turėtų išaiškinti pirkėjui apie jo pareigą pateikti sutartį bendrovės vertybinių popierių sąskaitų tvarkytojui parduodamų akcijų perleidimo faktui užfiksuoti ir nuosavybės teisei įgyti.

Kalbant apie akcininkų pirmumo teisę įsigyti parduodamas akcijas, kai sudaroma skolos padengimo sutartis, verta pažymėti, kad negausioje teismų praktikoje esti pozicija, jog pirmumo teisė skolos padengimo turtu sutarties atveju neatsiranda. Visgi, atsižvelgiant į tai, kad skolos padengimo sutarčiai taikomos pirkimo-pardavimo sutarčių taisyklės, labiau pagrįsta atrodo nuomonė, jog sudarant tokio tipo sutartį turi būti įgyvendintos ABĮ numatytos procedūros dėl pirmumo teisės.

Akcininko pranešimas apie ketinimą parduoti akcijas gali būti pateiktas ir po akcijų pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo, svarbu, kad iki nuosavybės perėjimo momento akcininkai galėtų įgyvendinti savo pirmumo teisę įsigyti parduodamas akcijas.

Hipotekos teisės perleidimo ypatumai

Dalia VAIŠYTĖ

Kandidatė į notarus
(asesorė)
Notaro atstovė

Įvadas

Pastaruosius kelerius metus nekilnojamojo turto pirkimo-pardavimo sutarčių skaičius savo gausa stebino ne tik ekonomistus, bet ir notarus, tvirtinančius tokio tipo sandorius. Atrodo, išgyvenus pasaulinę pandemiją ir prasidėjus karui Ukrainoje, pasaulinė ekonomika susiduria su sudėtingais ekonomikos iššūkiais: išaugusios naftos, energetikos ir maisto produktų kainos, auganti infliacija iš esmės paveikia ne tik pramonės sektorių¹, bet ir daugelį juridinių bei fizinių asmenų, ypač turinčių finansinių įsipareigojimų. 2008 metų krizė parodė, kaip yra rizikinga prisiimti daug ir įvairių prievolių, kurias anksčiau ar vėliau tenka įvykdyti arba bankrutuoti.

Pastaraisiais metais ne kartą viešojoje erdvėje buvo skelbiama informacija apie skolų išieškojimo bendrovių siekius įsigyti ar jau įgytas bankrutavusių kredito įstaigų arba sėkmingai veikiančių kredito įstaigų, tačiau valdančių neveiksnių paskolų portfelius, reika-

¹ Lietuvos bankas. Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2022 m. rugsėjis. Prieiga per internetą <https://www.lb.lt/uploads/publications/docs/38813_9b7324848a43c61dbfa8c7287de5445f.pdf> (žiūrėta 2022-10-20).

lavimo teisės². Išpopuliarėjus skolų pirkimo verslui yra perkamos įvairios struktūros ir kokybės skolos – nuo bankinių kreditų iki pavienių fizinių asmenų skolų. Pabrėžtina, kad šio verslo plėtra ir populiarumas taip pat tiesiogiai susijęs su reikalavimo ir hipotekos teisės perleidimo sutarčių skaičiaus didėjimu. Dažnu atveju prievolės, iš kurios kyla perleidžiamas reikalavimas, tinkamas įvykdymas yra užtikrintas nekilnojamojo turto hipoteka. Tokiu atveju kreditoriaus reikalavimo teisės perleidimas lemia ir hipotekos teisės perleidimą, kurio ypatumai, tokie kaip hipotekos teisės perleidimą reglamentuojančių teisės normų specifika, hipotekos teisės perleidimo sandorio formos reikalavimai, hipotekos sandorio šalių vaidmuo perleidžiant hipotekos teisę, yra analizuojami šiame straipsnyje.

Iki šiol hipotekos teisės perleidimo problematika nacionalinėje teisėje buvo analizuojama tik fragmentiškai. Paminėtini Robert Juodkos³, prof. Egidijaus Baranausko⁴ moksliniai darbai, be to, juose nagrinėti klausimai apima laikotarpį iki 2012 metų, kai įvyko hipotekos reforma. Atsižvelgiant į tai, straipsnio tikslas yra išanalizuoti hipotekos teisės perleidimą reglamentuojančias nacionalinės teisės normas bei jų kaitą, besiformuojančią teismų praktiką ir išsiaiškinti, su kokiomis problemomis susiduria notari, tvirtindami hipotekos teisės perleidimo sandorius ir taikydami imperatyvias teisės normas, esant skirtingoms faktinėms aplinkybėms.

Hipotekos teisės perleidimą reglamentuojantys teisės aktai

Nuo hipotekos instituto atsiradimo Lietuvos teisės sistemoje hipotekos perleidimą reglamentavo Lietuvos Respublikos hipotekos įstatymas (toliau – Hipotekos įstatymas)⁵. Šio įstatymo 47 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, kad hipotekinį reikalavimą kreditorius gali perleisti kitam asmeniui, išskyrus atvejus, kai šalių susitarimu hipotekos knygoje buvo įrašyta, jog kreditorius neturi teisės tai daryti. Toks šalių susitarimas negalimas, jei reikalavimas apsaugomas lakštine hipoteka. Atkreiptinas dėmesys, kad įstatymų leidėjas minėjo tik „hipotekinį reikalavimą“, o tai reiškia, kad buvo galimas hipoteka užtikrinto reikalavimo perleidimas, tačiau nebuvo atskirai įvardyta hipotekos teisė ir jos perleidi-

² GAPŠYS, J. *Trečią Medicinos banko neveiksnių paskolų portfelį nusipirko „Easy Debt Service“*, 2019, Prieiga per internetą <<https://www.vz.lt/rinkos/2019/12/12/trecia-medicinos-banko-neveiksniu-paskolu-portfeli-nusipirko-easy-debt-service>> (žiūrėta 2022-10-21); LKU kredito unijų grupė (2023), LCKU įsigijimo bankrutavusios kredito unijos „Taupkasė“ paskolų portfelį, 2022. Prieiga per internetą <<https://lku.lt/lietuvos-centrine-kredito-unija-isigijo-taupkases-paskolu-portfeli/>> (žiūrėta 2022-10-21).

³ JUODKA, R. *Hipotekos reikalavimo perleidimo analizė: teorinės ir praktinės problemos* // Teisė, 2002, Nr. 50 Prieiga per internetą <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367189883289/J.04~2004~1367189883289.pdf>> (žiūrėta 2022-09-09). ISSN 1392-1274.

⁴ BARANAUSKAS, E. *Įkeitimo teisinis reguliavimas: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

⁵ Lietuvos Respublikos hipotekos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) // Lietuvos aidas, 1992-10-13, Nr. 200-0.

mo galimybė. Hipotekos institutą inkorporavus į Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą⁶, Hipotekos įstatymas neteko galios ir pagrindinis įstatymas, reglamentuojantis hipotekos teisės perleidimą, tapo Civilinis kodeksas.

Civilinio kodekso 1.112 straipsnio 1 dalyje yra įvirtinta galimybė turtinėms teisėms būti civilinių teisių objektais ir dalyvauti civilinėje apyvartoje. Šiame straipsnyje nurodoma, kad daiktinė teisė priklauso civilinių teisių objektams. Tačiau, pažymėtina, kad daiktinių santykių absoliutumumas ir su tuo siejamas viešpatavimas daiktui yra šių santykių prigimtiniai požymiai, kurie savo ruožtu yra prielaida šių santykių specifiniam teisiniam reglamentavimui sukurti⁷. Sutiktina su teisės doktrinoje vyraujančia nuomone, kad turinių teisių dalyvavimas civilinėje apyvartoje pagal daiktinės teisės normas yra tam tikra prasme apribotas, t. y. daiktinės teisės normos turinių teisių apyvartai taikomos su išimtimis⁸, todėl ne visos daiktinės teisės gali būti civilinių teisių objektais nurodyto straipsnio prasme. Beveik visos daiktinės teisės yra neatskiriamos nuo paties daikto, o tai reiškia, kad negalima perleisti nuosavybės teisės be daikto, nes šios daiktinės teisės turinį sudaro galimybė turimu daiktu naudotis, valdyti ir juo disponuoti⁹, todėl perleisti tokią daiktinę teisę atskirai nuo daikto tampa praktiškai neįmanoma. Daiktinės teisės, kurios gali būti perleidžiamos atskirai nuo daikto, yra konkretizuojamos ir jų perleidimas reglamentuojamas Civilinio kodekso ketvirtosios knygos normose. Civilinis kodeksas kai kurias daiktines teises tiesiogiai draudžia perleisti, tačiau hipotekos reikalavimo perleidimas nepatenka į šį sąrašą.

Svarbu pažymėti, kad pagal nuo 2001 m. liepos 1 d. hipotekos reikalavimo perleidimą reglamentuojantį Civilinį kodeksą, hipotekos teisė nebuvo visiškai savarankiškas civilinių teisių santykių objektas, o tik fragmentiškai minimas prievolinius teisinius santykius reglamentuojančiose teisės normose, kaip antai Civilinio kodekso 6.101 straipsnio 2 dalis. Atsižvelgiant į teisinį reglamentavimą, hipotekos teisės padėtis tapo dvilypė, kadangi glaudžiai priklauso nuo kreditoriaus naudai įkeisto nekilnojamojo daikto, ir perleidžiant įkeistą daiktą „seka“ paskui daiktą, o tai riboja hipotekos teisės, kaip civilinių teisių santykių objekto, savarankiškumą. Antra vertus, teisės doktrinoje laikomasi pozicijos, kad hipotekos teisė, būdama skolininko prisiimtų įsipareigojimų įvykdymo užtikrinimo priemone, nepaisant gausybės įkeitimo kaip daiktinės teisės požymių, turi ir prievolinėms teisėms būdingas savybes: 1) įkeitimas apima ir įkeisto daikto draudimo atlyginimą (Civilinio kodekso 4.171 str. 5 d., 4.205 str. 3 d.); 2) įvykdęs svetimo daikto hipoteka apsaugotą skolinį įsipareigojimą įkeisto daikto savininkas įgyja į skolininką atgręžtinio reikalavimo teisę dėl sumokėtos sumos (Civilinio kodekso 4.195 str.); 3) jeigu nepakanka įkeisto daikto vertės reikalavimui tenkinti, kreditorius turi teisę nukreipti reikalavimo patenkinimą į kitą skolininko turtą bendra

⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁷ BARANAUSKAS, E., et al. *Daiktinė teisė: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 14.

⁸ SAKAVIČIUS, J. *Kai kurie daiktinės ir prievolinės teisės santykio probleminiai aspektai* // *Jurisprudencija*, t. 5, Nr. 107, 2008, p. 42–49.

⁹ JUZIKIENĖ, R., MIZARAS, V., SMALIUKAS, A. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 486.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso¹⁰ nustatyta tvarka; 4) įkeitimas (hipoteka) baigiasi, kai sutampa hipotekos kreditorius ir įkeisto turto savininkas (Civilinio kodekso 6.126 str. 8 d.)¹¹, kurios lemia galėjimą būti savarankišku civilinių teisinių santykių objektu.

Visgi tokiu reglamentavimu didelio aiškumo neatsirado. Civilinio kodekso 4.189 straipsnyje, reglamentuojančiame hipotekos reikalavimo perleidimą, nebuvo išskirta hipotekos teisė, kaip atskiras civilinės apyvartos objektas, o tik buvo perkelta beveik identiška nuostata iš Hipotekos įstatymo, – kreditorius hipotekos reikalavimą ar jo dalį gali perleisti kitam asmeniui, jeigu hipotekos sutartyje nenumatyta kitaip, – nukreipiant į Civilinio kodekso šeštosios knygos normas, nurodant, kad hipotekos reikalavimas perleidžiamas laikantis taisyklių, nustatytų šio kodekso šeštosios knygos normose, reglamentuojančiose reikalavimo teisės perleidimą.

Taigi, vystantis hipotekos institutui ir esant poreikiui modernizuoti bei reformuoti hipotekos institutą bei pašalinti minėtus prieštaravimus, 2012 m. liepos 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹², Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso¹³, Lietuvos Respublikos notariato įstatymo¹⁴ bei kitų teisės aktų pakeitimai, kuriais buvo reformuota hipotekos teisė Lietuvoje. Nors po minėto modernizavimo įstatymų leidėjas kaip ir ankstesnės redakcijos teisės aktuose paliko galioti dispozityvias teisės normas, leidžiančias hipotekos sandorio šalims susitarti dėl hipotekos reikalavimo perleidimo galimybės apribojimo, kartu turėjo įtakos ir hipotekos teisės perleidimui, buvo sukonkretinta bendroji teisės norma, jog perleidžiant hipoteka užtikrintą reikalavimą yra perleidžiama ir hipotekos teisė. Ši nuostata buvo įtvirtinta Civilinio kodekso 4.189 straipsnio 1 dalyje. Kitaip tariant, aukščiausios galios teisės aktu buvo įtvirtinta hipotekos teisė, kaip savarankiškas civilinių teisių objektas.

Visgi pažymėtina, jog įstatyminiu lygiu įtvirtinus hipotekos teisės perleidimo būtinumą, nebuvo išspręsti visi praktiniai šio instituto taikymo aspektai, su kuriais notarai susiduria praktikoje, visų pirma, Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalies, įtvirtinančios ribojimą svetimo daikto hipotekos atveju perleisti hipotekos teisę be įkeisto turto savininko sutikimo, taikymo problematika.

¹⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

¹¹ BARANAUSKAS, E. *Įkeitimo teisės prigimtis* // Jurisprudencija, t. 24, Nr. 16, 2002, p.127–132.

¹² 2011 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.127, 4.170, 4.171, 4.172, 4.173, 4.174, 4.175, 4.176, 4.177, 4.178, 4.179, 4.180, 4.181, 4.182, 4.183, 4.184, 4.185, 4.186, 4.187, 4.188, 4.189, 4.190, 4.191, 4.192, 4.193, 4.195, 4.196, 4.197, 4.198, 4.199, 4.200, 4.201, 4.202, 4.204, 4.206, 4.207, 4.209, 4.210, 4.211, 4.212, 4.213, 4.214, 4.216, 4.219, 4.220, 4.221, 4.223, 4.224, 4.225, 4.226, 4.256 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 4.192-1, 4.194-1 straipsniais įstatymas Nr. XI-1842 // Valstybės žinios, 2012-01-10, Nr. 6-178.

¹³ 2011 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 542, 543, 544, 545, 551, 554, 566, 715, 744, 745, 746, 747 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir 546, 547, 548, 549, 550, 552, 553, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 569 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas Nr. XI-1843 // Valstybės žinios, 2012-01-10, Nr. 6-179.

¹⁴ 2011 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 26, 43, 46 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir įstatymo papildymo 491 straipsniu įstatymas Nr. XI-1848 // Valstybės žinios, 2012-01-10, Nr. 6-184.

Hipoteka užtikrintos prievolės ir hipotekos sandorio santykis

Tam, kad būtų tinkamai atskleisti hipotekos teisės perleidimo ypatumai, trumpai apžvelgsime hipoteka užtikrintos prievolės ir hipotekos sandorio tarpusavio santykį. Be to, visapusiškai atskleidžiant hipotekos teisės perleidimo institutą, bus analizuojamos ir reikalavimo perleidimą reglamentuojančios nuostatos.

Hipoteka dėl savo pobūdžio ir požymių yra laikoma savarankiška daiktine teise, tačiau analizuojant hipotekos tikslus ir reglamentavimo specifiką galima teigti, kad hipoteka yra priskiriama prie prievolių įvykdymo užtikrinimo būdo, taip suteikiant hipotekai papildomą specifinį prievolinį pobūdį.

Civilinio kodekso 6.70 straipsnis nustato, kad hipoteka yra vienas iš prievolių įvykdymo užtikrinimo būdų, o tai reiškia, kad įstatymu suteikiama civilinio teisinio santykio šalims galimybė papildomai susitarti dėl tos prievolės įvykdymo užtikrinimo, sudarant hipotekos sutartį. Sudarant šalutinę (papildomą) prievolės įvykdymo užtikrinimo prievolę – hipoteką – sukuriamas naujas, nuo pagrindinės prievolės priklausomas, teisinis santykis. Šis teisinis santykis pasižymi keliais išskirtiniais bruožais, kurie yra esminiai toliau analizuojant hipotekos teisių perleidimo klausimą, t. y. hipoteka negali atsirasti be sandorio, kurio įvykdymas yra užtikrinamas hipoteka. Janina Stripeikienė nagrinėdama įkeitimo akcesoriškumo klausimą pabrėžia, kad sutiktina su E. Baranausko daroma išvada, kad įkeitimo teisei atsirasti pagrindinė prievolė nėra būtina, tačiau yra *conditio sine qua non* jai įgyvendinti¹⁵. Tenka sutikti, kad yra galimybė įkeisti turtą ar turtines teises ir nesant prievolei, kuria siekiama užtikrinti (pareikštinė hipoteka, būsimosios prievolės užtikrinimas), kita vertus, taikant įkeitimo teisę ir gavus kreditą, pareikštinė hipoteka tampa akcesoriška, t. y. priklausoma nuo pagrindinės prievolės¹⁶. Hipoteka tampa negaliojančia pripažinus užtikrintą susitarimą negaliojančiu ir pasibaigus užtikrintam sandoriui hipoteka pasibaigia taip pat. Visi šie bruožai yra įtvirtinti Civilinio kodekso ketvirtosios knygos normose, reglamentuojančiose hipotekos institutą¹⁷. Dėl šių savybių hipoteka turėtų būti laikoma papildoma (akcesorine), priklausoma nuo užtikrinamo susitarimo, prievole.

Aukščiau aptarta bendro pobūdžio taisyklė, kuri turėtų būti taikoma tais atvejais, kai teisės perleidimas yra vykdomas tarp hipotekos kreditoriaus ir trečiojo asmens. Civilinis kodeksas įtvirtina ir bendrosios taisyklės išimtį, kai hipotekos teisė gali būti perleidžiama hipotekos kreditoriaus kitam skolininko hipotekos kreditoriui, tačiau neperleidžiant reika-

¹⁵ BARANAUSKAS, E. *Įkeitimo teisinis reguliavimas*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 51.

¹⁶ STRIPEIKIENĖ, J. *Ar įkeitimo teisės akcesoriškumas – dogma?* // *Jurisprudencija*, t. 1, Nr. 103, 2008, p. 55–63. ISSN 1392-6195.

¹⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.170 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad hipoteka ir jos galiojimas priklauso nuo hipoteka užtikrintos pagrindinės prievolės galiojimo, o Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.197 straipsnio 2 dalies 1 punkte nurodyta, kad hipoteka pasibaigia, kai yra tinkamai įvykdytas skolinis įsipareigojimas arba hipoteka užtikrinta prievolė pasibaigia kitais hipotekos sandoryje ar įstatymų nustatytais pagrindais.

lavimo teisės, kylančios iš užtikrintos prievolės. Ši išimtis yra įtvirtinta Civilinio kodekso 4.190 straipsnyje, kuris reglamentuoja hipotekos kreditoriaus teisę perleisti savo eilės pirmumą patenkinti reikalavimą iš įkeisto daikto vertės kitam hipotekos kreditoriui. Šiuo atveju hipotekos kreditoriai tarpusavyje susitaria, kad pirmesnės eilės hipotekos kreditorius perleidžia savo teisę pirma eile išieškoti iš įkeisto daikto vertės paskesnės eilės hipotekos kreditoriui, tačiau užtikrinta prievolė lieka nepakitusi, t. y. reikalavimas pagal hipoteka užtikrintą prievolę lieka galioti tam pačiam kreditoriui visa apimtimi. Šis hipotekos teisės perleidimas yra vykdomas, vadovaujantis ne reikalavimo, kylančio iš užtikrintos pagrindinės prievolės, perleidimo pagrindu, tačiau atskiru pirmesnės eilės ir paskesnės eilės hipotekos kreditorių atskiru susitarimu. Atsižvelgiant į tai, šiuo atveju perleidžiama hipotekos teisė negali būti siejama su pagrindinės prievolės pakeitimu.

Kita bendrosios taisyklės išimtis yra reglamentuota Civilinio kodekso 4.189 straipsnio 3 dalyje. Ši išimtis yra taikoma, kai hipotekos sandorio šalys pasinaudoja sutarties laisvės principu ir susitaria, kad hipotekos sandoris yra laikomas vertybiniu popieriumi. Šiuo atveju hipotekos sandoris turi visus tipinius skolos vertybiniams popieriams keliamus reikalavimus, t. y. hipotekos sandoris tvirtinamas vieninteliu egzemplioriumi, sandoryje turi būti visi įstatymų reglamentuoti hipotekos sandorio turinio būtini duomenys ir hipotekos teisė perleidžiama padarant indosamentą hipotekos sandoryje. Būtent paskutinė savybė ir lemia, kad hipotekos sandoris šiuo atveju praranda savo priklausymą nuo užtikrintos prievolės ir yra perleidžiamas perduodant surašytą dokumentą naujam kreditoriui. Taip pat paminėtina, kad perleidžiant hipotekos teisę, kylančią iš hipotekos sandorio, kuris yra laikomas vertybiniu popieriumi, sistemiskai reikėtų taikyti ir Civilinio kodekso 1.101 straipsnio nuostatas, kurios sako, kad vertybinio popieriaus patvirtinta teisė gali būti perleista kitam asmeniui tik tuo atveju, kai perleidžiamas pats vertybinis popierius¹⁸.

Taigi, darytina išvada, kad hipotekos sandoris visais atvejais yra laikomas papildoma prievole, o hipotekos teisė atskirai nuo užtikrinto reikalavimo gali būti perleista tik išimtinai įstatyme nustatytais atvejais.

Hipotekos teisės perleidimo sandorio forma

Sutarties laisvės principas yra vienas pagrindinių privatinėje teisėje, lemiantis dispozityvaus reguliavimo metodo įtvirtinimą, reguliuojant civilinius teisinius santykius. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra konstatavęs, jog sutarties laisvės principas apima taip pat teisę savarankiškai nuspręsti dėl sutarties turinio bei formos, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas ar jos turinį, taip pat formą nustato imperatyviosios įstatymo normos arba tam tikrų sąlygų reikalauja viešoji tvarka, teisės principai, gera moralė¹⁹. Atsižvelgiant į tai, kad Civilinis kodeksas, kurio normos reglamentuoja hipote-

¹⁸ ČAPLINSKIENĖ, E., JANKAUSKAITĖ, V., JONAITYTĖ A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Ketvirtoji knyga. Daiktinė teisė. XI skyrius. Hipoteka. Vilnius: Justitia, 2013, p. 68.

¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-501/2006.

kos teisės perleidimą, nustato tik tam tikras asmenų elgesio gaires ir leidžia pasirinkti asmenims savo elgesio variantą, hipotekos teisės perleidimo sandorio formos klausimą aptarsime išsamiau.

Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad Civilinio kodekso nustatomi sandorio formos reikalavimai priklauso nuo sandorio sudėtingumo, reikšmės, vertės, dalyko²⁰, ir notarinė forma paprastai nustatoma tiems sandoriams, kurių teisėtumo, šalių valios išraiškos kontrolė dėl jų dalyko yra svarbi visuomenei, valstybei²¹. Atsižvelgiant į tai, kad hipoteka yra vienas sudėtingiausių ir reikšmingiausių visuomenei sandorių, Civilinio kodekso darbo rengimo grupė nustatė privalomą notarinę formą daiktinių teisių į nekilnojamuosius daiktus perleidimo ar šių teisių suvaržymo sandoriams, nes tokių sandorių kaina paprastai yra labai didelė, o žmogus per savo gyvenimą tokių svarbių sandorių tesudaro vieną kitą²². Atsižvelgiant į tai, teisės doktrinoje formuojama nuostata, kad sandoris, kai kartu perleidžiama ir hipotekos teisė ar jos dalis, turi būti sudaromas notarinės formos, nes pagal Civilinį kodekso 1.74 straipsnio 1 dalies 1 punktą daiktinių teisių į nekilnojamąjį daiktą perleidimo ir daiktinių teisių bei nekilnojamojo daikto suvaržymo sandoriai privalo būti sudaromi notarine forma²³. Tuo tarpu Civilinio kodekso 4.189 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad hipoteka užtikrintas reikalavimas perleidžiamas laikantis reikalavimo teisės perleidimą reglamentuojančių Civilinio kodekso šeštosios knygos nuostatų, o 6.103 straipsnyje nurodyta, jog reikalavimo perleidimo sutarties formai taikomi tokie pat reikalavimai kaip ir pagrindinei prievolei. Atkreiptinas dėmesys, jog ši teisės norma skirta reguliuoti reikalavimo perleidimą. Šioje vietoje dažniausiai ir kyla probleminis klausimas – kuria teisės norma vadovautis ir ką reikia laikyti pagrindine prievole – hipoteka užtikrintą susitarimą ar hipotekos sandorį, kuriuo yra užtikrintas tinkamas prievolės įvykdymas.

Dar 2002 m. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas suformavo teisės aiškinimo taisyklę, jog nekilnojamojo turto įkeitimo teisė įgyjama įregistravus sutartinę ar priverstinę hipoteką, kurios tikslas yra užtikrinti pagrindinės prievolės tinkamą įvykdymą, pagrindinės prievolės ir įkeitimo sandorio pasikeitimai sudaro pagrindą pakeisti hipotekos registro duomenis, įregistruojant pakeitimus ta pačia tvarka, kuria buvo registruojama pati hipoteka²⁴. Be to, Civilinio kodekso 4.185 straipsnio 6 dalyje yra nustatyta, kad visi hipotekos sandorio pakeitimai turi būti tokios pat formos kaip ir hipotekos sandoris. Visgi žemesnės instancijos teismai, aiškindami nurodytą teisės normą, laikosi priešingos pozicijos.

²⁰ BARTKUS, G., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 166

²¹ *Ibid.*; Mizaras, V., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 334.

²² MIKELĖNAS, V. *Sandorių notarinės formos nustatymo Lietuvos civilinėje teisėje kriterijai ir reikšmė: lyginamasis aspektas* // *Notariatas*. 2007, Nr. 2, p. 28.

²³ ČAPLINSKIENĖ, E., JANKAUSKAITĖ, V., JONAITYTĖ, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Ketvirtoji knyga. Daiktinė teisė. XI skyrius. Hipoteka. Vilnius: Justitia, 2013, p. 76.

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1195/2002.

Kauno apygardos teismas civilinėje byloje²⁵ nagrinėjo pareiškėjo skundą dėl notarės veiksmų ir prašė panaikinti notarės nutarimą „Dėl atsisakymo atlikti notarinį veiksma“ bei prašė įpareigoti notarę atlikti notarinį veiksma, hipotekos lakšte (bei hipotekos registre) atlikti pakeitimus, nurodant, kad kreditorius yra pareiškėjas, įgijęs visas reikalavimo teises, kylančias iš paskolos sutarties. Pareiškėjas notarei buvo pateikęs notarinės formos neatitinkančią sutartį, kurios pagrindu reikalavo pakeisti hipotekos kreditorių hipotekos lakšte.

Kauno apygardos teismas nutartyje pažymėjo, jog reikalavimo teisės perleidimu laikoma sutartis, pagal kurią pradinis kreditorius savo reikalavimo teisę perduoda kitam asmeniui, pats nustodamas būti prievolės šalis. Teisės doktrina tokias sutartis vadina cesijos sutartimis. Civilinio kodekso 6.101 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad reikalavimo įgijėjui pereina ir prievolės įvykdymui užtikrinti nustatytos teisės bei kitos papildomos teisės. Teismas paliko nepakeistą pirmosios instancijos teismo nutartį, kurioje buvo konstatuota, jog nagrinėjamu atveju hipotekos atsiradimo pagrindas yra kilęs iš paskolos sutarties, kuri patvirtinta šalių paprasta rašytine, bet ne notarine forma, ne iš notarinio sandorio. Ištyręs byloje pateiktus įrodymus teismas padarė išvadą, kad reikalavimo teisės perleidimo sutartis sudaroma tokia forma, kaip ir pagrindinė prievolė, t. y. paskolos sutartis, kuri sudaryta rašytine forma netvirtinant jos notariškai (Civilinio kodekso 6.103 str., 6.871 str.). Teismo vertinimu, daiktinių teisių suvaržymo apimtis po sandorio sudarymo nepakito, pasikeitė tik reikalavimo teisę į skolininką turinti pagrindinio sandorio šalis, kuria tapo pareiškėja. Kadangi Civiliniame kodekse nėra imperatyviai nustatyta, kad reikalavimo perleidimo sandoris į skolą, kuriuo perleidžiama ir hipoteka, privalo būti notarinės formos, ir tai nepažeidžia Civilinio kodekso 1.74 straipsnio 1 dalies 1 punkto, 4.185 straipsnyje sandorio formai keliamų reikalavimų, todėl teismas sprendė, jog pareiškėja įstatymo nustatyta tvarka įgijusi reikalavimo teises su jų užtikrinimo priemonėmis, turi teisę pakeisti kreditorių hipotekos sutartyje ir tai įregistruoti hipotekos registre²⁶.

Su šia teismo praktika, jog pagrindine prievole yra laikoma paskolos sutartis, kuriai nėra privaloma notarinė forma, todėl hipotekos teisė gali būti perleista paprasta, ne notarine forma, pasirašyta reikalavimo, kylančio iš paskolos sutarties, perleidimo sutartimi, nesutiktina.

Autorės nuomone, reikėtų atsižvelgti į tai, kad hipotekos teisė, nors ir yra akcesorinė, t. y. priklausoma pagrindinio reikalavimo atžvilgiu, tačiau kyla iš hipotekos sandorio. Kaip jau buvo minėta, hipotekos teisė yra atskiras civilinių teisių objektas, todėl reikėtų vadovautis Lietuvos Aukščiausio Teismo praktika ir pagrindine prievole, iš kurios kylančios teisės perleidžiamos, laikyti hipotekos sandorį, bei vadovautis Civilinio kodekso 6.183 straipsnio 3 dalimi, kuri nurodo, kad notarinės formos sutartis gali būti pakeista tik notarine forma.

Dėl neišsamaus hipotekos teisės perleidimo reglamentavimo notarų praktikoje iki šiol pasitaiko atvejų, kai hipotekos kreditorius viešame registre yra pakeičiamas, vadovaujan-

²⁵ Kauno apygardos teismo 2016 m. sausio 27 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2S-228-259/2016.

²⁶ *Ibid.*

tis reikalavimo teisių perleidimo sutartimi, sudaryta paprasta rašytine forma, ir vienašaliu naujojo kreditoriaus prašymu, arba netgi pateikus antstolio patvarkymą dėl išieškotojo pakeitimo vykdymo procese, kurio pagrindu naujasis kreditorius prašo pakeisti duomenis viešame registre. Pažymėtina, kad ir patys notarai laikosi skirtingos pozicijos analizuojamu klausimu.

Antai notarai, patvirtindami naujojo kreditoriaus prašymą (vienašalį sandorį) dėl hipotekos kreditoriaus pakeitimo viešame registre, vadovaudamiesi tik paprasta rašytine reikalavimo perleidimo sutartimi, formaliai išlaiko sandorio, kuriuo yra pakeičiami duomenys viešame registre, notarinės formos reikalavimą. Tokio vienašalio sandorio pagrindu nėra išreiškiama priešpriešinė valia, t. y. išreiškiama tik vienos reikalavimo teisių perleidimo sandorio šalies valia. Teisės doktrinoje laikomasi pozicijos, jog viena iš sandorio galiojimo sąlygų yra tai, kad valios išraiška turi atitikti sandorio dalyvių tikrąją valią²⁷. Tokiu būdu darytina pagrįsta išvada, – kadangi hipotekos sandoriui sudaryti reikalinga dviejų sandorio šalių išreikšta valia, tai ir perleidžiant teisę, kylančią iš hipotekos sandorio, turi būti įtvirtinta dviejų asmenų suderinta ir notarine forma išreikšta valia, – kreditorius perleidžia, o naujasis kreditorius priima perduodamą hipotekos teisę, kylančią iš hipotekos sandorio. Priešingu atveju, patvirtinus tik vienašalį naujojo kreditoriaus prašymą dėl hipotekos kreditoriaus pasikeitimo, būtų pažeista viena iš esminių sandorio galiojimo sąlygų, nes pradinio kreditoriaus tikroji valia nebūtų išreikšta tinkama forma.

Vykdymo procese susiduriama su dar neįprastesne situacija, kai antstolis pasinaudoja Civilinio proceso kodekso 596 straipsnyje nustatyta teise pakeisti išieškotoją vykdymo procese. Šiuo atveju taip pat kyla daug klausimų, kadangi antstolis, vadovaujantis vykdomuoju įrašu, notaro atliktu pagal hipotekos sandorį, kurio pagrindu yra pradėtas vykdymo procesas, ir jam pateikta paprastos rašytinės formos reikalavimo teisių perleidimo sutartimi, pakeičia išieškotoją vykdymo procese, apie tai pranešdamas vykdomąjį dokumentą išdavusiai institucijai, t. y. notarui. Esant tokiai situacijai, faktinis išieškotojas skiriasi nuo vykdomajame dokumente nurodyto asmens. Tokiu atveju naujasis kreditorius, vadovaujantis antstolio atliktu patvarkymu vykdymo procese, reikalauja notaro pakeisti hipotekos kreditorių tiek hipotekos sandoryje, tiek vykdomajame dokumente, tiek viešame registre.

Autorės nuomone, aprašytų skirtingų situacijų atsiradimo priežastis – Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso normų konkurencija bei prieštarumas, kurie įstatymų leidėjo turėtų būti pašalinti, įtvirtinant imperatyvią nuostatą, jog hipotekos teisė perleidžiama notarine forma, sudarant hipotekos teisės perleidimo sutartį. Savo ruožtu kreditorius vykdymo procese gali būti pakeistas taip pat tik pateikus notarinės formos hipotekos teisės perleidimo sutartį. Nepašalinus nurodytų prieštaravimų, nėra aišku, ar notaras turi prievolę, vadovaujantis antstolio patvarkymu, atlikti pakeitimus viešame registre dėl hipotekos kreditoriaus pakeitimo. Autorės nuomone, esant dabartiniam teisiniam reglamentavimui bei atsižvelgiant į teisės doktriną sandorių valios išreiškimo aspektu, tokios prievolės notarai neturi.

²⁷ Baranauskas, E., Kiršienė, J., Papirtis, L., et. al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. II tomas. 2005, p. 28–29.

Svarbu pažymėti, kad net esant įstatyme įtvirtintai prezumpcijai, kad viešo registro duomenys apie hipoteką yra vieši ir jie laikomi teisingais ir išsamiais tol, kol nenuginčyti įstatymų nustatyta tvarka²⁸, notarai, pasirinkę aukščiau aptartus hipotekos sandorio duomenų pakeitimo viešame registre variantus, gali susidurti su situacija, kada suinteresuotiems sąžiningiems asmenims atsiras galimybė ginčyti atliktą hipotekos duomenų pakeitimą viešame registre bei hipotekos teisės perleidimo faktą, nesilaikant notarinės formos. Tokiu atveju gali kilti notaro civilinės atsakomybės klausimas. Atsižvelgiant į tai, kad notaro pagrindinė funkcija yra užtikrinti, jog civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių, ir užtikrinti civilinių teisinių santykių teisėtumą, notarai turėtų atsisakyti atlikti notarinį veiksma, t. y. pakeisti hipotekos duomenis viešame registre, kad būtų išvengta galimų ginčų ir notaro civilinės atsakomybės klausimo kėlimo.

Reikėtų paminėti ir tai, kad hipotekos teisės perleidimo sutarties sudarymas nėra absoļiusus ir vienintelis būdas perleisti hipotekos teisę trečiajam asmeniui. Civilinio kodekso 4.189 straipsnio 2 dalis įtvirtina atvejį, kada hipotekos teisę gali būti perleista vienos hipotekos sandorio šalies valia, t. y. kai hipotekos sandoryje yra sulygta, kad hipotekos sandoris yra vertybinis popierius, jis perleidžiamas hipotekos kreditoriui padarant indosamentą hipotekos sandoryje ir hipotekos sandorio vienintelį egzempliorių, saugomą pas kreditorių, perduodant naujam kreditoriui. Pagal Civilinį kodeksą nereikalaujama, kad indosamentas būtų patvirtintas notaro, todėl šiuo atveju pakaktų naujojo kreditoriaus vienašalio prašymo pakeisti hipotekos kreditorių viešame registre, vadovaujantis pateiktu indosamentu, atliktu hipotekos sandoryje. Svarbu paminėti, jog šiuo atveju valios išraiška vienašaliu prašymu dėl hipotekos duomenų pakeitimo viešame registre negali būti laikoma sandorio šalių valios pažeidimu, nes šalys savo valią yra išreiškusios hipotekos sandoryje, nustatydamos, kad hipotekos sandoris yra laikomas vertybiniu popieriumi.

Ne visais atvejais reikalavimas perleidžiamas naujam kreditoriui sutartinių santykių pagrindu. Vadovaujantis Civilinio kodekso 6.50 straipsniu, prievolę ar jos dalį gali įvykdyti trečiasis asmuo. Civilinio kodekso 4.195 straipsnio 4 dalis nustato, kad, jeigu įkeisto daikto savininkas įvykdė skolininko įsipareigojimą arba jeigu jo daiktas buvo parduotas iš viešųjų varžytynių, jis įgyja į skolininką atgręžtinio reikalavimo teisę dėl sumokėtos sumos ar dėl daikto praradimo patirtų nuostolių atlyginimo. Šis kodekso straipsnis neatsiejamai turi būti aiškinamas kartu su Civilinio kodekso 6.101 straipsnio 4 dalies 3 punktu, 6.112 straipsnio 2 punktu ir 6.114 straipsnio 1 punktu. Šiuose straipsniuose yra įtvirtinti atvejai, kada reikalavimas pereina pagal įstatymą, kai prievolę kreditoriui įvykdo įkaito davėjas arba trečiasis asmuo. Teismų praktikoje yra išaiškinta, kad trečiajam asmeniui įvykdžius prievolę už pradinį skolininką įstatymo pagrindu įvyksta subrogacija, t. y. jis perima kreditoriaus reikalavimą pradiniam skolininkui ir įgyja regresio teisę į pradinį skolininką. Kartu su pagrindine prievole pereina ir akcesorinės prievolės. Trečiajam asmeniui įvykdžius dalį pagrindinės prievolės ir kreditoriui priėmus tokį prievolės įvykdymą, trečiajam asmeniui pereina regresio teisę į skolininko turtą dėl sumokėtos skolos išieškojimo bei

²⁸ ČAPLINSKIENĖ, E., JANKAUSKAITĖ, V., JONAITYTĖ, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Ketvirtoji knyga. Daiktinė teisė. XI skyrius. Hipoteka. Vilnius: Justitia, 2013, p. 65.

atitinkama pagrindinę prievolę užtikrinančių hipotekos ir įkeitimo teisių dalis²⁹. Taip pat yra konstatuota, kad prievolę už skolininką įvykdžius įkaito davėjui, atsiranda analogiški teisiniai padariniai, kaip ir tuo atveju, kai už skolininką prievolę įvykdo trečiasis asmuo³⁰.

Atsižvelgiant į tai, kad prievolę hipotekos kreditoriui gali įvykdyti ir laiduotojas bei pagal Civilinio kodekso 6.83 straipsnio, reglamentuojančio įvykdžiusio prievolę laiduotojo teises, 1 dalyje įtvirtintą nuostatą, įvykdžiusiam prievolę laiduotojui pereina visos kreditoriaus teisės pagal šią prievolę, to paties straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad kai laiduotojas įvykdo prievolę, kreditorius privalo perduoti jam reikalavimą skolininkui patvirtinančius dokumentus, taip pat šį reikalavimą užtikrinančias teises. Pastarosios teisės normos aiškinamos taip, kad laiduotojui įvykdžius prievolę už skolininką įvyksta subrogacija ir laiduotojui pereina visos kreditoriaus teisės pagal šią prievolę, taip pat ir kreditoriaus teisės, susijusios su prievolės įvykdymo užtikrinimu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vertinimu, Civilinio kodekso 6.112, 6.113 straipsniuose pavartota regreso sąvoka, atsižvelgiant ir į šias teisės normas aiškinančią teisės doktriną, neteikia pakankamo pagrindo aiškinti, kad hipotekos atveju įvyksta regresas, kai laidavimo atveju įvyksta subrogacija. Abiem šiais užtikrinimo būdais siekiama to paties tikslo – užtikrinti skolininko įsipareigojimus kreditoriams. Aptariamų užtikrinimo būdų netapatumas reglamentavimas, įtvirtintas Civilinio kodekso ketvirtosios ir šeštosios knygų normose, neteikia pagrindo pripažinti, kad juo įstatymo leidėjo valia yra įtvirtinti skirtingi teisiniai padariniai, atsirandantys, kai vienu atveju prievolę už skolininką įvykdo įkaito davėjas, o kitu atveju – laiduotojas. Aiškinimas, kad vienu atveju įvyksta regresas, o kitu – subrogacija, neatitiktų bendrųjų teisės principų (Civilinio kodekso 1.5 str. 4 d.), nes sukurtų netoleruotiną, teisinio pagrindimo stokojančią situaciją, kai įkaito davėjas ir laiduotojas, įvykdę prievolės už skolininką, atsidurtų skirtingoje teisinėje padėtyje³¹.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, ir į tai, kad reikalavimo teisei su visomis akcesorinėmis prievolėmis perėjus įstatymo pagrindu, kai prievolė hipotekos kreditoriui įvykdyta įkaito davėjo, skolininkas ir įkaito davėjas turi teisę susitarti, jog įkaito davėjas nesinaudos subrogacijos teise, todėl tokiu atveju, vadovaujantis Hipotekos (įkeitimo) sandorių tvirtinimo ir vykdymų įrašų atlikimo taisyklių³² 33 (1) punktu, notaras turėtų sandorio šalims pasiūlyti sudaryti hipotekos sandorio pakeitimą notarine forma, ir tik šalims atsisakius pakeisti hipotekos sandorį, turėtų būti pateiktas hipotekos kreditoriaus pareiškimas, kad prievolė yra visiškai įvykdyta.

Atkreiptinas dėmesys, kad, vadovaujantis teismų praktika, tiek įkaito davėjas, tiek laiduotojas, įvykdę prievolės už skolininką, yra tokioje pačioje situacijoje, tačiau, vado-

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-276-469/2015.

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2022 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-27-701/2022.

³¹ *Ibid.*

³² Hipotekos (įkeitimo) sandorių tvirtinimo ir vykdymų įrašų atlikimo taisyklės, patvirtintos Lietuvos notarų rūmų prezidento 2012 m. birželio 7 d. nutarimu Nr. 10.1 (su pakeitimais ir papildymais) // Notariatas, 2013, Nr. 16.

vaujantis Civilinio kodekso 6.83 straipsnio 4. dalimi, laiduotojui, įvykdžiusiam prievolę už skolininką, turi būti perduoti ne tik visi dokumentai, susiję su prievole, bet taip pat ir reikalavimą užtikrinančios teisės. Atsižvelgiant į tai, kad įstatymo norma sukonstruota taip, kad teisės turi būti perduodamos, o tai reiškia laiduotojas, įvykdęs prievolę kreditoriui, turi jas priimti, todėl, vadovaujantis Hipotekos (įkeitimo) sandorių tvirtinimo ir vykdomųjų įrašų atlikimo taisyklių 33 (1) punktu, kreditorius privalo su laiduotoju sudaryti hipotekos perleidimo sutartį, kurios pagrindu viešame registre pakeičiami vieši duomenys.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, keičiant duomenis viešame registre, notarams siūlytina vadovautis Civiliniu kodeksu ir Hipotekos (įkeitimo) sandorių tvirtinimo ir vykdomųjų įrašų atlikimo taisyklių 33 ir 33 (1) punktais, nustatančiais, kad hipotekos teisės perleidimo sandoriui arba reikalavimui perėjus pagal įstatymą, kai prievolę įvykdo įkaito davėjas arba trečiasis asmuo, hipotekos sandorio pakeitimui privaloma notarinė forma, kadangi hipotekos sandoriui, vadovaujantis Civiliniu kodeksu, yra privaloma notarinė forma.

Taip pat derėtų atsižvelgti, kad esant standartinėms sandorio sudarymo aplinkybėms ir neegzistuojant aptartoms išimtims, teisių perleidimui reikalinga dviejų sandorių šalių valia, todėl hipotekos teisės perleidimas turėtų būti dvišalis sandoris, kuriuo kreditorius aiškiai išreiškia savo valią perduoti, o naujasis kreditorius priimti perleidžiamą hipotekos teisę bei norą tai išviešinti viešame registre, išskyrus atvejį, kai hipotekos teisė pereina įstatymo pagrindu.

Hipotekos sandorio šalių vaidmuo perleidžiant hipotekos teisę

Kiekvienoje prievolėje tiek skolininko, tiek kreditoriaus asmuo yra svarbus elementas, kadangi prievolinis teisinis santykis yra pagrįstas tarpusavio pasitikėjimu. Civilinio kodekso 6.101 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta nuostata, kad be skolininko sutikimo kreditoriui draudžiama perleisti reikalavimą, jeigu kreditoriaus asmuo skolininkui turi esminės reikšmės. Pastebėtina, kad teismų praktikoje nėra daug nutarčių, kuriomis būtų konstatuota kreditoriaus asmens esminė reikšmė skolininkui, tačiau praktikoje vis dažniau pasitaiko situacijų, kai kreditoriai siekia įvairiausių prievolių įvykdymo užtikrinimo papildomomis priemonėmis. Vis dažniau hipotekos sandoriai yra sudaromi, siekiant užtikrinti netradicinio ir neįprasto pobūdžio prievoles, pvz., nepilnamečių vaikų išlaikymą, kompensacijos pagal sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių mokėjimą ir pan. Taigi, atsižvelgiant į tai, kad šios prievolės yra išimtinai susijusios su konkrečiu asmeniu, kuris turi įvykdyti tam tikrą prievolę, toks reikalavimo perleidimas yra negalimas. Kaip jau minėta, hipotekos sandoris yra neatsiejamai susijęs su prievole, kurios įvykdymas yra užtikrintas, o šiais atvejais prievolę įvykdyti įsipareigojimą turi konkretus asmuo, todėl nei reikalavimo, nei hipotekos teisės perleidimas nėra galimas.

Tačiau ne tik aukščiau aptartais atvejais perleisti hipotekos teisės negalima. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiuo klausimu yra pasisakęs, jog sutartyje gali būti sąlyga, kad skolininkas sudaro sutartį būtent su tam tikru kreditoriumi ir kreditoriaus asmuo yra es-

minė sutarties sąlyga³³. Taigi, notarai, tvirtindami notarinį sandorį, turi vadovautis ne tik įstatymais bei kitais teisės aktais, užtikrinant sandorių atitiktį įstatymams, tačiau ir įsitikinti, ar hipotekos sandorio šalys nėra susitarusios, kad kreditorius neturi teisės perleisti savo teisių, kylančių iš hipotekos sandorio, ar kreditoriaus asmuo sandorio šalių nėra susietas su konkrečiu asmeniu, kuris turi esminę reikšmę sandorio šalims.

Kai teisinis santykis yra sukurtas tik tarp dviejų asmenų – skolininko ir kreditoriaus, – didesnių taikymo problemų notaro praktikoje nekyla, nes kreditoriaus esminės reikšmės standartiniu atveju notarai nenustatinėja. Teismų praktikoje nuosekliai laikomasi pozicijos, kad kreditoriaus asmens esminė reikšmė prievolėje yra vertinamoji sąvoka. Įstatyme įtvirtintas kreditoriaus asmens skolininkui esminės reikšmės nustatymas priklauso išimtinai teismo diskrecijai³⁴.

Civilinio kodekso 4.175 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas baigtinis sutartinės hipotekos rūšių sąrašas ir pagal tai, ar daiktą įkeičia daikto savininkas, ar ne – hipoteka skirstoma į paprastąją ir svetimo daikto hipoteką, kur atsiranda dar viena sandorio šalis. Svetimo daikto hipotekos sąvoka yra pateikiama Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 1 dalyje – nuosavybės teise priklausančio nekilnojamojo daikto įkeitimas, kai skolininkas yra kitas asmuo negu įkeisto daikto savininkas – kuriame yra ir atskleidžiama svetimo daikto specifika, t. y. hipotekos davėjas neturi asmeninės prievolės kreditoriui įvykdyti prievolės už skolininką, o tai reiškia, nėra skolininko ir kreditoriaus prievolių santykių dalyvis. Didelę reikšmę kreditoriaus asmuo įgauna sudarant svetimo turto hipoteką, kai turto savininkas įkeičia savo turtą, užtikrinant trečiojo asmens prievolės. Šioje situacijoje įkaito davėjas turi būti užtikrintas, kad skolininkas bus pajėgus vykdyti savo įsipareigojimus, o kreditorius, pasitaikius pirmai problemai skolininkui vykdant savo prievoliinius santykius, nesikreips į notarą dėl vykdomojo įrašo išdavimo ir priverstinio skolos išieškojimo iš įkeisto turto.

Atsižvelgiant į tai, kad asmenys, perleidžiant reikalavimo teises, kylančias iš prievolės, kurios įvykdymas yra užtikrintas hipoteka, perleidžia ir hipotekos teisę, turi tam tikrą tikslą, t. y. pakeisti pagrindinės prievolės ir hipotekos sandorio šalį – kreditorių, bei turi užtikrinti, kad tai nepablogintų nei vienos sandorio šalies, o ypač įkaito davėjo, padėties, Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalyje yra siekiama apsaugoti įkeisto turto savininko interesus nuo naujojo kreditoriaus ketinimų piktnaudžiauti savo padėtimi ir nukreipti išieškojimą į įkeistą turtą.

Hipotekos teisės perleidimo kontekste yra svarbu teisingai taikyti minimo straipsnio

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-416-378/2018.

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2011 m. balandžio 5 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-150/2011 yra nurodžiusi, kad Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.101 straipsnio 5 dalis taikoma tada, kai reikalavimo perleidimas negali būti pateisinamas, nes kreditoriaus asmuo skolininkui turi esminę reikšmę, todėl reikalavimo perleidimas kitam kreditoriui pažeistų skolininko teises. Įstatyme neapibrėžta ir atveju, kada kreditoriaus asmuo skolininkui turi esminę reikšmę. Tai vertinamoji sąvoka. Dėl to įstatyme įtvirtintos sąlygos „kreditoriaus asmuo skolininkui turi esminę reikšmę“ turinį konkrečioje byloje turi nustatyti teismas, įvertinęs kreditoriaus ir skolininko teisinį statusą, jų tarpusavio santykių pobūdį, kitas kiekvienu individualiu atveju reikšmingas aplinkybes.

3 dalį, kuri draudžia kreditoriui perleisti reikalavimo teisę trečiajam asmeniui be įkeisto turto savininko sutikimo, išskyrus Lietuvos Respublikos įstatymuose numatytas išimtis. Civiliniame kodekse nėra tiksliai nustatyta, kad įkaito davėjo sutikimas dėl hipotekos reikalavimo perleidimo būtų reikalingas tik tam tikru atveju ar iki tam tikro įvykio, pavyzdžiui, iki vykdomojo įrašo išdavimo, ar apibrėžtas kitu momentu, todėl turi būti laikomasi pozicijos, jog perleidžiant svetimo daikto hipoteka užtikrintą reikalavimą būtinas įkeisto turto savininko sutikimas. Teisės doktrinoje laikomasi pozicijos, jog kreditoriaus asmuo įkaito davėjui gali turėti esminę reikšmę, be to, tretieji asmenys gali turėti dėl įkaito davėjo turto interesų, nesusijusių su užtikrintos prievolės įvykdymu³⁵. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad 2022 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.181, 6.66, 6.953, 6.961 ir 6.968 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIV-1330³⁶, kuris įsigaliojo 2022 m. liepos 22 d., įtvirtino nuostatą, jog išimties, kada nereikia pateikti įkaito davėjo sutikimo perleidžiant reikalavimo teises, gali būti nustatytos kituose Lietuvos Respublikos įstatymuose. Šis pakeitimas sušvelnino normos lingvistinę formuluotę, tačiau neišsprendė jos aiškinimo ir taikymo problematikos. Vis dažniau notaro praktikoje kyla klausimų dėl tinkamo šios teisės normos taikymo.

Notaro praktikoje sprendžiant klausimą, ar visais atvejais reikalingas įkeisto turto savininko sutikimas perleidžiant reikalavimo teisę, prieš priimant sprendimą notarams siūlytina įvertinti visas sandorio sudarymo faktines aplinkybes bei atsakyti į šiuos kelis klausimus:

- ar ši teisės norma turi būti aiškinama *expressis verbis* ir taikoma visais atvejais;
- ar šis draudimas turi būti taikomas atsiradus skolininko ir įkaito davėjo subsidiariai atsakomybei, pradėjus vykdomo procesą pagal hipotekos sandorį.

Ilgą laiką teismų praktikoje nebuvo nustatyta jokių Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalies aiškinimo taisyklių, todėl notarai šią teisės normą aiškino išimtinai lingvistiškai, perleidžiant hipotekos teisę visais atvejais reikalaudami turto savininko sutikimo. Nors šiame straipsnyje įtvirtintas imperatyvus reikalavimas, jis neturėtų būti taikomas absoliučiai visais atvejais.

Lietuvos apeliacinis teismas yra pasisakęs, kad esminę reikšmę turi ne lingvistinė normos išraiška, o interesas, kurio apsaugą ji užtikrina³⁷. Šiuo atveju reiktų remtis vystoma teismų praktika, aiškinančia, kada kreditorius turi esminės reikšmės prievolėje, taip pat ar jo pasikeitimas pažeistų skolininko teises, bei analizuoti hipotekos sandorio sudarymo faktines sąlygas. Lietuvos Aukščiausias Teismas yra konstatavęs, kad esant situacijai, kai nenustatoma, jog reikalavimo perleidimas naujam kreditoriui labiau suvaržė ar išplėtė skolininko prievolės naujam kreditoriui labiau negu pradiniam kreditoriui, nelaikoma, kad

³⁵ ČAPLINSKIENĖ, E., JANKAUSKAITĖ, V., JONAITYTĖ, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Ketvirtoji knyga. Daiktinė teisė. XI skyrius. Hipoteka. Vilnius: Justitia, 2013, p. 63.

³⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.181, 6.66, 6.953, 6.961 ir 6.968 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIV-1330 // TAR, 2022-07-13, Nr. 15395.

³⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-134-881/2021.

kreditorius turi esminę reikšmę³⁸. Atsižvelgiant į tai, kad naujojo kreditoriaus pagrindinis tikslas gali būti įgyti nuosavybės įkeistą turtą, o ne perimti reikalavimą, kreditorius gali veikti nesąžiningai trukdydamas skolininkui įvykdyti prievolę, daryti įtaką skolininko padėčiai ar bandyti nutraukti prievolę prieš terminą ir taip turėti esminės reikšmės įkaito davėjo subsidiarios atsakomybės kilimui. Siekiant apsaugoti skolininką ir įkaito davėją nuo tokių nesąžiningų kreditoriaus veiksmų ir siekiant perleisti reikalavimą, įstatymų leidėjas ir įtvirtino Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalies reikalavimą pateikti turto savininko sutikimą tokio sandorio sudarymui. Reikia pabrėžti, kad ši taisyklė turėtų būti taikoma standartiniais atvejais, nesant toliau aptartų išimtinių aplinkybių, todėl notaras turi vadovautis bendra taisykle, įtvirtinta Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalyje, t. y. reikalauti įkeisto turto savininko sutikimo.

Kreditoriaus teisę kreiptis dėl skolos išieškojimo iš įkeisto svetimo turto reglamentuoja Civilinis kodeksas. Civilinio kodekso 4.192 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad, jeigu per hipotekos sandoryje nustatytą terminą skolininkas neįvykdo įsipareigojimų arba atsiranda kiti hipotekos sandoryje nustatyti pagrindai, hipotekos kreditorius gali kreiptis į notarą dėl notaro vykdomojo įrašo atlikimo arba gali patenkinti savo reikalavimą, atsiradus Civilinio kodekso 4.196 straipsnyje nustatytiems pagrindams.

Vertinant tai, kad svetimo turto hipotekos atveju įkaito davėjas tampa su skolininku subsidiariai atsakingas nuo hipoteka užtikrintos prievolės neįvykdymo dienos, aiškinantis kreditoriaus reikšmę ir jo įtaką svetimo turto hipotekos teisės perleidimo aspektu, reikėtų atsižvelgti į tai, kokią tikslą turi naujasis kreditorius, siekdamas įgyti reikalavimo ir hipotekos teises, ir kokią įtaką jis gali daryti išieškojimo pagrindų atsiradimui iš įkeisto svetimo turto.

Paminėtina, kad, kai reikalavimas ir hipotekos teisė perleidžiami jau atsiradus subsidiariai įkaito davėjo ir skolininko atsakomybei, ši straipsnio dalis neturėtų būti taikoma, nes kreditoriaus asmens pasikeitimas neturi jokios galimybės pakeisti prievolės ir / ar jos apimties ar kitaip suvaržyti skolininko ir / ar įkaito davėjo teises bei paveikti jų padėtį. Atsižvelgiant į tai, kad skolininko prievolė jau yra pažeista ir kreditorius nebeturi įtakos išieškojimo iniciavimui ir yra pereita į vykdymo stadiją, tiek skolininkas, tiek įkeisto turto savininkas buvo informuoti apie prievolės neįvykdymą. Įkaito davėjas, gavęs notaro pranešimą apie kreditoriaus prašymą atlikti vykdomąjį įrašą pagal svetimo turto hipotekos sandorį, turėjo galimybę apsaugoti savo įkeistą turtą įvykdant prievolę už skolininką, o tai reiškia neleisti kilti subsidiariai skolininko ir įkaito davėjo atsakomybei, tačiau tuo nepasinaudojo. Pabrėžtina, kad, vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 746 straipsniu, antstolis, priėmęs vykdyti vykdomąjį įrašą, dar kartą išsiunčia skolininkui raginimą įvykdyti hipoteka užtikrintą įsipareigojimą per vieną mėnesį nuo raginimo įteikimo dienos, o raginimo kopiją išsiunčia įkaito davėjui. Reikalavimas gauti įkeisto turto savininko sutikimą dėl reikalavimo perleidimo tokiu atveju gali tapti piktnaudžiavimo priemone, kai įkaito davėjas piktybiškai nesuteiktų sutikimo, ir kreditoriaus teisė perleisti hipotekos teisę taptų

³⁸ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-498/2013.

nejmanoma. Lietuvos apeliacinis teismas yra pažymėjęs, kad tais atvejais, kai išieškojimas iš įkeisto turto jau pradėtas ir išieškomos skolos suma nustatyta, Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalies taisykle saugomo svetimo daikto hipotekos davėjo intereso nelieka, todėl reikalavimas gauti įkaito davėjo sutikimo vykdymo procese dėl reikalavimo perleidimo neturėtų būti taikomas³⁹. Kita vertus, praktikoje pasitaiko atvejų, kad subjektai, užsiimantys kryptinga komercine veikla, būdami hipotekos kreditoriais, dažnai delsia pradėti išieškojimą pagal hipotekos sandorius, dėl skolų, kurių išieškojimas yra neįmanomas arba išieškojimo kaštai gali būti didesni nei nauda, tačiau atsiradus galimybei perleisti reikalavimus kreipiasi į notarą dėl vykdomojo įrašo pagal hipotekos sandorį atlikimo, turėdami tikslą ateityje perleisti hipotekos teises be įkaito davėjo sutikimo. Prieš tvirtinant hipotekos teisės perleidimo sandorį, esant skolininko ir įkaito davėjo subsidiariai atsakomybei, notarai turi būti aktyvūs ir atlikti analizę, kokiaje stadijoje yra vykdymo procesas, ar kreditoriaus prašymo dėl vykdomojo įrašo atlikimo pateikimas notarui nebuvo tik turint tikslą netolimoje ateityje perleisti reikalavimus be įkeisto turto savininko sutikimo.

Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalies taikymo klausimas yra itin aktualus, kai hipotekos kreditoriui yra iškelta bankroto byla, o ypač kai hipotekos kreditorius yra kredito įstaiga, bei jos administravimą yra perėmęs nemokumo administratorius, kurio veikla yra prižiūrima kreditorių susirinkimo ir nemokumo bylą nagrinėjančio teismo. Paminėtina, kad kreditoriui iškėlus nemokumo bylą kreditoriaus asmuo nebegali turėti jokios esminės reikšmės nei skolininkui, nei įkaito davėjui, kadangi kreditorius nebegali daryti jokios įtakos skolininkui ir įkaito davėjui dėl subsidiarios atsakomybės kilimo. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos nemokumo įstatymo⁴⁰ 66 straipsnio 1 dalimi, nemokumo administratorius bankroto proceso metu gina visų kreditorių, taip pat juridinio asmens teises ir teisėtus interesus, parduoda juridinio asmens turimą, vykdo teismo sprendimus ir (ar) kreditorių susirinkimo bei komiteto sprendimus, o Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalies taikymas, perleidžiant hipotekos teisę, suteiktą įkaito davėjams pranašumą bei galimybę piktnaudžiauti savo teisėmis, elgtis nesąžiningai, dėl ko gali būti pažeisti kitų kreditorių interesai.

Taigi, notaras, nustatęs, kad hipotekos teisė yra perleidžiama iki subsidiarios skolininko ir įkaito davėjo atsakomybės kilimo, kai kreditoriaus asmuo turi esminę reikšmę ir jo pasikeitimas gali turėti neigiamos įtakos skolininkui ir įkaito davėjui, turi reikalauti įkaito davėjo sutikimo. Reikėtų paminėti, kad Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalyje nereglamentuojama, kokia forma įkaito davėjo sutikimas turėtų būti pateikiamas perleidžiant reikalavimo teises, kai prievolės įvykdymas yra užtikrintas svetimo turto hipoteka, o vadovaujantis Civilinio kodekso 1.72 straipsnio 1 dalimi sandoriai, kuriems įstatymas ar šalių susitarimas nenustato rašytinės formos, gali būti sudaryti žodžiu. Įvertinus hipotekos teisinių santykių svarbą ir sudėtingumą, taip pat tai, kad tokios formos sutikimo gavimo fakto įrodymas gali tapti komplikuoatas, žodinio sutikimo gavimas notaro neturėtų būti laikomas pakankamu. Vadovaujantis Civilinio kodekso 1.77 straipsnio 1 dalimi sandoriai,

³⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-134-881/2021.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymas Nr. XIII-2221 // TAR, 2019-06-27, Nr. 10324.

kurie gali būti sudaromi žodžiu, taip pat gali būti sudaromi paprastos rašytinės formos ar notarinės formos, todėl notaras, įvertinęs visas aplinkybes, turėtų reikalauti įkaito davėjo sutikimo, kuris būtų išreikštas paprasta rašytine arba notarine forma.

Analizuojant išimtį, kada hipotekos teisė gali būti perleista atskirai nuo užtikrinto reikalavimo, ir šiuo atveju reiktų atkreipti dėmesį į hipotekos sandorio šalių vaidmenį. Perleidus eilės pirmumą patenkinti reikalavimą iš įkeisto daikto vertės kitam hipotekos kreditoriui, pasikeičia abiejų kreditorių eilė, o tai reiškia, kad įkeisto daikto savininkų padėtis taip pat pasikeičia, t. y. paskesnės eilės hipoteka įkeisto turto savininkams kyla didesnė rizika, kad bus išieškota iš jiems nuosavybės teise priklausančio turto, jeigu skolininkas neįvykdys arba netinkamai įvykdys savo prievolę. Šiuo atveju įstatymų leidėjas aiškiai įtvirtino taisyklę, kad perleidžiant hipotekos kreditoriaus teisę pirma eile patenkinti reikalavimą iš įkeisto turto kitam hipotekos kreditoriui turi būti pateiktas notarinės formos sutikimas.

Tokiu būdu atlikus analizę bei atsižvelgiant į aukščiau nurodytus argumentus, galima teigti, jog nepriklausomai nuo to, kad Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalies dispozicija *expressis verbis* suformuota imperatyviai, perleidžiant reikalavimo teisę esant svetimo daikto hipotekai, įkeisto turto savininko sutikimas yra reikalingas ne visais atvejais. Notarams esant aukščiausios kvalifikacijos teisininkais ir atliekant jiems valstybės pavestas funkcijas, kiekvienu konkrečiu atveju reiktų atlikti išsamų ir visapusišką teisinį tyrimą, įvertinant visas faktines sandorio aplinkybes bei nustačius, kad iki reikalavimo perleidimo sandorio sudarymo yra kilusi skolininko ir įkaito davėjo subsidiari atsakomybė, kreditorius yra įgijęs bankrutuojančio ar bankrutavusio juridinio asmens statusą, įkaito davėjo sutikimo neturėtų reikalauti, nes tai pažeistų sandorio šalių teises.

Išvados

1. Hipotekos teisės perleidimo institutas yra reglamentuojamas tik Civilinio kodekso, nukreipiant į teisės normas, reglamentuojančias reikalavimo teisių perleidimą. Reglamentavimas yra neišsamus, konkuruojantis su Civilinio proceso kodekso normomis. Siūlytina pašalinti konkuruojančias teisės normas, jas susisteminti ir aiškiai atskirti ir įtvirtinti Civiliniame kodekse, išimtinai reguliuojančias tik hipotekos teisės perleidimą, nustatant hipotekos teisės perleidimo sandorio formą.
2. Hipotekos teisė yra savarankiškas civilinių teisių objektas, tačiau ji negali būti perleista atskirai nuo hipoteka užtikrintos prievolės, išskyrus įstatymuose nustatytas išimtis. Hipoteka yra priklausoma (akcesorinė) prievolė ir negali egzistuoti be prievolės, kurios įvykdymas yra užtikrinamas hipotekos sandoriu.
3. Atsižvelgiant į hipotekos teisinių santykių svarbą visuomenei, jų keliamus tikslus, siekiant užtikrinti sudaromų sandorių teisėtumą, sandorio šalių bei trečiųjų asmenų interesus apsaugą, Civilinis kodeksas hipotekos sandoriui nustato privalomą notarinę

formą. Pagrindine prievole hipotekos teisės perleidimo atveju yra laikomas hipotekos sandoris. Atsižvelgiant į tai, kad perleidžiant hipotekos teisę yra keičiama pagrindinė prievolė, pakeičiant vieną sandorio šalį, kreditorių, reikėtų vadovautis Civilinio kodekso 6.183 straipsnio 3 dalimi, kuri nurodo, kad notarinės formos sutartis gali būti pakeista tik notarine forma.

4. Hipotekos teisė turi būti perleidžiama sutartimi, sudaryta kreditoriaus ir naujojo kreditoriaus, patvirtinta notaro, kuria sandorio šalys aiškiai išreiškia savo valią perleisti ir priimti hipotekos teisę, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis. Duomenys viešame registre gali būti pakeisti tik dvišalės notaro patvirtintos hipotekos teisės perleidimo sutarties pagrindu.
5. Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata neturėtų būti aiškina ma *expresis verbis*. Notarai, atlikdami teisinį tyrimą ir vertindami konkretų hipotekos teisės perleidimo atvejį, privalo įvertinti, ar skolininko ir įkaito davėjo subsidiari atsakomybė nėra kilusi iki reikalavimo perleidimo momento, ar pradinis kreditorius nėra įgijęs bankrutavusio ar bankrutuojančio juridinio asmens statuso ir ar kreditoriaus asmuo negali daryti įtakos skolininko ir įkaito davėjo subsidiarios atsakomybės kilimui. Įvertinus visas šias aplinkybes ir nustačius, kad šių sąlygų nėra, notarai visais atvejais turi reikalauti įkaito davėjo sutikimo.
6. Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas neturėtų būti taikomas tais atvejais, kada kreditoriui yra pradėta bankroto procedūra, kadangi bankroto procese pirmumas teikiamas ne Civilinio kodekso, o bankroto procedūrą reglamentuojančioms teisės normoms, kurios gina visų bankrutuojančio asmens kreditorių interesus, o kreditoriaus pasikeitimas niekaip negali daryti įtakos įkeisto turto savininko padėčiai.
7. Civilinio kodekso 4.181 straipsnio 3 dalis taip pat neturėtų būti taikoma tais atvejais, kai skolininko atžvilgiu pagal hipotekos sandorį jau yra vykdomas išieškojimas, t. y. atsiradus skolininko ir įkaito davėjo subsidiariai atsakomybei, kadangi kreditoriaus asmuo įkeisto turto savininko atžvilgiu esminės reikšmės neturi ir negali turėti įtakos skolininko prievolių mastui.

Vedybų sutarčių institutas ir jo taikymo probleminiai aspektai

Valda VARKULEVIČĖ

Tauragės raj.
1-ojo notaro biuro
notarė

Įvadas

Vedybų sutarties instituto raida siejama su moterų galios ir ekonominio nepriklausomumo augimu.¹ Nors vedybų sutarčių institutas Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje įtvirtintas jau nuo 2002 metų, tačiau jo populiarumas visuomenės tarpe auga pamažu². Turbūt ne kartą yra tekę susidurti su nuomone, jog sudaroma vedybų sutartis yra dviejų žmonių vienas kito nepasitikėjimo ir nepagarbos ženklas. Vieno iš sutuoktinių vedybų sutarties sudarymo inicijavimas tarsi leidžia spręsti apie tai, kad toks sutuoktinis yra nepatikimas, materialistas, jau iš anksto galvojantis apie skyrybas ir jų pase-

1 NUTZ, Th., NELLES, A., LERSCH, Ph. M. *Who Opts Out? The Customisation of Marriage in the German Matrimonial Property Regime*. European Journal of Population, 2022. Prieiga per internetą <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10680-022-09613-8.pdf> (žiūrėta 2022-09-20).

2 KIRŠIENĖ, J., PASVENSKIENĖ, A. *Atskiro turto režimas vedybų sutartyje: ar galioja sutartis, kai akivaizdu, jog vieno iš sutuoktinių turtinė padėtis pagal sutartį bus geresnė?* // Jurisprudencija, 2009, 4(118). Prieiga per internetą <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1530> (žiūrėta 2022-11-27).

kmes, o sudaroma santuoka neturi nieko bendro su jausmais.³ Iš tiesų, vertinant vedybų sutartis psichologiniu ar etiniu aspektu, yra grėsmių, jog dėl nesupratimo, vienos iš šalių nesąžiningumo ar pernelyg didelio tikėjimo pačia santuoka, vedybų sutarties sąlygos nebūtinai tinkamai ir teisingai užtikrins abiejų šalių interesus.⁴ Tačiau žvelgiant ekonominiu aspektu, vedybų sutartis galėtų būti vertinama kaip turinti informacinę vertę, nes suteikia galimybę sužinoti apie partnerio materialinę padėtį, išsiaiškinti santuokinius lūkesčius, užkirsti kelią galimiems konfliktams ir planuoti ateitį.⁵ Neretai skeptiškam žmonių požiūriui į vedybų sutartis turi įtaką ir mūsų religinės bendruomenės atstovai, kurie akcentuoja, kad vedybų sutartys nedera su bažnytinėmis santuokomis. Pavyzdžiui, pasak kunigo Audriaus Mikitiuko, katalikiškoje santuokoje nesėkmė negalima, o vedybų sutartis, sudaryta dar prieš tuokiantis, leidžia santuoką skelbti negaliojančia⁶. Tačiau kasdienybėje sutuoktiniai ar besirengiantys tuoktis asmenys susiduria su įvairiais turтинiais klausimais, kuriuos tam tikrais atvejais būtų lengviau ir patogiau spręsti naudojant vedybų sutarčių institutą. Pavyzdžiui, vedybų sutarties institutu tikslinga būtų pasinaudoti, jei vienas iš santuoką besirengiančių sudaryti asmenų jau turi kreditorinių įsipareigojimų, asmenys sudaro jau ne pirmą santuoką ir turi su ankstesne santuoka susijusių įsipareigojimų, o sutuoktiniams turint turтinių interesų daugiau nei vienoje valstybėje – siekiant išvengti nesupratimų ir ginčų, galinčių kilti dėl skirtingose šalyse taikomų skirtingų įstatymų.⁷ Atsižvelgiant į tai, kad vedybų sutarčių sudarymo skaičiai auga⁸, galima daryti prielaidą, jog pamažu mūsų visuomenės požiūris į santuoką, šeimos tarpusavio santykius ir jų turтinius klausimus keičiasi. Tačiau, vis daugiau žmonėms sudarant tokius sandorius, remiantis nagrinėjamų bylų statistika, didėja ir ginčų dėl sudarytų vedybų sutarčių skaičius.⁹ Atsižvelgiant į tai, šiame straipsnyje bus analizuojamas vedybų sutarčių institutas ir iš jo kylantys probleminiai aspektai, apžvelgiamos kelios teismų praktikoje suformuotos nuostatos, į kurias notaras turėtų atkreipti dėmesį prieš tvirtindamas vedybų sutartį.

³ KUDINAVIČIŪTĖ-MICHAILOVIENĖ, I. *Peculiarities of legal regulation of marriage contracts* // Jurisprudencija, 2011. Prieiga per internetą <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/11430/627-1121-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (žiūrėta 2022-11-27).

⁴ SMITH, I. *The law and economics of Marriage contracts*. University of St Andrews, 2003. Prieiga per internetą https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=416650 (žiūrėta 2022-11-27).

⁵ *Ibid.*

⁶ Jonavos šv. apaštalo Jokūbo parapijos internetinis puslapis. GRUINIŪTĖ, E. *Nauja turto draudimo forma: prie Altoriaus tik su sąlyga*. Prieiga per internetą <https://www.jokuboparapija.lt/rekomenduojame-dvasiniam-tobulejimui/aktualus-straipsniai/nauja-turto-draudimo-forma-prie-altoriaus-tik-su-salyga/> (žiūrėta 2022-09-03).

⁷ Infolex internetinis puslapis. CIBULSKIENĖ, R. *Vedybų sutartis – apsauga nuo nelaimingos meilės ir nepavykusio verslo*. Prieiga per internetą <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=100882> (žiūrėta 2022-11-28).

⁸ Teisingumo ministerijos internetinis puslapis. *Vedybų sutartis sudaro ir senjorai*. Prieiga per internetą <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/vedybu-sutartis-sudaro-ir-senjorai> (žiūrėta 2022-11-28).

⁹ Lietuvos Teismų internetinis puslapis. Statistika. Prieiga per internetą <https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106> (žiūrėta 2022-11-28).

1. Vedybų sutarčių samprata ir sudarymo sąlygos

Vedybų sutartis yra sutuoktinių susitarimas, nustatantis jų turtines teises ir pareigas santuokos metu, taip pat po santuokos nutraukimo ar gyvenant skyrium (separacija).¹⁰ Vedybų sutartis gali būti sudaryta iki santuokos įregistravimo (ikivedybinė sutartis) arba bet kuriuo metu po santuokos įregistravimo (povedybinė sutartis).¹¹ Bendrai Lietuvoje sudaromų vedybų sutarčių skaičius kasmet palaipsniui auga, tačiau poros dažniau renkasi povedybinę sutartį. Pavyzdžiui, pagal VĮ Registrų centro pateikiamą informaciją, 2015 m. vedybų sutarčių registre buvo įregistruota 1 282 vedybų sutartys, iš jų 897 buvo povedybinės sutartys, įsigaliojančios nuo sutarties sudarymo, ir 385 buvo ikivedybinės sutartys, įsigaliojančios sudarius santuoką¹², 2016 m. buvo įregistruota 1 418 vedybų sutarčių, iš jų 981 – povedybinių ir 437 – ikivedybinių¹³, 2017 m. buvo įregistruota 1 701 vedybų sutartis, iš jų 1 182 – povedybinių ir 519 – ikivedybinių¹⁴.

Svarbus vedybų sutartį sudarančių asmenų amžius ir civilinis veiksnumas. Įstatymų leidėjas yra numatęs, jog asmenys, nesantys pilnamečiai, vedybų sutartį gali sudaryti tik po to, kai bus įregistruota jų santuoka¹⁵, o sutuoktinis, kuris teismo sprendimu yra pripažintas ribotai veiksniu šioje srityje, gali sudaryti vedybų sutartį tik tada, kai yra rašytinis jo rūpintojo sutikimas, o rūpintojui nesutinkant – teismo leidimas¹⁶. Tačiau, prof. dr. Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė yra pastebėjusi galimai kylančią problemą tarp nepilnamečių asmenų vedybų sutarčių sudarymo galimybės ir emancipacijos instituto.¹⁷ Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse yra numatyta, kad nepilnametis, sulaukęs šešiolikos metų, teismo tvarka gali būti pripažintas visiškai veiksniu (emancipuotas), jeigu yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas. Atsižvelgiant į tai, prof. dr. Ingos Kudinavičiūtės-Michailovienės nuomone, jeigu po emancipacijos teismas suteikia nepilnamečiui galimybę realizuoti visas civilines teises, manytina, kad tokie asmenys turėtų turėti teisę sudaryti ir ikivedybinę sutartį.¹⁸ Vis

¹⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 3.101 straipsnis.

¹¹ *Ibid.*, 3.102 straipsnio 1 dalis.

¹² Valstybės įmonės Registrų centro 2016 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą https://governance.lt/wp-content/uploads/20171002101130_Registr%C5%B3-centras-2016-m.-metin%C4%97s-ataskaitos.pdf (žiūrėta 2022-11-29).

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Valstybės įmonės Registrų centro 2017 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą https://www.registrucentras.lt/bylos/dokumentai/apie/fin_ataskaitos/Registr%C5%B3%20centro%20veiklos%20ataskaita%202017.pdf (žiūrėta 2022-11-29).

¹⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 3.102 straipsnio 3 dalis.

¹⁶ *Ibid.* 3.102 straipsnio 4 dalis.

¹⁷ KUDINAVIČIŪTĖ-MICHAILOVIENĖ, I. *Peculiarities of legal regulation of marriage contracts* // Jurisprudencija, 2011. Prieiga per internetą <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/11430/627-1121-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (žiūrėta 2022-11-30).

¹⁸ *Ibid.*

dėlto praktikoje ginčų, kylančių šiais teisiniais pagrindais, dėl tokių vedybų sutarčių subjektų, kol kas dar nėra, todėl galima daryti prielaidą, jog ši galimai problema egzistuoja vis dar tik teoriniu lygmeniu.

Aptariant vedybų sutarties subjektus, aktuali bei kelianti diskusijas yra atstovavimo galimybė, sudarant šį sandorį. Pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą, asmenys turi teisę sudaryti sandorius per atstovus, išskyrus tuos sandorius, kurie dėl savo pobūdžio gali būti asmenų sudaromi tiktaise asmeniškai, ir kitokius įstatymų nurodytus sandorius.¹⁹ Mūsų šalyje galiojančiuose teisės aktuose nėra įtvirtinta nuostata, kuria vienareikšmiškai būtų leidžiama ar draudžiama vedybų sutartis sudaryti per atstovus, todėl, analizuojant šį klausimą, svarbu nustatyti vedybų sutarties pobūdį. „Savo teisine prigimtimi vedybų sutartis yra civilinis teisinis sandoris, turintis tiek bendrus visiems sandoriams, tiek ir specialius tik jam būdingus bruožus.“²⁰ Dėl šios priežasties vedybų sutartis gali būti vertinama kaip sandoris, susijęs su sutartį sudarančiu asmeniu, arba kaip sandoris, susijęs tik su turтинiais interesais.²¹ Pirmu atveju atstovavimo institutas atrodo netinkamas, kadangi vedybų sutartis sudaroma tarp asmenų, kuriuos sieja ypatingi asmeniniai ir pasitikėjimu grįsti santykiai, todėl tai leidžia vedybų sutartį priskirti labiau asmeninio pobūdžio sutartims.²² Tačiau antru atveju, neatsižvelgiant į sutarties sudarymo aplinkybes, vedybų sutartis tampa įprastu turтines teises pasekmes sukeliančiu sandoriu, ir atstovo dalyvavimas sutarties sudarymo metu yra įmanomas. Tokią galimybę savo teisinėje sistemoje yra įtvirtinusi pavyzdžiui Vokietija.²³ Vis dėlto nepaisant to, jog šalių atstovas yra įpareigotas išimtinai veikti atstovaujamojo asmens interesais²⁴, o asmeninio neturtinio pobūdžio susitarimai vedybų sutartyje yra negaliojantys²⁵, atsižvelgiant į vedybų sutarties turinį, kai kurie spręstiniai turтiniai klausimai yra itin glaudžiai susiję su asmeniniais sutartį sudarančio asmens interesais (pavyzdžiui, vaikų arba tarpusavio išlaikymo klausimai, kitos teisės ir pareigos, susijusios su dalyvavimu, tenkinant šeimos reikmes²⁶). Be to, pastebėtina, jog vedybų sutarčių institutas yra itin glaudžiai susijęs ir su pačia santuoka, kuri laikytina

¹⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 2.132 straipsnio 1 dalis.

²⁰ CVELICH, M. *Vedybų sutarties vieta sutarčių sistemoje* // Jurisprudencija, 2002. Prieiga per internetą <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3604> (žiūrėta 2022-12-01).

²¹ KUDINAVIČIŪTĖ-MICHAILOVIENĖ, I. *Peculiarities of legal regulation of marriage contracts* // Jurisprudencija, 2011. Prieiga per internetą <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/11430/627-1121-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (žiūrėta 2022-12-01).

²² HRYNYAK, A. *Debatable issues of the contractual regulation of property relations under the marriage agreement*. European political and law discourse, 2019. Prieiga per internetą <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16174/Hrynyak.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (žiūrėta 2022-12-01).

²³ KUDINAVIČIŪTĖ-MICHAILOVIENĖ, I. *Peculiarities of legal regulation of marriage contracts* // Jurisprudencija, 2011. Prieiga per internetą <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/11430/627-1121-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (žiūrėta 2022-12-01)..

²⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 6.760 straipsnio 1 dalis.

²⁵ *Ibid.*, 3.105 straipsnio 5 punktas.

²⁶ *Ibid.* 3.104 straipsnio 4 dalis.

asmeninio pobūdžio sandoriu²⁷. Atsižvelgiant į tai, autorės nuomone, vedybų sutartys neturėtų būti sudaromos per atstovą, o siekiant išvengti galimų ginčų šiuo klausimu, būtų tikslinga tai apibrėžti įstatymo norma.

Vedybų sutarties sudarymo forma pagal Lietuvoje galiojančius teisės aktus gali būti tik notarinė. Privalomos notarinės formos nesilaikymas vedybų sutartį daro negaliojančia²⁸. Kauno apylinkės teismas nagrinėjo civilinę bylą pagal pareiškėjų prašymą dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu.²⁹ Byloje nustatyta, jog pareiškėjams po 1/2 dalį asmeninės nuosavybės teise priklausė nekilnojamas turtas. Sutartimi dėl santuokos nutraukimo pasekmių šalys susitarė, jog vienam iš pareiškėjų priklausanti 1/2 dalis turto po santuokos nutraukimo asmenine nuosavybės teise atitenka kitam pareiškėjui, taip iš esmės susitariant dėl aukščiau nurodyto nekilnojamojo turto 1/2 dalies perleidimo. Pareiškėjų teigimu, jie sutartimi susitarė jiems asmeninės nuosavybės teise priklausantį nekilnojamąjį turtą pripažinti bendrąja jungtine sutuoktinių nuosavybe, tačiau bylą nagrinėjantis teismas akcentavo, jog asmenine nuosavybės teise sutuoktinių valdomo turto teisinis režimas gali būti pakeistas tik vedybų sutartimi. Toje pačioje byloje pažymėta, jog vedybų sutartis yra toks sandoris, kuris turi būti sudaromas notarine forma, o įstatymų reikalaujamos notarinės formos nesilaikymas sandorį daro negaliojantį. Atsižvelgiant į tai, notaro vaidmuo šio sandorio sudarymo metu tampa itin svarbus. Tikėtina, jog įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į vedybų sutarties sukeltą teises pasekmes, numatė reikalingumą tokių sutarčių tvirtinimą patikėti notarams, kadangi juos saisto jų profesinio rūpestingumo pareiga. „Šia pareiga siekiama užtikrinti notarinio dokumento oficialumo savybę (pranc. *acte authentique*), kuris atitinkamai lemia jo *prima facie* galią (Notariato įstatymo 26 straipsnis). Pažymėtina, kad Europos Teisingumo Teismas, sprenddamas tarptautinio teisingumo klausimus, yra išaiškinęs, kad oficialaus dokumento statusą turi tik viešosios valdžios arba jos įgalioto subjekto patvirtinti dokumentai [Europos Teisingumo Teismo 1999 m. birželio 27 d. sprendimas byloje Nr. C-260/97]. Tokiu subjektu Lietuvoje ir kitose lotyniškojo notariato šalyse yra laikomas ir notaras. <...> [N]otarų pareiga prieš patvirtinant akto ar susitarimo autentiškumą yra patikrinti, ar įvykdytos visos įstatymo reikalaujamos tokio akto atlikimo ar susitarimo sudarymo sąlygos, ir, jei jos neįvykdytos, atsisakyti patvirtinti jo autentiškumą. Notaras atlieka tokį patikrinimą siekdamas viešojo intereso, t. y. užtikrinti tarp asmenų sudarytų aktų teisėtumą ir teisinį saugumą [Europos Teisingumo Teismo 2008 m. gegužės 24 d. sprendimas byloje Nr. C-54/08].“³⁰ Taigi, notaras, vykdydamas savo profesinį

²⁷ KUDINAVIČIŪTĖ-MICHAILOVIENĖ, I. *Peculiarities of legal regulation of marriage contracts* // Jurisprudencija, 2011. Prieiga per internetą <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/11430/627-1121-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (žiūrėta 2022-12-01); Autorių kolektyvas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras antroji knyga. Asmenys*. Vilnius, 2004, p. 256.

²⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 1.93 straipsnio 3 dalis.

²⁹ Kauno apygardos teismo 2021 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1782-259/2021.

³⁰ DIŽIULIS, L. *Notaro profesinio rūpestingumo pareiga nustatant asmenų tapatybę ir jos ribos* // Notariat, 2019, Nr. 29, p. 75–76.

nio rūpestingumo pareigą, taip pat būdamas atidžiu ir rūpestingu aukštos kvalifikacijos teisininku bei turėdamas išsamių atitinkamos srities žinių bei įgūdžių, įsitikins asmenų veiksmumu, tinkamai nustatys asmenų tapatybę bei įvertins sudarytos vedybų sutarties sąlygų atitiktį įstatymams ir ar jų sukeltos teisinės pasekmės nepažeis asmenų teisių bei teisėtų interesų.

2. Vedybų sutarties pakeitimas, nutraukimas ir pabaiga

Vedybų sutartis keičiama ir nutraukiama tokia pačia forma kaip ir sudaroma – notariškai³¹. Vedybų sutarties pakeitimo tvarkos reglamentacija šiomis dienomis yra itin aktuali, kadangi nuo 2023 01 01 įsigalioja šios tvarkos pakeitimai. Pagal iki 2023 01 01 galiojančią Lietuvos Respublikos civilinio kodekso redakciją, sutuoktiniai, norintys pakeisti sudarytą vedybų sutartį bendru sutarimu, prieš atvykdami sutarties pakeitimus tvirtinti pas notarą, turi gauti teismo leidimą tai padaryti³². Kreipdamiesi į teismą, prašyme sutuoktiniai turi aiškiai suformuluoti, kokius pakeitimus jie nori atlikti vedybų sutartyje, kadangi teismas nutartimi leidžia pakeisti tam tikras konkrečias sutarties sąlygas. Pavyzdžiui, sutuoktiniai kreipėsi į teismą prašydami išduoti leidimą dėl vedybų sutarties pakeitimo.³³ Pareiškėjų prašymas teismo buvo atmestas, nurodant, jog pareiškėjai reikiamu reikalavimu nekonkretizuoja, kokias tiksliai sutarties nuostatas jie prašo pakeisti. Teismo priimtoje nutartyje taip pat nurodyta, jog nors prie pareiškėjų prašymo yra pridėtas susitarimo dėl vedybų sutarties pakeitimo projektas, tačiau, reiškiant reikalavimą, vedybų sutarties nuostatas, kurias pareiškėjai siekia pakeisti notarine tvarka, būtina tiksliai nurodyti ir jas identifikuoti.

Nors iki šiol buvo laikomasi pozicijos, jog vedybų sutartį keisti galima tik teismo leidimu, siekiant apsaugoti trečiųjų asmenų, pavyzdžiui, sutuoktinių kreditorių, interesus³⁴, vis dėlto šis reikalavimas buvo peržiūrėtas ir įvertintas kiek kitu aspektu. Rengiant šio įstatymo keitimo projektą, Aukščiausioji audito institucija pateikė rekomendaciją įgyvendinimo ataskaitą, kurioje nurodė, jog leidimų keisti vedybų sutartį klausimą perdavus spręsti notarams, bus efektyviau paskirstytas apylinkių ir apygardų teismams tenkantis darbo krūvis, sukuriama prielaidos spartesniam civilinių bylų nagrinėjimui, bylų nagrinėjimo išlaidų mažėjimui, užtikrinamas skirtinguose teisės aktuose įtvirtintų procesinių nuostatų tarpusavio suderinamumas.³⁵ Įstatymo projektų aiškinamajame rašte taip pat

³¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 3.106 straipsnio 1 dalis.

³² *Ibid.* 3.103 straipsnio 2 dalis.

³³ Vilniaus miesto apylinkėse teismo 2016 m. lapkričio 29 d. nutarties civilinėje byloje Nr. e2YT-49913-1050/2016.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Aukščiausiosios audito institucijos 2021 09 03 Rekomendacijų įgyvendinimo ataskaita Nr. YE-6. Prieiga per internetą https://www.valstybeskontrole.lt/TVS/Content/Rekomendacijos/LT_AAI_Rekomendacija_igyvandinimo_ataskaita_2021-09-03.pdf (žiūrėta 2022-12-05).

nurodyti dar keli šio įstatymo keitimo motyvai. Jame nurodyta, kad vedybų sutarties pakeitimo tvirtinimas savo esme yra neginčijamo fakto, kad sutuoktiniai tarpusavy susitarimu nutarė pakeisti kai kuriais jų sudarytos vedybų sutarties sąlygas, patvirtinimas, o tokios funkcijos labiau būdingos notarams, o ne teismams, vykdančioms teisingumą, kuris pirmiausiai siejamas su tarp šalių kilusio teisinio ginčo sprendimu ir teisinės taikos tarp jų atkūrimu.³⁶ Minėtame rašte taip pat atkreipiamas dėmesys, jog tokių teismo leidimų atsisakymas supaprastintų sudarytų vedybų sutarčių keitimo procedūrą, kas leistų sumažinti šiam klausimui spręsti sutuoktinių patiriamas laiko sąnaudas, o kadangi vedybų sutarties pakeitimai turėtų būti patvirtinti notaro, jis pagal įstatymais jam suteiktus įgaliojimus užtikrintų tokių pakeitimų teisėtumą. Atsižvelgiant į aukščiau nurodytus motyvus įstatymo keitimo projektas buvo priimtas ir nuo 2023 01 01 įsigalioja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.103 straipsnio 2 dalies nauja redakcija, šio straipsnio dalį išdėstant taip: „Vedybų sutartis, taip pat jos pakeitimai turi būti įregistruoti vedybų sutarčių registre. Vedybų sutarčių registro valdytoja yra Teisingumo ministerija, šio registro tvarkytoją skiria Vyriausybė. Registro duomenys tvarkomi Vedybų sutarčių registro nuostatų nustatyta tvarka. Vedybų sutarties pakeitimai neturi grįžtamosios galios.“³⁷

Vedybų sutartis gali būti keičiama ir tik vieno iš sutuoktinių iniciatyva. Tačiau šiuo atveju pakeistų sutarties sąlygų notaras patvirtinti negali, tai padaro teismas sprendimu, atsižvelgiant į sutuoktinio prašymą³⁸. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo bylą, kurioje, be kitų klausimų, sprendė vedybų sutarties sąlygų pakeitimo klausimus. Šioje byloje teisėjų kolegija išaiškino, jog teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią, o vėlesnis sutarties pakeitimas reiškia įsikišimą į jau tarp šalių egzistuojančią teisių ir pareigų pusiausvyrą, todėl šalių lygiateisiškumo principas reikalauja, kad sutartis būtų keičiama šalių susitarimu.³⁹ Teisėjų kolegija šioje byloje toliau nurodo, jog tam tikrais atvejais besąlygiškas reikalavimas vykdyti šalių susitarimą gali būti nepateisinamas kaip neatitinkantis teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų, todėl, siekiant užtikrinti

³⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.51, 3.53, 3.57, 3.61, 3.64, 3.66, 3.67, 3.73, 3.75, 3.76, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.126, 3.140, 3.305, 3.306 ir 5.7 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 3.761, 3.1151 straipsniais ir 3.52, 3.54 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo įstatymo Nr. XII-1566 27 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 83, 381, 385, 538, 539, 540, 541, 582 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos notariato įstatymo Nr. I-2882 46 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo Nr. X-1809 8 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII-1591 2, 14 ir 24 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas // 2015, Nr. XIIP-3383. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lit/TAK/018793c324ae11e58a4198cd62929b7a?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=5fe099f8-1932-49c8-b39b-33e3def93db9> (žiūrėta 2022-12-05).

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.65, 1.117, 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144, 3.188, 5.7, 6.492, 6.493 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.54-1, 3.54-2, 3.54-3, 3.54-4, 3.76-1 straipsniais įstatymas // TAR, 2022, Nr. 15441, 18 straipsnis.

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 3.106 straipsnio 3 dalis.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191/2013.

sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą, sutarties pakeitimas teismo sprendimu yra kaip išimtinė priemonė, pateisinama įstatyme ar sutartyje nurodytais atvejais. Teisėjų kolegija atkreipia dėmesį į tai, kad vedybų sutarties atveju intervencija į sutuoktiniams įstatymo galią turinčią ir galiojančią sutartį yra galima tada, jeigu yra Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštojoje knygoje nustatyti sutarties pakeitimo pagrindai, o sutuoktinis pareikšti ieškinį dėl vedybų sutarties pakeitimo gali tik tada, jeigu laikėsi ikiteisminės ginčo sprendimo tvarkos.

Vedybų sutarties nutraukimo tvarka yra panaši į aukščiau aptartą sutarties pakeitimo tvarką. Esminis skirtumas pagal iki 2023 01 01 galiojančią Lietuvos Respublikos civilinio kodekso redakciją yra tas, kad, esant abiejų sutuoktinių sutarimui, vedybų sutarties nutraukimo faktui patvirtinti pakanka notaro, ir teismo leidimas tai padaryti nėra reikalingas.⁴⁰ Tačiau, įsigaliojus naujai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso redakcijai, nuo 2023 01 01 šis skirtumas išnyks ir tiek vedybų sutarčių pakeitimui, kuris jau aptartas anksčiau, tiek nutraukimui, galios ta pati tvarka.

Vedybų sutartis gali būti nutraukta ir vienašališkai. Tiek pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso galiojančią normą⁴¹, tiek aukščiau nurodytoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje byloje teisėjų kolegija konstatavo, jog skirtingai nei bendrosiose sutarties nutraukimo taisyklėse, reglamentuotose Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.217 straipsnyje, pagal kurias sutartį galima nutraukti vienašališkai tam tikrais atvejais, vedybų sutartis gali būti nutraukiama tik teismo sprendimu, nors nutraukimo pagrindai lieka tokie patys.⁴² Nors šiuo atveju įstatymų leidėjo privaloma ikiteisminė ginčo sprendimo tvarka ir nėra numatyta, tačiau minėtoje byloje teisėjų kolegija pažymi, jog į teismą kreiptis ieškiniu dėl vienašališko vedybų sutarties nutraukimo, kaip ir vienašališko vedybų sutarties pakeitimo atveju, galima tik tada, jeigu buvo laikomasi ikiteisminės ginčo sprendimo tvarkos.

Vedybų sutartis baigiasi nutraukus santuoką ar sutuoktiniams pradėjus gyventi skyrium.⁴³ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas nuostatas dėl vedybų sutarties sudarymo, yra konstatavęs, kad sutuoktiniai vedybų sutartimi gali ne tik pasirinkti jiems priimtina turto teisinį režimą, bet ir reglamentuoti savo atsakomybės pagal prievoles klausimus.⁴⁴ Atsižvelgiant į tai, tam tikros prievolės sutuoktiniams išlieka net ir pasibaigus vedybų sutarčiai. Viena iš prievolių, dėl kurios įtraukimo į vedybų sutartį kelia diskusijas – išlaikymo vaikams tvarka. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pripažįstama, jog prievolės, kurios susijusios su sutuoktinio asmeniu, asmeniniu turtu arba asmeninių poreikių tenkinimu, laikytinos asmeninėmis sutuoktinio prievolėmis.⁴⁵ Tokio pobūdžio

⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 3.106 straipsnio 1 dalis.

⁴¹ *Ibid.* 3.106 straipsnio 3 dalis.

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191/2013.

⁴³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 3.107 straipsnis.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 20 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-186/2010.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. rugsėjo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-383/2005.

prievolėms priskirtinos ir išlaikymo prievolės, kai vienas iš sutuoktinių privalo mokėti išlaikymą kitiems asmenims, pavyzdžiui, vaikams.⁴⁶ Kauno apygardos teismas nagrinėjo bylą dėl laikino išlaikymo nepilnamečiams vaikams priteisimo.⁴⁷ Tarp bylos šalių buvo sudaryta ikivedybinė sutartis, pagal kurią sutuoktiniai buvo susitarę, jog santuokos nutraukimo atveju sutuoktinis, su kuriuo negyvena vaikas(-ai), moka kiekvienam vaikui kiekvieną mėnesį Lietuvos Respublikos nustatytą minimalaus dydžio pinigų sumą, skirtą vaiko išlaikymui. Vienam iš sutuoktinių inicijavus skyrybų procesą ir teismo paprašius priteisti vaikams laikiną išlaikymą, tarp šalių kilo ginčas, kuo remiantis turi būti išspręstas vaikų išlaikymo priteisimo klausimas: tarp šalių sudaryta vedybų sutartimi, ar galiojančiais teisės aktais. Byloje buvo pateikta argumentų, jog vedybų sutartis reguliuoja tik sutuoktinių tarpusavio turtinius santykius, todėl išlaikymo nepilnamečiams klausimai nustatomi ne vedybų sutartimi, o reglamentuojami teisės aktuose. Teismas šioje byloje priėmė nutartį, kurioje nustatė, kad ikivedybinėje sutartyje numatytas išlaikymo vaikams dydis ir jo teikimo tvarka yra galiojantis bei teisėtas, todėl ir klausimas dėl laikino išlaikymo vaikams priteisimo spręstinas vadovaujantis ne įstatymu, o tarp šalių sudaryta ikivedybine sutartimi.

3. Vedybų sutarčių instituto probleminiai aspektai

Sudarant vedybų sutartį svarbu vadovautis įstatymų leidėjo reglamentacija, ką vedybų sutartyje sutuoktiniai turi teisę numatyti, ir kokios vedybų sutarties sąlygos laikytinos negaliojančiomis. Pastarosios įstatyme yra išskirtos kaip pavienės negaliojančios vedybų sutarties sąlygos, tačiau „iš esmės tai reiškia ir negaliojimo pagrindus, nes sutarties sąlygos sudaro jos turinį, ir jei turinys neatitinka jam keliamų reikalavimų, tai jis kartu yra pagrindas tokią sutartį laikyti niekine, arba nugincijama teismo sprendimu“⁴⁸. Turto teisinio režimo keitimas vedybų sutartimi gali sukelti teisinės pasekmes ne tik patiems sutuoktiniams, tačiau ir kitiems tretiesiems asmenims. Svarbu, jog sudarant tokias sutartis būtų užtikrinami ir nepažeidžiami asmenų teisėti interesai. Kadangi itin svarbu visapusiškai įvertinti sutarties sudarymo pasekmes, kai kuriose teisinėse sistemose reikalaujama, jog sudarant vedybų sutartį dalyvautų nepriklausomas teisės atstovas, o kitose – šalims yra sudaryta galimybė dėl sutarties sąlygų konsultuotis su advokatu.⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas bylą yra konstatavęs, jog apsaugoti ci-

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 9 d. „Sutuoktinių turtines prievolės reglamentuojančių teisės normų taikymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje apžvalga“ // Teismų praktika, Nr. 40. Prieiga per internetą <https://www.lat.lt/lat-praktika/teismu-praktikos-apzvalgos/civiliniu-bylu-apzvalgos/67> (žiūrėta 2022-12-06).

⁴⁷ Kauno apygardos teismo 2022 m. liepos 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-905-896/2022.

⁴⁸ VITKEVIČIUS, P. S. *Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai*. Vilnius, 2006, p. 178.

⁴⁹ SMITH, I. *The law and economics of Marriage contract*. University of St Andrews, 2003. Prieiga per internetą https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=416650 (žiūrėta 2022-12-07).

vilinių teisinių santykių teisėtumą yra patikėta notarams, kuriems valstybė yra suteikusi svarbius įgaliojimus, jiems vykdant viešąją funkciją.⁵⁰ Toje pačioje byloje teismo nurodyta, jog prieš tvirtindamas sandorius, notaras privalo būti maksimaliai atidus, kad ne tik būtų išvengta neteisėtų sandorių sudarymo, bet ir būtų užtikrinta asmenų teisėtų interesų apsauga, todėl notaras yra ir civilinių santykių teisėtumo, ir stabilumo garantas. Nepaisant notarų tinkamo pareigų vykdymo, ginčai dėl vedybų sutarčių kyla. Išskirtinos dvi asmenų grupės, kurios vedybų sutarties sudarymo faktą ar jos turinį ginčija daugiausiai: vienas iš sutartį sudariusių sutuoktinių ir sutuoktinių kreditoriai.

3.1. Ginčai, kylantys tarp sutuoktinių dėl sudarytų vedybų sutarčių

Šio pobūdžio ginčai ne visada yra paremti vien teisiniu aspektu. Piktnaudžiavimo atveju „[v]edybų sutartis gali tapti žabangomis, į kurias gudrumu įvilioja vienas sutuoktinis, pasinaudodamas antrojo sutuoktinio patiklumu, neinformuotumu, jo meile ir pasitikėjimu“⁵¹. Tačiau būna situacijų, kai sutuoktiniai, tam tikrą laiką kūrę artimus tarpusavio santykius, vedybų sutarties sudarymo metu yra įsitikinę savo sprendimu dėl sutarties sudarymo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjamoje byloje, aiškindamas vedybų sutarčių institutą, nurodo, jog vedybų sutarčiai, kaip ir visoms sutartims, galioja bei taikomas pagrindinis sutarčių teisės principas – sutarties laisvės principas.⁵² Šioje byloje taip pat išskirta, jog sutarties laisvės principas vedybų sutarties atveju pasireiškia ne vien tik tuo, kad besituokiantys asmenys ar sutuoktiniai laisva valia turi teisę sudaryti ar nesudaryti šią sutartį, bet ir šia sutartimi nustatyti tarpusavio teises ir pareigas. Tvirtinant vedybų sutartį, notaras šalims paaiškina šios sutarties teises pasekmes, sutuoktiniai patvirtina, kad jas supranta ir dėl jų yra susitarę. Sutuoktinių asmeninio santykio ir susitarimo sudaryti sutartį aplinkybių notaras įvertinti neturi galimybės, jei abi šalys aiškiai ir nedvejojamos išreiškia savo valią sudaryti vedybų sutartį sutartomis sąlygomis. Vis dėlto, tarpusavio santykiams ėmus prastėti, neretai jų priimamiems sprendimams turi įtaką kitai pusei jaučiami jausmai. Apimti pykčio, nusivylimo ar jausdamiesi nepakankamai įvertinti, sutartį sudarę asmenys ima abejoti tokios sutarties reikalingumu ir teisėtumu, neretai jaučiasi apgauti ar išnaudoti savo antrosios pusės, todėl savo galimai pažeistus interesus tokie asmenys gina inicijuodami teisminį procesą. Kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas.⁵³ Notaras, tvirtindamas sutartį, privalo ją parengti teisiškai teisingą, patikrinti, kad joje nebūtų įtraukta negaliojančių vedybų sutarties sąly-

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-275-611/2019.

⁵¹ ADOMAVIČIUS, V. *Vedybų sutartys*. Vilnius, 2002, p. 59.

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191/2013.

⁵³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340, 5 straipsnio 1 dalis.

gy, sutartis atitiktų visus įstatymuose numatytus reikalavimus ir tikrąją šalių valią. Tačiau kadangi sutartį sudarančių asmenų interesai, lūkesčiai ir net santykiai ilgainiui keičiasi, galiausiai jų nebetenkina ir keičiasi pozicija, buvusi sutarties sudarymo metu, todėl vedybų sutartys tampa ginčo objektu.

Pavyzdžiui, teisme buvo nagrinėjama byla, kurioje ieškovė, be kitų reikalavimų, prašė pripažinti niekine ir negaliojančia tarp jos ir atsakovo pasirašytą 2014 12 18 vedybų sutartį nuo jos pasirašymo momento.⁵⁴ Ieškovė pirmiausia savo prašymą grindžia psichologiniu aspektu. Ji nurodo, kad 2014 m. pabaigoje sužinojo, kad vėl laukiasi, o atsakovas pasinaudojo šia ieškovės būkle ir pateikė ultimatumą sudaryti vedybų sutartį, arba jis ieškovę paliks su vaikais. Paveikta atsakovo ieškovė pasirašė 2014 12 18 vedybų sutartį. Neapgaltotam sprendimui sudaryti vedybų sutartį įtakos turėjo ir ieškovės brolio mirtis, todėl vedybų sutarties teisinę reikšmę (sutartis pasirašyta itin nenaudingomis sąlygomis) ieškovė suprato tik prasidėjus skyrybų procesui. Šioje byloje teismas išskiria notaro vaidmenį, vertinant šią situaciją. Teisėjų kolegija nurodo, jog vedybų sutartis buvo sudaryta notarine forma notaro akivaizdoje, todėl nėra pagrindo abejoti, ar ieškovė iš tikrųjų negalėjo suprasti, kokio turinio susitarimą ji pasirašo. Aplinkybės, susijusios su ieškovės antru nėštumu, brolio mirtimi, vedybų sutarties sudarymu dešimtais santuokos metais, pačios savaime, nesant įrodymų apie atsakovo darytą psichologinį spaudimą, vedybų sutarties turiniui atitinkant įstatymo reikalavimus, nesudaro pagrindo pripažinti vedybų sutartį negaliojančia. Atsižvelgiant į ieškovės amžių, išsilavinimą, profesinę patirtį, aiškų vedybų sutarties tekstą, manytina, kad ieškovė laisva valia sudarė vedybų sutartį ir sudarydama šią sutartį suprato jos pasekmes, todėl vedybų sutartis nepažeidžia šalių lygiateisiškumo principo ir nėra ieškovei išimtinai nepalanki. Remiantis šios bylos kontekstu, aplinkybė, jog sandorį notaras patvirtino, leidžia daryti prielaidą, kad notaro buvo įsitikinta, jog šalys sutarties sudarymo metu suprato savo veiksmų esmę ir prasmę. Atsižvelgiant į tai, notarui tvirtinant vedybų sutartį tenka pareiga ne tik įsitikinti sudaromo sandorio teisingumu ir atitiktimi įstatymams teisine prasme, tačiau taip pat įvertinti sutartį sudarančių asmenų gebėjimą suprasti jų veiksmų pasekmes, atsižvelgiant ir į jų asmenines savybes. Vėlesni šalių valios pokyčiai, dėl kurių ir kyla ginčai, dažniausiai būna paveikti kitų veiksnių, susijusių su šeimyniniais santykiais, tačiau tai vedybų sutarties teisėtumui reikšmės neturi.

Kitoje civilinėje byloje, be kitų reikalavimų, ieškovė taip pat prašė pripažinti negaliojančia jos ir atsakovo sudarytą vedybų (povedybinę) sutartį bei priteisti ieškovei solidariai iš atsakovo ir sutartį patvirtinusio notaro neturtinės žalos atlyginimą.⁵⁵ Nurodydama faktines bylos aplinkybes, ieškovė teigia, jog atsakovas apgaule privertė ieškovę sudaryti povedybinę sutartį ieškovei nenaudingomis sąlygomis, iki sandorio prieš ieškovę smurtavo fiziškai ir psichologiškai, išvarė ją iš namų, o notaras, patvirtindamas povedybinę sutartį, bendradarbiavo su atsakovu, elgėsi nesąžiningai ir dėl abiejų, t. y. atsakovo ir notaro, kaltės ieškovė prarado visą turtą. Teisėjų kolegija, ištyrusi bylos aplinkybes, konstatavo,

⁵⁴ Vilniaus apygardos teismo 2019 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1719-392/2019.

⁵⁵ Lietuvos Apeliacinio Teismo 2022 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-508-912/2022.

jog nenustačius aplinkybių, kad notaro biure sudarydama poveidybinę sutartį, ieškovė neuždavė notarui klausimų, neteikė jam kokių nors prašymų, taip pat byloje nenustačius, jog notaras būtų susitaręs su ieškovės sutuoktiniu ją apgauti, notarui civilinės atsakomybės taikymui pagrindo nėra. Vis dėlto kitos šios bylos aplinkybės lėmė tai, jog notaro patvirtinta vedybų sutartis buvo pripažinta kaip pažeidžianti sutuoktinių lygiateisiškumo principą ir ieškovei yra labai nepalanki. Teisėjų kolegija byloje atkreipia dėmesį į tai, jog tą pačią dieną ieškovė su atsakovu ne tik sudarė vedybų sutartį, pagal kurią tik dalis turto buvo pripažįstama asmenine vieno iš sutuoktinių nuosavybe, o kita dalis turto sutuoktiniams liko priklausyti bendrąja jungtine nuosavybės teise, tačiau ieškovė pavedimo sutartimi atsakovui išdavė neatšaukiamą įgaliojimą, pagal kurį atsakovas įgijo teisę disponuoti bendru turto. Tokiu būdu susiklostė situacija, kai ieškovei vedybų sutarties sąlygos tapo labai nepalankios. Taigi, atsižvelgiant į šios bylos turinį, notari tvirtindami vedybų sutartis turėtų vertinti ne tik pavienes sutarties sąlygas, bet ir visų su sutartį sudarančių asmenų susijusių aplinkybių visetą, nes tai gali iš esmės pakeisti ir notaro poziciją dėl vedybų sutarčių sąlygų teisėtumo.

3.2. Kreditorių ginčijamos vedybų sutartys

Įstatymų leidėjas kreditoriams, kurių teisės, jų manymu, yra pažeidžiamos dėl skolininkų sudarytų sandorių, yra numatęs galimybę ginti savo pažeistas teises *Actio Pauliana* instituto pagalba.⁵⁶ Priešingai nei tarp sutuoktinių kylantys ginčai, kreditorių inicijuoti ginčai yra išimtinai turtinio pobūdžio ir suinteresuotumo. Sutarties laisvės principas suponuoja, kad sutuoktiniai laisva valia gali nustatyti sutuoktinių turto režimą (statusą), tačiau negali (neturi teisės) savo susitarimu pakeisti, apriboti ar panaikinti imperatyviųjų teisės normų galiojimo ir taikymo, nepaisyti pareigos sutartiniuose santykiuose elgtis sąžiningai bei ignoruoti įsiteisėjusio teismo sprendimo (nutarties) privalomumą, nustatyti gerai moralei arba viešajai tvarkai prieštaraujančias sutarties sąlygas.⁵⁷ Turto teisinio režimo keitimas vedybų sutartimi gali turėti neigiamą poveikį kreditorių reikalavimų įvykdymui. Tačiau būna atvejų, kai vien vedybų sutarties sudarymo faktas kreditorių tapatinamas su jų interesų pažeidimu, neatsižvelgiant į kitas aplinkybes. Pavyzdžiui, kreditorius ieškiniu kreipėsi į teismą prašydamas pripažinti 2010 02 02 patvirtintą atsakovų (skolininkų) vedybų sutartį negaliojančia nuo sudarymo momento, kaip prieštaraujančią viešajai tvarkai ir gerai moralei⁵⁸. Remiantis byloje nustatytais faktais, tik 2016 04 22 vienas iš atsakovų įgijo kreditorinį įsipareigojimą kreditoriui, tačiau poveidybinės sutarties sudarymo metu jokie prievoliniai teisiniai santykiai jų nesiejo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas šią bylą konstatavo, jog ginčijamos poveidybinės sutarties sudarymo metu ne-

⁵⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 6.66 straipsnis.

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-185-415/2016.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-229-378/2018.

buvus kreditoriaus teisėtų interesų jie ir negalėjo būti pažeisti. Teisėjų kolegija taip pat nurodo, jog vedybų sutartis negali būti sudaroma siekiant išvengti atsakomybės pagal turtines prievoles, tačiau vien sutuoktinių turto režimo nustatymas vedybų sutartyje savaimė nepaneigia kreditoriaus išieškojimo teisės pagal sutuoktinių prievolę, atsiradusią net ir iki vedybų sutarties sudarymo.

Deja, Lietuvos Respublikoje galiojantys teisės aktai neišskiria aiškių taisyklių, kuriomis remiantis būtų galima nustatyti ribą, kada kreditorių interesai, sudarant vedybų sutartį, jau bus pažeisti. Svarbu užtikrinti, kad notaro tvirtinama vedybų sutartis netaptų teisine priemone sutuoktinių kreditorinių įsipareigojimų vykdymui vengti, todėl kiekvienos vedybų sutarties sudarymo atveju sutarties laisvės, šalių sąžiningumo principo bei kreditorių interesų sąveika turėtų būti vertinama individualiai. Atsižvelgiant į tai, notarams aktuali Lietuvos teismų formuojama praktika ir ginčų nagrinėjimo metu teismų išskirtos taisyklės, kuriomis vadovaujantis, galima įvertinti vedybų sutarties teisėtumą kreditorių atžvilgiu.

Kilus ginčui dėl vedybų sutarties sudarymo, kai vieno iš sutuoktinių prievolės yra asmeninės, vienas iš kreditorių argumentų būna toks, jog vedybų sutartyje nustatytu sutuoktinių turto teisiniu režimu skolininkui suteikiamos galimybės turtinę padėtį bloginti, santuokoje turtą įgyjant ne asmeninės ar bendrosios jungtinės nuosavybės teisėmis, o sutuoktinės (-io) asmeninės nuosavybės teisėmis, ir taip išvengiant skolininko asmeninės prievolės įvykdymo. Pavyzdžiui, kreditorius prašė teismą pripažinti negaliojančia nuo sudarymo momento atsakovų sudarytą vedybų sutartį, teigdamas, jog vedybų sutartį sudarę asmenys siekė sumažinti vieno iš atsakovo (skolininko) mokumą ir pabloginti jo turtinę padėtį, kad nesąžiningai išvengtų ar pasunkintų didelės asmeninės skolinės prievolės įvykdymą kreditoriaus naudai, nes atsakovas (skolininkas) asmeninio turto neturi.⁵⁹ Atsižvelgiant į tokių kylančių ginčų pobūdį, notarams, siekiant įvertinti tvirtinamos vedybų sutarties teisėtumą kreditorių interesų atžvilgiu, reikėtų atsižvelgti į teisėjų kolegijos, nagrinėjusios šią bylą, išskirtus aspektus: 1) kai prievolė kreditoriui yra vieno sutuoktinio asmeninė prievolė ir vedybų sutartyje nustatomas būsimo turto atskirumo režimas, tai pasikeitusi kito sutuoktinio turtinė padėtis po vedybų sutarties sudarymo negali turėti įtakos vedybų sutarties galiojimui dėl tokios prievolės kreditoriui vykdymo, jeigu nekons-tatuojami sutuoktinių neteisėti veiksmai; 2) nesant aiškių ir konstatuotinių skolininkų nesąžiningo elgesio patvirtinimo įrodymų, laikyti skolininkus nesąžiningais dėl to, kad jie gali atlikti nesąžiningus veiksmus ateityje, nėra teisinio pagrindo, todėl tokiu atveju ir vedybų sutartis nelaikytina pažeidžiančia kreditoriaus teises.

Notarui, rengiantis tvirtinti vedybų sutartį, taip pat svarbu įvertinti, ar sutuoktinių turtui nėra taikomi apribojimai ir ar tai neturės įtakos tvirtinamos vedybų sutarties teisėtumui. Remiantis Lietuvos Respublikos turto arešto aktų registro įstatymo normomis, skolininko turto areštas yra įstatymų nustatyta tvarka ir sąlygomis taikomas priverstinis nuosavybės teisės į turtą ar atskirų šios teisės sudėtinių dalių – valdymo, naudojimo ar disponavimo – laikinas apribojimas, siekiant užtikrinti įrodymus, civilinį ieškinį, galimą turto konfiskavi-

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-175/2014.

mą, kreditorių reikalavimų tenkinimą, kitų įsipareigojimų vykdymą.⁶⁰ Disponavimo teisės laikinas apribojimas reiškia, kad priverstinai laikinai apribojama teisė turtą parduoti, kitaip perleisti, išnuomoti, įkeisti, kitokiu būdu keisti jo teisinę būklę.⁶¹ Vis dėlto šios taisyklės taikytinos ne visoms sutuoktinių turto rūšims. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo bylą, kurioje buvo sprendžiamas klausimas, ar, vykdant išieškojimą iš vieno iš sutuoktinių turto ir galiojant abiejų sutuoktinių lėšų, gaunamų kaip jų darbo užmokesčio, areštui, sutuoktiniai poverdybine sutartimi gali nustatyti (pakeisti) darbo užmokesčio, gausimo ateityje, teisinį režimą.⁶² Teisėjų kolegija, atsakydama į šį klausimą, suformavo praktiką, kuria galima vadovautis, notarams sprendžiant tokias susiklosčiusias situacijas savo praktikoje. Bylos nagrinėjimo metu išskirta taisyklė, jog įstatymų nustatyto sutuoktinių turto teisinio režimo pasekmė yra ta, kad toks turtas, kaip sutuoktinių pajamos, tampa bendrąja sutuoktinių nuosavybe nuo jų gavimo momento arba nuo reikalavimo teisės į šias pajamas atsiradimo momento, tačiau įstatymų nustatytas sutuoktinių turto teisinis režimas nereiškia, kad turtu, esančiu bendrąja jungtine sutuoktinių nuosavybe, laikomos ir hipotetinės sutuoktinių ar vieno jų pajamos iš darbinės veiklos, t. y. tokios pajamos, kurias sutuoktiniai galimai gaus (uždirbs) ateityje. Kadangi sutuoktinių turto teisinio režimo pakeitimas sutartyje nustatytu būdu Lietuvos Respublikos turto arešto aktų registro įstatymo 2 straipsnio 3 dalies prasme nelaikytinas pajamų, gautų iš sutuoktinių ar vieno jų darbinės veiklos, valdymu, naudojimu ar disponavimu jomis, todėl vedybų sutarties sąlyga, kuria buvo susitarta dėl būsimoms pajamoms taikytino teisinio režimo, areštu pritaikyto apribojimo nepažeidžia.

Teismų praktikoje taip pat buvo analizuojamas sutuoktinių teisių vedybų sutartimi nustatyti sutuoktinių turto režimą (sutarčių laisvės) ir įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi), priimtu iki sutuoktinių poverdybinės sutarties sudarymo, nustatytos skolininko turto dalies bendrojoje jungtinėje nuosavybėje santykis.⁶³ Nagrinėtoje byloje teisėjų kolegija išskyrė kelis aktualius aspektus šiuo klausimu. Pirma, įstatyme nėra nuostatų, draudžiančių sudaryti vedybų sutartį, kai teismo nutartimi vykdymo procese nustatyta vieno iš sutuoktinių, kaip skolininko, dalis bendrojoje jungtinėje nuosavybėje. Tokia sutartis nelaikytina *per se* prieštaraujanti gerai moralei ar viešajai tvarkai, taigi, nėra pagrindo konstatuoti niekinį tokios vedybų sutarties pobūdį. Vis dėlto, tvirtinant tokias sutartis, notarams reikėtų būti atidiems, nes ne visos tokiomis aplinkybėmis sudarytų vedybų sutarčių sąlygos galėtų būti laikytinos kaip nepažeidžiančios trečiųjų asmenų teises ir interesus. Todėl išskirtinas byloje teisėjų kolegijos suformuluotas antrasis aspektas, kad vedybų sutarties sąlygos, kuriomis bus nustatytas sutuoktinių turto režimas, kad kiekvieno iš sutuoktinių bet koku būdu gaunamos pajamos, taip pat lėšos, patenkančios į kiekvieno iš jų sąskaitas, yra kiekvieno sutuoktinio asmeninė nuosavybė, yra pagrindas

⁶⁰ Lietuvos Respublikos turto arešto aktų registro įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 1999, Nr. 101-2897, 2 straipsnio 3 dalis.

⁶¹ *Ibid.*, 2 straipsnio 7 dalis.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-334-969/2018.

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-185-415/2016.

bendrajai jungtinei nuosavybei pasibaigti, tačiau kreditorių teisės galėtų būti laikomos pažeistomis, jei, siekiant išvengti vieno iš sutuoktinių asmeninių prievolių vykdymo, būtų sudaryta poveybinė sutartis, į ją įtraukiant sąlygą dėl bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės (bendro turto, įgyto iki poveybinės sutarties sudarymo) padalijimo, pagal kurią sutuoktiniui – skolininkui nepagrįstai atitektų mažesnė bendro turto dalis, kurios nepakaktų jo asmeninėms prievolėms įvykdyti. Atsižvelgiant į tai, iš esmės teismo nutartis, kuria nustatyta sutuoktinių turto dalis bendrojoje jungtinėje nuosavybėje, nėra kliūtis notarui patvirtinti vedybų sutartį, tačiau jis kiekvienu atveju turi įvertinti tiek priimtos teismo nutarties turinį, tiek tvirtinamos sutarties sąlygas, kad patvirtinta vedybų sutartis nepažeistų trečiųjų asmenų teisių bei interesų.

Siekiant, kad notaro tvirtinama vedybų sutartis nepažeistų tiek sutuoktinių, norinčių sudaryti vedybų sutartį, tiek ir jų kreditorių interesų, itin svarbu tinkamai įvertinti sudaromos vedybų sutarties sąlygas. Nors šiuo metu turimomis priemonėmis prieš informacinių sistemų duomenų notaras negali patikrinti sutuoktinių kreditorinių įsipareigojimų viseto, tačiau, vadovaujantis galiojančiais teisės aktais ir remiantis teismų praktikos formuojamomis nuostatomis, notaras gali identifikuoti tam tikras vedybų sutarčių sąlygas, kurios, tikėtina, pažeis trečiųjų asmenų interesus.

Išvados

Apžvelgiant ir apibendrinant parengtą darbą, darytinos šios išvados:

1. Vedybų sutartis yra teisinis įrankis sutuoktinių turtiniams santykiams reguliuoti. Vedybų sutarties sudarymui aktualus sutartį sudarančių asmenų amžius ir civilinis veiknumas.
2. Vedybų sutartyje numatytas išlaikymo vaikams dydis ir jo teikimo tvarka yra galiojančios bei teisėtos vedybų sutarties sąlygos, todėl santuokos nutraukimo atveju klausimas dėl laikino išlaikymo vaikams priteisimo sprendinamas vadovaujantis ne įstatymu, o tarp šalių sudaryta vedybų sutartimi.
3. Išskirtina, jog vedybų sutarties sudarymo faktą daugiausiai ginčija dvi asmenų grupės: vienas iš sutartį sudariusių sutuoktinių ir sutuoktinių kreditoriai. Kiekvienas jų teisminį procesą inicijuoja turėdami skirtingą suinteresuotumą, todėl notaras sutarties sudarymo metu susiduria su atitinkamai skirtingomis teisinėmis užduotimis ir iššūkiais.
4. Nagrinėjant bylas, kurias iniciavo vienas iš sutartį sudariusių sutuoktinių, išskirtinos dvi problemos: asmeninio suinteresuotumo ir lygiateisiškumo principo užtikrinimo. Pirmu atveju, keičiantis sutuoktinių tarpusavio santykiams, keičiasi ir jų interesai bei lūkesčiai, tačiau aplinkybė, jog sandorį notaras patvirtino, leidžia daryti prielaidą, kad notaro buvo įsitikinta, jog šalys sutarties sudarymo metu suprato savo veiksmų esmę ir prasmę, todėl nėra pagrindo abejoti, ar sandorio šalys iš tikrųjų negalėjo suprasti,

kokio turinio susitarimą jie pasirašo. Antrosios problemos atveju notarai tvirtindami vedybų sutartis turėtų vertinti ne tik pavienes sutarties sąlygas, bet ir visų su sutartį sudarančių asmenų susijusių aplinkybių visetą, nes tai gali iš esmės pakeisti ir notaro poziciją dėl vedybų sutarčių sąlygų teisėtumo.

5. Kreditorių inicijuotų bylų kontekste notarui yra aktualus kreditorių ir sutartį sudarančių asmenų interesų balanso užtikrinimo klausimas. Lietuvos teismai formuodami vieningą praktiką išskiria kelias taisykles:

- vedybų sutartis negali būti sudaroma siekiant išvengti atsakomybės pagal turtines prievoles, tačiau vien sutuoktinių turto režimo nustatymas vedybų sutartyje savaime nepaneigia kreditoriaus išieškojimo teisės pagal sutuoktinių prievolę, atsiradusią net ir iki vedybų sutarties sudarymo;
- skolininkus laikyti nesąžiningais dėl to, kad jie gali atlikti nesąžiningus veiksmus ateityje, nėra teisinio pagrindo, todėl tokiu atveju ir vedybų sutartis nelaikytina pažeidžiančia kreditoriaus teises;
- areštavus turtą ir uždraudus juo disponuoti, negalimi asmenų susitarimai dėl areštuoto turto pardavimo, perdavimo kito asmens nuosavybėn, o jei tokie daromi – yra niekiniai ir negaliojantys. Sutuoktinių turto teisinio režimo pakeitimas sutartyje nustatytu būdu Lietuvos Respublikos turto arešto aktų registro įstatymo 2 straipsnio 3 dalies prasme nelaikytinas pajamų, gautų iš sutuoktinių ar vieno jų darbinės veiklos, valdymu, naudojimu ar disponavimu jomis, todėl vedybų sutarties sąlyga, kuria yra susitariama dėl būsimoms pajamoms taikytino teisinio režimo, areštu pritaikyto apribojimo nepažeidžia;
- įstatyme nėra nuostatų, draudžiančių sudaryti vedybų sutartį, kai teismo nutartimi vykdymo procese nustatyta vieno iš sutuoktinių, kaip skolininko, dalis bendrojoje jungtinėje nuosavybėje. Vedybų sutarties sąlygos, kuriomis bus nustatytas sutuoktinių turto režimas, kad kiekvieno iš sutuoktinių bet koku būdu gaunamos pajamos, taip pat lėšos, patenkančios į kiekvieno iš jų sąskaitas, yra kiekvieno sutuoktinių asmeninė nuosavybė, yra pagrindas bendrajai jungtinei nuosavybei pasibaigti, tačiau kreditorių teisės galėtų būti laikomos pažeistomis, jei, siekiant išvengti vieno iš sutuoktinių asmeninių prievolių vykdymo, būtų sudaryta poveidybinė sutartis, į ją įtraukiant sąlygą dėl bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės (bendro turto, įgyto iki poveidybinės sutarties sudarymo) padalijimo, pagal kurią sutuoktiniui – skolininkui nepagrįstai atitektų mažesnė bendro turto dalis, kurios nepakaktų jo asmeninėms prievolėms įvykdyti.

